

JÄMSTÄLLDHETS
MYNDIGHETEN

ARBETE PÅGÅR – EN BARNRÄTTSLIG ANALYS

Del III av återrapportering av regleringsbrevsuppdrag

Rapport 2020:1

Jämställdhetsmyndigheten

Göteborg, januari 2020

Rapport 2020:1

Dnr: 2020/20 1.1

Har du frågor om denna publikation, kontakta:

Karin Röbäck de Souza

Telefon 031-392 90 42

INNEHÅLL

FÖRORD	6
1. SAMMANFATTNING	7
1.1. En barnrättslig analys.....	7
1.2. Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld	8
1.3. Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd	10
1.4. Effektivare brottsbekämpning	12
1.5. Förbättrad kunskaps- och metodutveckling	13
1.6. Diskussion och slutsatser.....	14
2. INLEDNING	17
2.1. En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor	18
2.1.1. Våld mot barn – definitioner och tillämpningsområde.....	18
2.1.2. Strategins utgångspunkter i ett barnrättsperspektiv.....	19
2.1.3. Strategins målsättningar	20
2.2. Uppdrag.....	20
2.3. Disposition	21
3. EN BARNRÄTTSLIG ANALYS OM VÅLD	23
3.1. Barnrätt – perspektiv och strategiskt arbete	23
3.1.1. Olika perspektiv på barn.....	23
3.1.2. Ett strategiskt arbete för barns rättigheter och mot våld.....	24
3.1.3. Barnrättsutredningens kartläggning	25
3.2. En barnrättslig analys.....	26
3.2.1. En analys utifrån barnkonventionen.....	27
3.2.2. Barnkonventionens grundprinciper	28
3.2.3. Andra relevanta artiklar i barnkonventionen	30
3.3. Globala mål och teoretiska perspektiv.....	34
3.3.1. Agenda 2030.....	35
3.3.2. En intersektionell analys	36
3.3.3. Sårbara grupper, samhällsskydd och barns egna röster	37

4. ETT UTÖKAT OCH VERKNINGSFULLT FÖREBYGGANDE ARBETE MOT VÅLD	40
4.1. Bred, universell prevention	40
4.1.1. Våldsförebyggande arbete med barn och unga i skolan	41
4.1.2. Våldsförebyggande arbete i förskolan	49
4.1.3. Idrottsrörelsen och civilsamhället	51
4.1.4. Förebyggande insatser till föräldrar	52
4.2. Selektiv prevention till riskgrupper	53
4.2.1. Selektiv prevention med barn och unga	54
4.2.2. Särskilt om placerade barn och unga	54
4.2.3. Särskilt om asylsökande och nyanlända	55
4.2.4. Särskilt om arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck	56
4.2.5. Särskilt om förebyggande arbete mot barn i särskilt utsatta områden	59
4.2.6. Särskilt om tvister kring vårdnad, boende och umgänge	59
4.2.7. Förebyggande insatser till föräldrar	60
4.2.8. Insatser till andra omsorgsgivare	63
4.3. Indikativ prevention för att förebygga upprepat våld	64
4.3.1. Insatser till barn som utsatts för våld	64
4.3.2. Våld i unga parrelationer	65
4.3.3. Våldsförebyggande arbete med vuxna	66
5. FÖRBÄTTRAD UPPTÄCKT AV VÅLD OCH STARKARE SKYDD OCH STÖD FÖR VÅLDSUTSATTA KVINNOR OCH BARN	68
5.1. Upptäcka våldsatthet	68
5.1.1. Stöd till barn att berätta	69
5.1.2. Rutinmässiga frågor om våld	70
5.1.3. Stöd till professionella	71
5.2. Barns utsatthet för olika former av våld	72
5.2.1. Barn som utsätts för våld och som bevittnar våld	72
5.2.2. Särskilt om dödligt våld	73
5.2.3. Barn som utsätts för försummelse	74
5.2.4. Barn som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck	75
5.2.5. Barn som utsätts för sexuellt våld	76
5.2.6. Prostitution och människohandel	76
5.2.7. Mobbning och sexuella trakasserier	78
5.2.8. Särskilt om barn med funktionsnedsättning	79
5.2.9. Särskilt om vårdnad, boende och umgänge	80
5.2.10. Särskilt om nyanlända och asylsökande	81

5.2.11. Våld i unga partnerrelationer.....	83
5.3. Starkare skydd	83
5.3.1. Anmälningar om barn som far illa	83
5.3.2. Utredningar om barns trygghet och skydd.....	84
5.3.3. Skyddat boende	87
5.3.4. Särskilt om vårdnad, boende och umgänge	88
5.3.5. Särskilt om prostitution och människohandel.....	89
5.4. Stärkt stöd till våldsutsatta	91
5.4.1. Uppföljning av stöd och behandling.....	92
5.5. Upptäckt och stöd till våldsutövande.....	93
6. EFFEKTIVARE BROTTSEKÄMPNING.....	95
7.2. Utvecklingen av stöd till barn i rättsprocessen	96
7.2.1. Våld i unga parrelationer	100
7.3. Barns utsatthet för brott.....	100
7.3.1. Fysisk misshandel av barn	101
7.3.2. Barn som bevittnat våld.....	102
7.3.3. Sexualbrott mot barn.....	103
7.3.4. Hedersrelaterat våld och förtryck.....	105
7.4. Barn som begår brott.....	106
8. FÖRBÄTTRAD KUNSKAP OCH METODUTVECKLING	109
8.1. Kunskap om förekomst, insatser och kostnader.....	109
8.2. Kunskap om förebyggande arbete.....	111
8.3. Metodutveckling för arbete med våldsutsatta	112
8.4. Kunskap och metodutveckling kring våldsutövande föräldrar.....	113
8.5. Utbildning för professionella.....	115
8.6. Tillsyn	116
9. DISKUSSION OCH SLUTSATSER.....	118
REFERENSER.....	122

FÖRORD

I enlighet med Jämställdhetsmyndighetens regleringsbrev avseende 2018 respektive 2019, ska myndigheten senast den 31 januari 2020 rapportera en första uppföljning av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Jämställdhetsmyndigheten har tidigare presenterat ett sammanhållet system för uppföljning och analys av jämställdhetspolitiken (*System för uppföljning och analys av jämställdhetspolitiken* 2018). Att följa och analysera utvecklingen mot de jämställdhetspolitiska målen är ett av Jämställdhetsmyndighetens grunduppdrag och det är ett pågående arbete.

I denna rapport "*Arbete pågår*" redovisas en första samlad uppföljning av arbetet med den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor i Sverige. Det är en gedigen grund som nu har lagts för att kunna följa upp och analysera utvecklingen inom ramen för det jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Ett första urval av indikatorer har tagits fram för uppföljningen, det vill säga, hur och vad ska vi mäta och vad säger indikatorerna i dagsläget? Vidare har omkring 200 politiska åtgärder identifierats som har bäring på strategin och dess åtgärdsprogram. Vi börjar nu på "år noll" i tideräkningen för uppföljningen av den nationella strategin.

Rapporten innehåller, utöver en kartläggning av åtgärder relaterade till strategin och strategins åtgärdsprogram, och en presentation av ett första urval indikatorer för att följa arbetet, också en barnrättslig analys av strategin. Vår förhoppning är att denna uppföljning ska bidra till en effektiv och träffsäker jämställdhetspolitik som tydligt styr mot att uppnå det jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra.

Jag vill å myndighetens vägnar särskilt tacka Socialstyrelsen och alla andra aktörer som bidragit till denna rapport. Denna samverkan är av avgörande betydelse för arbetet.

Lena Ag

Generaldirektör för Jämställdhetsmyndigheten

Göteborg januari 2020

1. SAMMANFATTNING

Den 1 januari 2020 inkorporerades barnkonventionen som svensk lag. Genom en inkorporering av barnkonventionen markeras att barnets rättigheter är en prioriterad fråga. Barnets rätt och barnets bästa är även en av strategins utgångspunkter. Strategin ska utgå från barnets rättigheter och principen om barnets bästa som bl.a. förutsätter barnets rätt att komma till tals och få sina synpunkter beaktade. Jämställdhetsmyndigheten har också i uppdrag att senast den 31 januari 2020 rapportera en första uppföljning av den nationella strategin.

Jämställdhetsmyndigheten har mot denna bakgrund valt att göra en barnrättslig analys som en särskild fördjupning i den första uppföljningen av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Analysen presenteras i denna delrapport.

1.1. EN BARNRÄTTSLIG ANALYS

En barnrättslig analys tar sin utgångspunkt i barnkonventionen och de fakultativa protokoll som Sverige ratificerat. Rättigheterna i konventionen får med andra ord vägleda analysen av strategin.

Till stöd för tolkningen används Barnrättskommitténs allmänna kommentarer och de protokoll som barnrättskommittén skrivit i granskningen av Sverige. Dessa används i analysen för att kritiskt granska olika aspekter av strategin eller för att belysa områden där ett tydligt barnrättsperspektiv saknas i strategin.

Syftet är att belysa och problematisera hur den nationella strategin skriver fram barn och unga som på olika sätt är berörda av mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Analysen följer strategins indelning i fyra målsättningar.

Barnkonventionens fyra grundprinciper omfattar artikel 2 om likvärdighet och icke-diskriminering, artikel 3 om barnets bästa, artikel 6 om barnets rätt till liv och utveckling och artikel 12 om barnets rätt att göra sin röst hörd och få den beaktad. Ett första led i en barnrättslig analys är således att ha grundprinciperna i fokus. I relation till strategin är förstas även artiklar som handlar om barnets rätt till trygghet, skydd och stöd särskilt relevanta. Enligt FN:s barnrättskommitté utgör artikel 19 den centrala bestämmelsen för diskussioner och strategier för att hantera och eliminera alla former av våld.

Enligt artikel 19 ska barnet skyddas från alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp. Skyddsåtgärderna bör vara förebyggande samt för identifiering (upptäckt), rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning. En annan i sammanhanget central är artikel 39, som stadgar att barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp, tortyr eller väpnade konflikter rätt till fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning.

I analysen kombineras barnrättsperspektivet och ett funktionshindersperspektiv. Av funktionshinders-konventionen framgår att barn med funktionsnedsättning fullt ut ska få tillgång till alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på lika villkor som andra barn. Enligt barnrättskommittén är barn med funktionsnedsättning en av de mest utsatta grupperna bland barn. Kommittén påpekar också att flickor med funktionsnedsättning är extra utsatta eftersom de även riskerar könsdiskriminering.

Även delmålet 16.2 i Agenda 2030, som syftar till att eliminera övergrepp, utnyttjande, människohandel och alla former av våld mot barn, belyses översiktligt i analysen.

1.2. ETT UTÖKAT OCH VERKNINGSFULLT FÖREBYGGANDE ARBETE MOT VÅLD

Strategins första målsättning handlar om att förhindra att våld över huvud taget sker samt att få våldsutövande män och pojkar att sluta utöva våld. Såväl insatser riktade till hela befolkningen (universell prevention) som riktade till grupper som har förhöjd risk att utöva eller utsättas för våld (selektiv prevention) inkluderas. Även indikativ prevention för att förebygga upprepat våld beskrivs i strategin och diskuteras här i relation till att inte förvärta situationen för redan utsatta barn.

Att förebygga alla former av våld, och därigenom säkerställa och främja barnets grundläggande rätt till respekt för sin mänskliga värdighet och fysiska och psykiska integritet, är avgörande för att främja barnets samtliga rättigheter i barnkonventionen.

När det gäller metoder för våldsförebyggande arbete finns det idag ytterst få effektutvärderade insatser, men en av de metoder som har testats och utvärderats är Mentors in Violence Prevention (MVP), som riktas till skolor och fritidsverksamheter för unga. Resultaten av utvärderingen tyder på att barnens syn på vad som är våld överlag förändras så att de kan bli mer uppmärksamma på eget och andras våldsbeteende, vilket är en förutsättning för att motverka våldet. Den samlade bilden tyder på att pojkar genom programmet tycks förändras mer i önskad riktning än flickorna. Detta är positivt eftersom det i andra undersökningar visar sig att fler pojkar instämmer med stereotypa påståenden om jämställdhet och könsroller, samt har en positiv inställning till våld. Även förskolan nämns i strategin som en arena för det våldsförebyggande arbetet, men i jämförelse med andra arenor saknas det i stort sett åtgärder gällande förskolan under den period vi kartlagt.

Enligt barnkonventionen har barn och unga rätt att säga sin mening och bör ges möjlighet att vara aktiva parter i utveckling och genomförandet av program och utbildning för att ta itu med alla former av våld. Alla skolor arbetar dock inte systematiskt med värdegrunden eller med preventionsprogram, och flera barn och unga upplever sig inte delaktiga i arbetet. För att utbildning ska kunna forma barns motivation och beteende krävs också att de mänskliga rättigheter praktiseras inom de institutioner där barnet lär sig, leker och lever tillsammans med andra barn och vuxna. Våldsförebyggande arbete som syftar till att förändra attityder hos barn och unga, måste således även kombineras med ett aktivt arbete för att förhindra och skydda barn från att bli utsatta för våld, trakasserier och kränkningar i skolmiljön.

Sex- och samlevnadsundervisningen diskuteras i analysen. Det uppmärksammas att särskilt barn med funktionsnedsättningar, flickor som utsatts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck, samt barn och unga som har blivit placerade på institutioner löper ansevära risker när det gäller sexuell och reproduktiv hälsa och kan behöva särskild och anpassad sådan undervisning. Även sexuella trakasserier på nätet och utnyttjande av barn för köp av sexuella tjänster diskuteras.

När det gäller föräldraskapsstöd med våldsförebyggande inriktning diskuteras att intensifierade satsningar på den selektivt förebyggande nivån bör riktas till de situationer och grupper där barnmisshandel är mer vanligt förekommande. Till exempel kan det handla om att ge barn med funktionsnedsättning särskild anpassad information om sina rättigheter och att deras föräldrar får avlastning så att de orkar med den pressande situationen det innebär att ha barn med särskilda behov.

För föräldrar som invandrat från ett land där kroppslig bestraffning är tillåten och vanligt förekommande kan det behövas information om alternativa uppfostringsmetoder och svensk lagstiftning. Det som inte är tydligt är att även familjehemsföräldrar och personals ”föräldrande” av placerade barn bör omfattas när det gäller det förebyggande arbetet, inte minst mot bakgrund av att dessa barn i betydligt större utsträckning än barn i allmänhet har varit utsatta för flera olika former av våld.

I strategin anges att insatser till våldsutövande män är ett eftersatt område i förhållande till andra grupper. I den barnrättsliga analysen diskuteras särskilt våld i ungas parrelationer. Barnrättskommittén konstaterar att ojämlikhet ofta stärks under ungdomsåren, och en rad situationer kan både stärkas eller förvärras av den digitala miljön. Även om det bland unga är vanligare att också kvinnor utövar våld i relationer, eller att båda parter utövar våld, är det tydligt att könade mönster återkommer och unga kvinnor uppger att de utsatts för allvarligt våld, våld som ger skador samt sexuellt våld i högre utsträckning än vad unga män gör.

I analysen uppmärksammas att våld på nätet är en mer central fråga i ungas parrelationer än i vuxnas, både medan en relation pågår och efter att den avslutats. Eftersom ungdomar oftast bor hos sina föräldrar och unga som har eller avslutat en relation ofta går i samma klass eller skola, ger det särskilda förutsättningar för vuxenvärlden och samhället att agera. Det är därför av stor vikt hur våld uppfattas av unga, och av omgivningen. På sin väg till vuxenlivet betonar Barnrättskommittén att ungdomar behöver stöd för att hantera problem, samt satsningar på åtgärder som stärker ungdomars förmåga att klara eller mildra dessa svårigheter.

1.3. FÖRBÄTTRAD UPPTÄCKT AV VÅLD OCH STARKARE SKYDD OCH STÖD

Strategins andra målsättning handlar om att förbättra möjligheterna att upptäcka våld och våldsutövare, samt att förstärka skyddet och stödet till våldsutsatta kvinnor och barn.

Det finns en mängd hinder för våldsutsatta att berätta om sin utsatthet och söka stöd för sin situation. För att förbättra upptäckten av barn som upplevt våld kan såväl flickor och pojkar behöva stöd i att berätta. Barnrättskommittén betonar att barn ska ges möjligheter att signalera problem, såväl i ett tidigt skede som när allvarigare problem utvecklats. Vuxna måste identifiera och tolka signaler om att våld förekommer, även om barnet inte uttryckligen ber om hjälp.

Mot denna bakgrund lyfter analysen att det är viktigt att informera barn om deras rättigheter och vad som räknas som våld. För en del våldsutsatta barn kan det vara otydligt var gränsen går för vad som är ok. Detta gäller till exempel unga tjejer som blir utsatta för våld i någon av sina allra första relationer. För en del pojkar kan det vara en hårfin gräns mellan skämt och allvar, där en del våld accepteras både av vuxna och barn. En del barn kan ha extra svårt att avgöra vad som är ok, till exempel på grund av intellektuella funktionsnedsättningar eller låg ålder. Det är då viktigt för professionella att ställa tydliga frågor och skapa emotionellt stödjande strukturer så att berättelsen underlättas.

Den barnrättsliga analysen lyfter också behovet av att rutinmässiga frågor om våld implementeras, särskilt i verksamheter där vi vet att det är vanligt att professionella möter barn med våldserfarenheter. Detta arbete kräver i sin tur fortsatt stöd och metodutvecklingsarbete. För att ställa frågor om våld och ta emot berättelser om utsatthet behövs både tydliga krav och handledningsstöd för de professionella.

Barnrättskommittén betonar vikten av att vuxna som möter barn är medvetna om och kan identifiera riskfaktorer som finns, vet vilka grupper av barn som i högre grad befinner sig i riskzonen för att bli utsatt för våld, samt kan identifiera tecken på våld och övergrepp. Förekomst av olika former av våld mot barn redovisas och diskuteras därför i avsnittet. Rutiner för hur anmälningar om barn som far illa ska gå till är avgörande för att barnet ska kunna få adekvat skydd och stöd.

För att ge adekvat skydd och stöd till utsatta barn krävs att socialtjänstens utredningar om barn som far illa är väl genomförda. Både forskning och tillsyn visar dock att det fortfarande är oacceptabelt många flickor och pojkar som inte får tillräckligt skydd eller det stöd de har rätt till. I analysen diskuteras att det kan handla om att våldet inte tydligt uppmärksammas eller att barnet inte får komma till tals om sin situation, vilket gör att besluten om skydd och stöd inte görs utifrån rätten om barnets bästa. Det kan också handla om att den förälder som utövat våldet är vårdnadshavare och inte samtycker till stöd, eller att en våldsutövande förälders rätt får lov att överskugga barnets rätt till skydd och trygghet. Det är också viktigt att uppmärksamma de barn och unga som har krav på att vara oskuld och inte får välja partner är utsatta för mer och olika former av våld.

Risken för barns utsatthet för våld diskuteras i analysen även i relation till tvister om vårdnad, boende och umgänge. Det framgår att domstolar och socialnämnder inte i tillräcklig utsträckning gör bedömningar av risken för att barnet far illa. Barnets åsikter tas inte på allvar vilket ökar risken för att utredningarna blir bristfälliga och att de beslut som fattas saknar godtagbara risk- och skyddsbedömningar utifrån barnets rättigheter. Det innebär att tvisterna kan få allvarliga konsekvenser för barnets utveckling, liv och hälsa.

I kapitlet uppmärksammas även att arbetet med flickor och pojkar i skyddade boenden behöver vidareutvecklas, det rör barnets rättigheter till vård, stöd och skolgång under tiden i ett skyddat boende. Även barnets egna rättigheter till skydd när det gäller boende och umgänge behöver tydliggöras.

1.4. EFFEKTIVARE BROTTSBEKÄMPNING

Den tredje målsättningen handlar främst om förbättringar i rättsväsendets ingripande mot brott som rör mäns våld mot kvinnor. Ett tidigt, aktivt, uthålligt och väl samordnat stöd till målsägande med inriktning mot rättsprocessen är en central del av detta arbete.

Ett problem som tydliggörs i analysen, och som framförts i Barnrättskommitténs kritik mot Sverige, är bristen på likvärdiga möjligheter till skydd, stöd och upprättelse för våldsutsatta barn i hela landet. Mot denna bakgrund behövs en fortsatt utveckling av Barnhusen och utvärderingar av metoder för att säkerställa situationen för barns skydd och stöd efter barnförhör. För att säkra barns rätt till likvärdigt skydd, information och delaktighet är det viktigt att utveckla och kunna följa handläggningstider, bemötande och stöd så att barns bästa kan tas tillvara inom ramen för en effektivare brottsbekämpning.

I analysen lyfts Barnrättighetsutredningens förslag på förändring av brottsbalken när det gäller barnmisshandel. Analysen synliggör även den problematik som finns avseende såväl lagstiftning som praktik när det gäller våldsutsatta barn som också är föremål för tvister om vårdnad, boende och umgänge.

Dokumenterade sexuella övergrepp, det så kallade barnpornografibrottet, och annan internetrelaterad sexuell exploatering av barn diskuteras i analysen. Betydelsen av att barnrättsperspektivet genomsyrar alla utredningar och att rättsväsendets parter behöver rätt kompetens för de komplexa brotten, inklusive teknisk kunskap samt kunskap om barns rättigheter och barns reaktioner när de utsätts för sexuell exploatering synliggörs.

Vidare diskuteras de nyligen införda förändringarna, kring utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, lagen om människoexploatering och bestämmelsen om olaga integritetskränkning. Förändringarna kommer att behöva följas och utvärderas för att se om de har fått avsedda konsekvenser och effekter för barn och unga. Det tidigare framgångsrika informations- och attitydförändrande arbetet kring till exempel barnaga tyder på att sådant arbete är effektivt för att öka inställningen till att olika former av våld mot barn är oacceptabelt.

I analysen uppmärksammas även de särskilda hänsyn som inom ramen för rättssystemet behöver tas när förövaren är ett barn. Barn och unga ska inte behandlas på samma sätt som vuxna i straffrättsprocesser. Barnets rätt att uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet måste respekteras under hela den rättsliga processen. Även barn som utövat våld omfattas av rätten till stöd och rehabilitering.

Slutligen nämns att Jämställdhetsmyndigheten ämnar följa de övriga föreslagna förändringarna om hedersrelaterat våld och förtryck samt barn som bevittnar våld, som för närvarande utreds eller bereds i regeringskansliet och dess påverkan på såväl barn och vuxna.

1.5. FÖRBÄTTRAD KUNSKAPS- OCH METODUTVECKLING

Strategins fjärde målsättning handlar om behovet av förbättrad kunskap och metodutveckling avseende mäns våld mot kvinnor. Detta gäller såväl allmänhetens kunskap som kunskapen hos berörda yrkesgrupper och beslutsfattare på alla samhällsnivåer. Det finns ett behov av att utveckla metoder och arbetssätt genom forskning, utvärdering och uppföljning i syfte att motverka våldet.

I analysen fokuseras på professionellas arbete med våld mot barn. Barnrättskommittén påpekar att det är viktigt att på olika sätt följa upp våld mot barn och att det krävs effektiva förfaranden för att säkerställa åtgärders genomdrivande, kvalitet, relevans, tillgänglighet, effekt och effektivitet. Mot bakgrund av att det har framkommit att mycket få kommuner gör systematiska uppföljningar av resultat av insatser för våldsutsatta vuxna och barn synliggörs detta som ett angeläget utvecklingsområde inom vård och omsorg. I detta arbete ingår utveckling och genomförande av brukarundersökningar om hur klienter och patienter själva uppfattar stödinsatser. Barnrättskommittén betonar att ett barnrättsbaserat synsätt innebär att barn ska respekteras och få tillfälle att agera aktivt i utformandet, genomförandet, granskningen och utvärderingen av ramen för samordning och specifika åtgärder.

Kunskap- och metodutveckling om utredningar och nya insatser pågår och behöver fortsätta utvecklas för att komma närmare målet att allt våld mot flickor och pojkar ska upphöra, samt att flickor och pojkar ska ha samma möjlighet till personlig integritet. I kapitlet redogörs för en del av det pågående arbetet med standardiserade bedömningsmetoder vid utredning av behov av skydd och stöd för våldsutsatta barn. Även arbetet med våldsutövande pappor med omsorgsansvar för barn diskuteras. Även behovet av riktade insatser till mannen som förälder och vuxen med ansvar för barns välbefinnande med barnets bästa som en viktig utgångspunkt diskuteras.

Krav på kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer har införts på flera strategiskt viktiga professionsutbildningar på högskolor och universitet. Här ingår även kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck och prostitution och människohandel. Analysen lyfter att våld mot barn kan behöva tydliggöras särskilt. Det uppmärksammas också att lärarutbildningarna ännu inte omfattas av kraven.

Vidare diskuteras tillsynsarbete, både när det gäller utvecklingen att involvera barn och unga i kvalitetstillsyn och granskningen av socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med barn som bevittnat eller blivit utsatta för våld i nära relationer. IVO lyfter att oacceptabla brister har framkommit under många år när det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta barn, vilket är angeläget att förändra.

Analysen konstaterar att det är viktigt att långsiktigt fortsätta stödja det utvecklingsarbete som pågår för att vidareutveckla det förebyggande arbetet samt förbättringar av upptäckt, skydd och stöd för våldsutsatta flickor och pojkar. Implementeringsarbete av nya metoder tar tid. De komplexa professionella bedömningarna måste genomföras med kunskap om kön, barn och våld, där de professionella måste kunna ifrågasätta etablerade perspektiv och normer. Det behövs ett långsiktigt och systematiskt implementeringsarbete för att säkerställa att de lovande åtgärder och insatser som påbörjas permanentas och utvecklas inom ordinarie arbete inom de olika berörda verksamheterna. Det är en förutsättning för att insatserna också ska kunna utvärderas ordentligt.

1.6. DISKUSSION OCH SLUTSATSER

I strategin anges att barnrättsperspektivet är en utgångspunkt. En barnrättslig analys av strategin visar dock att barnrättsperspektivet inte är explicit synligt i alla delar av strategin.

Strategin har ett genomgående genusperspektiv när det gäller våld mot barn, vilket även Barnrättskommittén betonar som viktigt. Såväl flickor som pojkar begränsas på olika sätt av stereotypa könsroller, vilket gör att det förebyggande arbetet kan behöva fokusera på olika risk- och skyddande faktorer. Strategins påpekande om att särskilt stärka flickors rätt till integritet och att utmana normer som inskränker flickors självbestämmande är mot denna bakgrund positiv. Det är dock inte lika tydligt i strategin att normer som är länkade till våld och föreställningar om maskulinitet även begränsar pojkars tillgång till viktiga rättigheter. Flickor och pojkar har samma rätt till skydd från våld liksom till stöd och rehabilitering.

Barn situation tydliggörs inte specifikt i alla former av våld. På senare tid, och särskilt i relation till barn och unga, har utsatthet på nätet uppmärksamats i allt högre utsträckning, vilket inte synliggörs i särskilt hög grad i strategin. Barn i människohandel kan också behövas uppmärksammas särskilt.

I strategin anges att den barnrättsliga utgångspunkten med principen om barnets bästa förutsätter barnets rätt att komma till tals och få sina synpunkter beaktade. Forskning visar dock att barn fortfarande inte får komma till tals i tillräcklig utsträckning, t.ex. när det gäller deras upplevelser av våld. Det är därför viktigt att understryka att även våldsutsatta barn ska skyddas *i* sin delaktighet, inte *från* delaktighet. Delaktighet och inflytande är centrala faktorer för att öka barnets känsla av sammanhang: att de ska känna sig inkluderade och utvecklas positivt, samt ge dem en större kontroll över sina egna liv.

Forskning visar att barn och unga med funktionsnedsättning löper 3-5 gånger högre risk att utsättas för någon form av våld än barn utan funktionsnedsättningar. Det gäller såväl barnmisshandel som mobbning, trakasserier och exploatering, inklusive utsatthet via nätet. Barn med funktionsnedsättningar ska kunna förse med kommunikationsverktyg som underlättar och professionella kan behöva vara extra uppmärksamma på barnets sätt att kommunicera och beskriva våldet. Flickor och pojkar med funktionsnedsättningar har rätt till korrekt, tillgänglig och anpassad information om bland annat våld, men även om hur man hanterar utveckla positiva relationer, hanterar specifika risker och bekämpar mobbning. Proaktiva ansträngningar måste göras för att säkerställa att dessa barn tillförsäkras sin rätt till skydd och stöd på samma sätt som andra barn. Detta är något som strategin inte fullt ut beaktar.

I strategin anges att barn inte ska behandlas som bihang till en förälder utan som rättighetsbärare och egen person. Barnets synpunkter på egen och andras utsatthet för våld anges kunna sammanfalla med, eller avvika från, synpunkter som föräldrar, syskon eller andra närstående ger uttryck för. I strategin påpekas att det finns ett mycket starkt samband mellan att som barn bevittna våld mot en förälder och att själv vara utsatt för (fysiskt) våld, samt att det är en sammansatt/komplex sak att beakta kvinnors och barns behov av skydd och stöd och samtidigt fokusera på våldsutövaren. Frågan om barns relation till sina föräldrar är dock inte alltid tydligt i strategin. Delvis beror detta på att strategin genomgående använder formuleringen kvinnor och män, inte mammor och pappor¹, vilket osynliggör de vuxnas roll som föräldrar. Den komplexitet kring relationer mellan föräldrar och barn i våldsutsatta familjer som verkligheten uppvisar återfinns inte heller i strategin. Exempelvis saknas en genomgående problematisering kring:

- Skillnader i hur våldet mellan de vuxna (typiskt pappas våld mot mamma) respektive mot barnet (pappas och/eller mammas våld mot flickor/pojkar) ser ut
- Våldsamma mäns ansvar som pappor

¹ Däremot anges ibland föräldrar (könsneutralt) och på något enstaka ställe ”män som föräldrar”.

- Vad det innebär för det gemensamma föräldraskapet att en förälder har varit våldsamt mot den andra

Detta gäller särskilt i avsnitten om vårdnad, boende och umgänge där de komplexa köns- och generationsdimensionerna i de situationerna i dessa situationer inte blir riktigt tydliggjorda.

Ett annat område där barnrättsperspektivet inte blir så synligt är när ansvar för våldet diskuteras i relation till rättssystemet. Barnahusens arbete för att tillförsäkra barnen rättstrygghet, gott bemötande och stöd av rättsväsendet har på många håll visat sig vara en mycket positiv utveckling. Frågor om likvärdighet över landet och sätt att säkra konkurrerande perspektiv kring skydd och stöd till barn respektive att effektivisera rättssystemet behöver dock vidareutvecklas. Utifrån

Barnrättighetsutredningens kartläggning och forskning framgår att våldsutsatta barn ibland särbehandlas negativt i förhållande till vuxna, vilket är betydelsefullt att känna till. När det gäller straffrättsprocesser ska barn och ungdomar inte behandlas på samma sätt som vuxna. I beslut kring unga lagöverträdare ska i första hand beaktas vad som bedöms vara till barnets bästa, vilket innebär ett större fokus på rehabilitering och reparativ rättvisa. Här gör dock inte alltid strategin skillnad på våldsutövare som vuxna män och pojkar som är barn.

Barnrättskommittén har i flera rekommendationer och allmänna kommentarer uppmanat konventionsstaterna att ta fram planer och strategier för specifika aspekter av konventionen. I linje med det rekommenderar kommittén framtagandet av en ram för nationell samordning när det gäller skydd mot alla former av våld, inklusive heltäckande förebyggande åtgärder.

För att tydliggöra våld mot barn är en konkretisering av strategin önskvärd.

Barnombudsmannen och Barnafrid har tidigare lyft fram förslag om en samlad handlingsplan mot våld mot barn. Det stämmer väl överens med Agenda 2030:s mål om att stoppa allt våld mot barn. En slutsats är att detta saknas idag i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

2. INLEDNING

Det övergripande målet för den svenska jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Sedan november 2016 finns sex jämställdhetspolitiska delmål, varav det sjätte är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. För att stärka förutsättningarna att nå det sjätte delmålet beslutade regeringen att bedriva arbetet på området i enlighet med en tioårig nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor som började gälla den 1 januari 2017. Sverige har även bedrivit ett strategiskt arbete för att genomföra FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) sedan konventionen ratificerades 1990, genom bland annat den nationella strategin för att stärka barnets rättigheter. Den 1 januari 2020 inkorporerades barnkonventionen som svensk lag. Mot denna bakgrund har Jämställdhetsmyndigheten valt att göra en barnrättslig analys som en särskild fördjupning i den första uppföljningen av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

I den proposition som 2006 föregick att riksdagen fastställde målformuleringen avseende mäns våld mot kvinnor framhölls betydelsen av att förtydliga att det framför allt rör sig om manliga förövare när kvinnor utsätts för våld. Begreppet mäns våld mot kvinnor ansågs därmed fördelaktigt då det tydliggör problematiken kring offer och förövare (Prop. 2005/06:155). Några av remissinstanserna invände mot formuleringen av det jämställdhetspolitiska målet då det inte innehåller ett tydligt barnperspektiv. Regeringen argumenterade dock för att maktförhållandena mellan könen i samhället påverkar våra villkor, livsval och beteenden i alla skeden av livet. Redan tidigt tenderar flickor och pojkar att formas och begränsas av könsstereotypa mönster och uppfattningar. Regeringen framhöll att målet gäller för alla människor, i olika livssituationer och skeden i livet. Det gäller oberoende av ålder, etnicitet, sexuell läggning, funktionshinder eller var i landet man bor. I relation till barn innebär det att det inte ska föreligga systematiska skillnader mellan flickors och pojkars uppväxtvillkor, vare sig gällande att få del av samhällets resurser eller möjligheten att utvecklas fritt från könsstereotypa begränsningar (SOU 2005/06:155, s 44-45)

Samma år kom även propositionen Barn som bevittnat våld (Prop. 2005/06:166). Där konstateras inledningsvis att bli utsatt för våld kan vara en traumatisk upplevelse. Man underströk att barn inte bara riskerar att drabbas av våld och andra övergrepp direkt mot sig själva, utan också genom att de blir vittne till våld som begås av och/eller mot närstående personer, då oftast mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Med hänvisning till Kommittén mot barnmisshandel (SOU 2001:72) konstaterades att ”bevittna” våld är att betrakta som psykisk misshandel.

2.1. EN NATIONELL STRATEGI FÖR ATT FÖREBYGGA OCH BEKÄMPA MÄNS VÅLD MOT KVINNOR

Den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor² som började gälla den 1 januari 2017 presenterades i Regeringens skrivelse Makt, mål och myndighet. Strategin betonar särskilt förebyggande insatser och pågår fram till 2026 (Skr. 2016/17:10).

2.1.1. Våld mot barn – definitioner och tillämpningsområde

Tillämpningsområdet för strategin är samtliga former av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld samt hot om våld mot kvinnor och flickor. Detta inkluderar hedersrelaterat våld och förtryck som kan ta sig uttryck i form av könsstympning och tvångsäktenskap. Vidare omfattar strategin, tillika delmålet, prostitution och människohandel för sexuella ändamål liksom kommersialisering och exploatering av kvinnokroppen i reklam, medier och pornografi i syfte att reproducera föreställningar om kvinnors underordning. Strategin riktar sig mot sådant våld som kvinnor och flickor utsätts för oproportionerligt, på grund av sitt kön eller som har särskilt svåra konsekvenser för kvinnor och flickor (Skr. 2016/17:10).

Insatser inom ramen för strategin ska också syfta till att motverka mäns och pojkars utsatthet för våld, respektive kvinnors och flickors utövande av våld, när det kommer till våld i nära relationer, inkluderat hedersrelaterat våld och förtryck, sexualbrott samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål (Skr. 2016/17:10).

² Fortsättningsvis i denna text refererad till som ”strategin”. I de fall andra strategier diskuteras skrivs namnet på dessa ut i sin helhet.

I strategin konstateras att barn av båda könen drabbas av mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. I propositionen *Barn som bevittnat våld* konstaterades att barn kan drabbas dels genom att direkt utsättas för våld, dels genom att tvingas bevittna våld, dvs. att se eller höra den brottsliga gärningen begås (Prop. 2005/06:166). Att förebygga mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer syftar således till att stärka barnets rätt till trygghet, liv och utveckling (Skr. 2016/17:10, s.114).

I andra sammanhang används andra definitioner, när det gäller våld mot barn. Kommittén mot barnmisshandels definition av barnmisshandel innefattar när en vuxen person utsätter ett barn för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller försummar att tillgodose barnets grundläggande behov (SOU 2001:72, s 120). Att ”bevittna” våld mellan de vuxna i familjen ses enligt denna definition som psykiskt våld. Definitionen skiljer inte mellan avsiktliga och oavsiktliga handlingar eller aktiv och passiv försummelse då den utgår från ett barnperspektiv.

Barnrättskommittén använder sig av en vid definition av våld mot barn som innefattar alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försummelse, misshandel eller utnyttjande, däribland sexuella övergrepp, oavsett ålder på förövare (Barnrättskommittén 2011). Kommittén understryker att barn kan uppleva våld från vuxna, men att våld också kan förekomma bland barn. Dessutom skadar vissa barn sig själva. Kommittén påpekar att olika former av våld mot barn ofta förekommer samtidigt och betonar också att både pojkar och flickor riskerar att utsättas för alla former av våld, men att våldet ofta har en könsaspekt. Barnrättskommittén inkluderar även hedersrelaterat våld och förtryck (genom begreppet skadliga sedvänjor), våld i massmedia, våld via informations- och kommunikationsteknik och institutionellt våld.

Barnmisshandel är således något snävare än det våld som strategin omfattar, medan våld mot barn är något vidare. I denna analys kommer främst begreppet våld mot barn användas, då det till synes ligger närmast strategins tillämpningsområde och då analysen utgår ifrån barnkonventionen.

2.1.2. Strategins utgångspunkter i ett barnrättsperspektiv

Barnets rätt och barnets bästa är en av strategins utgångspunkter. Strategin ska utgå från barnets rättigheter och principen om barnets bästa som bl.a. förutsätter barnets rätt att komma till tals och få sina synpunkter beaktade. I strategin tydliggörs att barn inte ska behandlas som bihang till en förälder eller en annan vårdnadshavare utan som rättighetsbärare och egna personer vars synpunkter på andras eller egen utsatthet för våld kan sammanfalla med, eller avvika ifrån, de synpunkter som vårdnadshavare, föräldrar, syskon och andra närstående ger uttryck för. Föräldrar och andra vårdnadshavare har dock avgörande betydelse för barnet, dess utveckling och hälsa (Skr 206/17:10, s 117).

Strategin har även ett flertal andra utgångspunkter som ska genomsyra arbetet med att genomföra strategin. En sådan är att våld ska förebyggas med fokus på våldsutövare och maskulinitetsnormer. En annan utgångspunkt är HBTQ-personers rättigheter. Vidare beskrivs det som nödvändigt att ta hänsyn till flera livssituationer och omständigheter som kan innebära särskild sårbarhet, som t.ex. funktionsnedsättningar och missbruk. Utsattheten kan också ha anknytning till fysiska platser och miljöer såsom institutionsboenden, otrygga bostadsområden och skolor samt publika evenemang. I strategin påpekas också att krig och konflikter och på sådan följande migration och flyktingsituation innebär förhöjda risker för prostitution och människohandel (Skr. 2016/17:10).

2.1.3. Strategins målsättningar

Strategin har fyra politiska målsättningar och nio utgångspunkter som bör vara vägledande för såväl regeringens arbete som de myndigheter vilka bedöms vara särskilt viktiga i arbetet att uppnå målsättningarna. Målsättningarna beskrivs i strategin som delvis överlappande samt ömsesidigt beroende. De fyra politiska målsättningar är (Skr. 2016/17:10):

- Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld
- Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn
- Effektivare brottsbekämpning samt
- Förbättrad kunskap och metodutveckling

2.2. UPPDRAG

I Jämställdhetsmyndighetens förordning med instruktion framgår att myndigheten ska följa och analysera utvecklingen mot de jämställdhetspolitiska målen (2017:937 3 §). I enlighet med regleringsbrevet för Jämställdhetsmyndigheten avseende 2018 respektive 2019 ska myndigheten senast den 31 januari 2020 rapportera en första uppföljning av den nationella strategin. Uppföljningen av det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet ska utgå från målsättningarna i den nationella strategin samt Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet, den så kallade Istanbulkonventionen. I uppföljningen ska även Myndigheten för delaktighets rapport om Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning (2017:29) beaktas.

I skrivelsen om de jämställdhetspolitiska målen framgår att regeringen anser att analyser av olika maktordningar i relation till kön kan ha stor betydelse för jämställdhetspolitikens genomslag och träffsäkerhet. Regeringen skriver att det finns ett behov av en större systematik när det gäller att arbeta med sådana intersektionella analyser i genomförande och uppföljning av jämställdhetspolitiken för att bidra till bättre prioriteringar och en större träffsäkerhet i utformningen av insatser och genomförandet. En sådan maktordning baseras på kategorin ålder som, i likhet med andra kategorier som socioekonomisk bakgrund, etnicitet, funktionsförmåga, ålder, sexuell läggning och könsidentitet och könsuttryck, konstateras påverka människors villkor och möjligheter. Ålder kan i sin tur delas upp i olika undergrupper som till exempel barn, unga, vuxna och äldre. I relation till just ålder, kan även regeringens skrivning att det är viktigt med t.ex. ett barnrättsperspektiv, ett livscykel-perspektiv och ett funktionshindersperspektiv i jämställdhetspolitiken uppmärksammas (Skr. 2016/17:10, s 66).

Föreliggande rapport utgör del III i Jämställdhetsmyndighetens åiterrapportering av uppdraget att följa upp den nationella strategin. Mot bakgrund av att barnkonventionen blir lag den 1 januari 2020, samt att just våld mot barn uppmärksammades som särskilt angeläget i relation till inkorporeringen av barnkonventionen, har Jämställdhetsmyndigheten tolkat våld mot barn som ett angeläget utvecklingsområde. Vi har därför valt att göra en särskild fördjupning genom en barnrättslig analys av strategin.

I delrapport I ”*Uppföljning av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor – åtgärder*” presenteras en kartläggning av de insatser som initieras under strategins första år. I delrapport II ”*Uppföljning av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor – indikatorer*” presenteras en genomgång av de föreslagna indikatorer som tagits fram till den första uppföljningen strategin. För en sammanfattning av genomförandet, resultat och slutsatser från den första uppföljningen av strategin, se *Uppföljning av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor – sammanfattning*.

2.3. DISPOSITION

I det första kapitlet sammanfattas de resultat och slutsatser som presenteras i rapporten. I kapitel två ges en inledning och bakgrund i relation till den nationella strategin och Jämställdhetsmyndighetens uppdrag kring uppföljningen av densamma. Kapitel tre är en beskrivning av utgångspunkterna i analysen, främst från barnkonventionen och perspektiv på barn, men även kring perspektiv på intersektionalitet, sårbara grupper samt de för sammanhanget centrala delarna i de globala målen i Agenda 2030.

De nästföljande fyra kapitel följer de fyra målsättningarna i strategin. Det första målsättnings-kapitlet (kapitel fyra) delas upp i avsnitt som motsvarar tre nivåer: universellt, selektivt och indikativt förebyggande arbete. På motsvarande sätt delas kapitlet om målsättning två upp i upptäckt, skydd och stöd. I det tredje målsättningskapitlet (kapitel sex) diskuteras inledningsvis utvecklingen av stöd till barn i rättsprocessen, sedan barns utsatthet för olika typer av brott och sist ett avsnitt om barn som begår brott. Kapitel sju, där strategins fjärde målsättning diskuterar några ytterligare aspekter på kunskaps- och metodutvecklingsarbetet som inte diskuterats tidigare i rapporten, som till exempel utvecklingen av arbetet med våldsutövande föräldrar/pappor och kunskap utifrån tillsyn.

Slutligen, i kapitel åtta, presenteras rapportens slutsatser.

3. EN BARNRÄTTSLIG ANALYS OM VÅLD

En barnrättslig analys tar sin utgångspunkt i barnkonventionen och de fakultativa protokoll som Sverige ratificerat. Rättigheterna i konventionen får med andra ord vägleda analysen av strategin. Här redogörs för centrala utgångspunkter i barnrättsanalysen och teoretiska perspektiv.

3.1. BARNRÄTT – PERSPEKTIV OCH STRATEGISKT ARBETE

I denna del ges en bakgrund i form av en presentation av olika perspektiv på barn och det strategiska arbete som bedrivits för att genomföra barnkonventionen sedan konventionen ratificerades. Vidare beskrivs två av de fyra kartläggningsområden som Barnrättighetsutredningen ansåg vara särskilt angelägna att gå igenom inför inkorporeringen av barnkonventionen, eftersom de särskilt rör våld mot barn i familjen.

3.1.1. Olika perspektiv på barn

Olika typer av barnperspektiv diskuteras parallellt. Ett *barnperspektiv* kan beskrivas som vuxnas perspektiv på barn, medan *barns perspektiv* är barns egna perspektiv på till exempel sin situation. Till det kommer ett *barnrättsperspektiv*, som tar sin grund i att låta barnkonventionen vägleda analysen av ett område eller en situation. Barnkonventionen kan övergripande sägas omfatta såväl barns rätt till skydd och delaktighet, samt att samhället ska tillhandahålla resurser för att förverkliga rättigheterna. Inom särskilt barndomssociologisk forskning har den dubbla synen på barn som objekt för vuxnas omsorg och som kompetent aktör diskuterats i termer av *omsorgsperspektiv*, där barns behov av beskydd, omsorg, ledning och kontroll betonas, och ett *delaktighetsperspektiv*, där barnen ses som medborgare och därmed aktör (Eriksson & Näsman 2007; 2011).

Barnkonventionen omfattar båda dessa synsätt. Mot bakgrund av FN:s kommitté för barnets rättigheters (Barnrättskommittén) skrivning om att rättigheterna i barnkonventionen ska ses som en helhet, är odelbara, ömsesidigt beroende av och relaterar till varandra (Barnrättskommittén, 2013, punkt 16a), borde således dessa två perspektiv snarare kombineras än ses som motstridiga. I relation till barn som upplever våld kan man säga att den dubbla synen på barn innebär att vuxna samtidigt bör skydda barn och göra dem delaktiga. Barns röster om, och tolkningar av, olika typer av våld är viktig för att vuxna ska förstå deras situation och kunna ge dem adekvata insatser.³

Barnkonventionen förmedlar ett förhållningssätt till barn där såväl det enskilda barnet som barn som kollektiv ska stå i centrum vid beslut eller åtgärder som rör barnet eller barnen. Detta barnperspektiv i konventionen ställer krav på beslutsfattare, både i bemötandet av barn och hur beslutsprocesser som rör barn ska genomföras. Ett barnperspektiv grundat i barnkonventionen bygger på en respekt för barnets egna behov, intressen och åsikter. Det innebär ett ansvar för beslutsfattaren att bedöma om en åtgärd berör ett barn eller en grupp av barn, hur åtgärden i så fall svarar mot barnets intressen och behov och vilka konsekvenser ett visst beslut kan få för barnet eller barnen.

3.1.2. Ett strategiskt arbete för barns rättigheter och mot våld

Artikel 4 i barnkonventionen innebär att staten är skyldig att vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och andra åtgärder för att genomföra rättigheterna i konventionen. Barnrättskommittén betonar i sin allmänna kommentar om genomförandet av konventionen att det är nödvändigt att statsförvaltning, parlament och rättsväsendet utvecklar ett barnrättsperspektiv för att kunna omsätta barnkonventionen i praktiken (Barnrättskommittén, 2003, punkt 12).

Barnrättskommittén har angett att en prövning av barns bästa bör genomföras vid utarbetande av åtgärder som policyer, budgetar, strategier och planer med mera (Barnrättskommittén, 2013, punkt 12).

³ För en vidare diskussion om barns röster om och tolkningar av våld, se tex Näsman, Källström Cater & Eriksson, 2015; Överlien, 2012.

Sverige har bedrivit ett strategiskt arbete för att genomföra barnkonventionen sedan konventionen ratificerades, genom bland annat den nationella strategin för att stärka barnets rättigheter (Prop. 2009/10:232). Barnrättspolitikerna har vuxit fram som ett eget politikområde, samtidigt som det på nationell nivå funnits en uttalad ambition att stärka barnets rättigheter inom specifika områden och att tydligare utgå från barn och ungas erfarenheter och upplevelser vid utformningen av åtgärder (SOU 2016:19, s 281). Regeringen konstaterar att det strategiska arbetet med att genomföra barnkonventionen, stöd i föräldraskapet, bekämpande av våld mot barn och främjandet av barns psykiska hälsa, samt reformer inom utbildningsområdet är prioriterade områden med tydlig koppling till strategin att stärka barns rättigheter (Prop. 2009/10:232, s 38). Regeringen har mot denna bakgrund tagit fram flera nationella strategier och handlingsplaner som på olika sätt rör våld mot barn, där den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor och nationell handlingsplan mot könsstympning av flickor och kvinnor, liksom tex. nationell strategi för föräldrastöd alla även innehåller skrivningar om att barnrättsperspektiv ska vara vägledande.

Svensk lagstiftning har dessutom i flera omgångar transformerats för att anpassas till skrivningar i barnkonventionen. Trots strategiska åtgärder och fortlöpande transformering av lagstiftning ansåg regeringen inte att rättigheterna har fått tillräckligt genomslag i beslutsprocesser som rör barn. En särskild utredare fick därför i uppgift att kartlägga särskilt angelägna områden (dir. 2013:35), samt lämna förslag till en lag om inkorporering av barnkonventionen (dir. 2015:17). Förslagen presenterades i Barnrättighetsutredningen (SOU 2016:19).

3.1.3. Barnrättshetsutredningens kartläggning

Två av de kartläggningsområden som Barnrättshetsutredningen (SOU 2016:19) ansåg vara särskilt angelägna rörde våld mot barn i familjen och definierades som 'barn som bevittnat våld' och 'barn som utsatts för våld'. Kartläggningen visade på en rad brister på dessa områden. Synen på barn och hur barn bemöts av myndigheter visade sig inte utgå från barn som bärare av rättigheter. Utredningens påpekanden har både varit en grund till denna fördjupade granskning av den nationella strategin och de används även i analysen för att diskutera vissa delar av strategin.

En av bristerna som utredningen pekade på var att det mestadels är barnets behov, snarare än barnets bästa, som bedöms i utredningarna från den sociala barnavården. Redogörelserna kring våldet och barnets upplevelser av våldet var i de granskade utredningarna från socialtjänsten många gånger oklara eller knapphändiga. Svepande formuleringar om ”våld i hemmet” användes istället för att beskriva vad som hänt. Det visade sig även att det ofta inte förts samtal med barn, samt att i de fall barn får komma till tals i många fall inte handlar om de centrala frågorna i utredningen, trots att det finns tydliga riktlinjer om vad samtal med barn som upplevt våld ska omfatta (Socialstyrelsen, 2011). Frågorna ska särskilt belysa barnets akuta behov av stöd och hjälp, våldets karaktär och omfattning, barnets egen uppfattning om våldet, och vilket behov barnet har av stöd och hjälp på kort och lång sikt (Socialstyrelsen 2011, s 116; SOU 2016:19, s 231).

Det visade sig även att barn som utsatts för våld ibland särbehandlas negativt i förhållande till vuxna. Trots att barnet konstaterades ha behov av stöd och hjälp beviljades inte insatser eftersom socialtjänsten inte fått samtycke av vårdnadshavarna. Det fanns inte heller analyser och bedömningar av vilka konsekvenser ett beslut om att inte bevilja insatser kan få för barnet, eller hur hänsyn tagits till barnets bästa när andra intressen vägt tyngre.

Barnrättighetsutredningen konstaterar att det blir särskilt allvarligt när det handlar om barn som på grund av våld mellan vuxna i familjen befinner sig i en mycket skyddslös situation. Även i brottmål avseende misshandel mot barn visades att barn som målsägande har en svagare ställning än vuxna målsägande. Ett agerande som mot en vuxen hade varit straffbart kan bli straffritt med hänvisning till föräldrars ställning gentemot sina barn (SOU 2016:19).

3.2. EN BARNRÄTTSLIG ANALYS

Det har blivit allt vanligare att läsa skrivningar om att barnrättsperspektiv ska tillämpas eller vara genomgående i arbetet. I detta avsnitt beskrivs därför vad en sådan analys innebär här. En genomgång av de för analysen mest centrala artiklarna i barnkonventionen görs.

3.2.1. En analys utifrån barnkonventionen

Som nämnts ovan tar en barnrättslig analys sin utgångspunkt i barnkonventionen och de fakultativa protokoll som Sverige ratificerat. Till stöd för tolkningen används Barnrättskommitténs allmänna kommentarer och de protokoll som barnrättskommittén skrivit i granskningen av Sverige.⁴ Även teoretiska perspektiv och forskningsresultat används i diskussionen.

Barnrättskommitténs allmänna kommentarer och granskningsprotokoll används i analysen för att kritiskt granska olika aspekter av strategin. De används även för att belysa ett område där ett tydligt barnrättsperspektiv saknas i strategin.

Som tidigare nämnts har flera delar av svensk lagstiftning redan transformerats för att anpassas till barnkonventionens bestämmelser. Denna analys gör dock inga anspråk av att analysera svensk lagstiftning i relation till barnkonventionen.⁵ Analysen redogör inte heller genomgående för lagstiftningen. I viss mån diskuteras dock lagstiftning vars förändringar lyfts fram inom ramen av strategin, eller där förslag på förändringar framkommit i initierade åtgärder kopplade till strategin.

Syftet är att belysa och problematisera hur den nationella strategin skriver fram barn och unga som på olika sätt är berörda av mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.

Analysen följer strategins indelning i fyra målsättningar. Då såväl strategin som Barnrättskommittén betonar förebyggande arbete utgör diskussionen under strategins första målsättning en större del av analysen. Barns rätt till skydd och stöd är centralt i barnkonventionens artikel 19. I strategin har skydd och stödinsatser inom t.ex. hälso- och sjukvård och socialtjänst skiljts från det skydd och upprättelse som hanteras av rättsväsendet. Ur ett barnrättsligt perspektiv är båda dessa en del av samhällets ansvar för att skydda barn från våld, men diskussionen följer målsättningarnas uppdelning.

⁴ Barnkonventionen har inga förarbeten, på det sätt som andra lagar i Sverige har. De allmänna kommentarerna och de sammanfattande slutsatser och rekommendationer som Sverige fått från FN:s barnrättskommitté ses dock som verktyg som kan användas vid tolkning av konventionen. Regeringen har också tagit fram en vägledning (Ds 2019:23) för hur konventionen kan användas i svensk kontext och vilka tolkningsstöd som finns.

⁵ Regeringen har beslutat att Barnkonventionsutredningen (S 2018:03) ska kartlägga hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen. Uppdraget ska redovisas senast den 15 november 2020.

3.2.2. Barnkonventionens grundprinciper

Barnkonventionens fyra grundprinciper är vägledande för hur övriga rättigheter i konventionen ska tolkas och ska vara utgångspunkt i beslut och åtgärder som kan röra enskilda eller grupper av barn (SOU 2016:19, s 97). Ett första led i en barnrättslig analys är således att ha grundprinciperna i fokus. Grundprinciperna omfattar:

- Artikel 2 om likvärdighet och icke-diskriminering
- Artikel 3 om barnets bästa
- Artikel 6 om barnets rätt till liv och utveckling och
- Artikel 12 om barnets rätt att göra sin röst hörd och få den beaktad

I barnkonventionens artikel 2 framgår att alla barn har lika värde och rättigheter oavsett barnets eller dess föräldrars kön, etnicitet, funktionsnedsättning, språk, religion, politiska åskådning eller liknande, och att inget barn får diskrimineras. Staten ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning. FN:s barnrättskommitté har i allmänna kommentarer framhållit att inga grupper av specifika barn får diskrimineras (Barnrättskommittén 2005, punkt 11). Kommittén lyfter till exempel upp flickor, barn med funktionsnedsättningar, barn med viss etnisk härkomst eller personliga förhållanden, eller religiösa åskådningar fram. Barnrättskommittén lyfter också att det finns risker att barn också kan utsättas på grund av sin ålder (se vidare under intersektionell analys). Dessutom kan barn drabbas av diskriminering som riktar sig mot deras föräldrar.

Artikel 3 i barnkonventionen slår fast att vid alla åtgärder och beslut som rör barn ska vad som bedöms vara barnets bästa beaktas i första hand. Barnets bästa har tre dimensioner: det är en rättighet i sig, men även en grundläggande tolkningsprincip och är tänkt fungera som ett tillvägagångssätt (Barnrättskommittén 2013, punkt 6). Artikeln ses som en portalparagraf då den återspeglar den vision och barnsyn som finns i konventionen och har kommit att betraktas som en allmän tolkningsprincip (Hammarberg, 2016). Begreppet barnets bästa återkommer dessutom i flera artiklar och i det fakultativa protokollet *Försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi*, som en referens till hur andra rättigheter ska beaktas (Barnrättskommittén, 2013, punkt 3).

För att barnets bästa ska förverkligas måste till exempel myndigheter och organisationer införa och följa vissa barnanpassade förfaranden eller tillvägagångssätt, med andra ord ett tillvägagångssätt som är till barnets bästa (a a, punkt 85). En viktig faktor att ta hänsyn till i bedömningen av barnets bästa är om barnet befinner sig i en utsatt situation, till exempel att hen har en funktionsnedsättning, tillhör en minoritetsgrupp, är flykting eller asylsökande, har utsatts för övergrepp, eller befinner sig i riskmiljöer. Det bästa för ett barn i en viss utsatt situation kommer inte att vara samma som det bästa för andra barn i en liknande situation. Myndigheter och beslutsfattare måste ta hänsyn till olika typer och grader av utsatthet för varje enskilt barn, eftersom varje barn och dess situation är unik och måste bedömas utifrån det. Barnets bästa förekommer även i andra konventioner om mänskliga rättigheter, t.ex. Istanbulkonventionen, Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor och Funktionshinderskonventionen.

Artikel 6 handlar om barnets inneboende rätt till livet och konventionsstaternas skyldighet⁶ att i största möjliga utsträckning säkerställa barnets överlevnad och utveckling. Barnrättskommittén påpekar att artikeln omfattar samtliga utvecklingsaspekter, och att begreppet utveckling ska tolkas i dess vidaste bemärkelse (Barnrättskommittén, 2003, punkt 12). Kommittén menar att ett barns hälsa och välfärd i många avseenden är beroende av varandra och rätten ska genomföras ur ett helhetsperspektiv och genom att relatera till andra artiklar i konventionen. Det kan handla om rätten till hälsa och likvärdig vård (artikel 24), rätten till den levnadsstandard som krävs för barnets utveckling (artikel 27), rätten till utbildning (artikel 28 och 29) och rätten till lek och fritid (artikel 31) (Barnrättskommittén, 2005, punkt 10).

Barnets rätt att göra sin röst hörd och få den beaktad (artikel 12) ger varje barn rätt att uttrycka sina åsikter och beredas möjligheter att höras i varje beslut som berör dem. Beslutsfattaren ska sedan beakta barnets åsikter i ärendet och lägga vikt vid dessa utifrån barnets ålder och mognad. Barnrättskommittén påtalar att denna rättighet gäller varje barn, oavsett ålder, kön, funktionsnedsättning eller andra förutsättningar (Barnrättskommittén 2009, punkt 75). Rätten gäller både enskilda barn och grupper av barn, som till exempel i en skolklass eller ett område, barn som tillhör ursprungsbefolkning eller minoritetsgrupper (a a, punkt 9, 87). Kommittén uttrycker oro över att vissa grupper av barn, som yngre flickor och pojkar, samt barn som tillhör utsatta grupper ställs inför särskilda hinder vid genomförandet av denna rättighet. För att säkerställa detta, måste metoder anpassas efter det specifika barnets behov och beslutsfattaren ha rätt kompetens.

⁶ Hänvisningarna till ”konventionsstaterna” avser konventionsstaternas skyldigheter att ta sitt ansvar gentemot barn inte bara på nationell nivå, utan också på regional och kommunal nivå.

Forskning visar att barnet kan bilda åsikter vid mycket ung ålder, även om dessa kanske inte alltid kan uttryckas verbalt. Det innebär att även ickeverbal kommunikation behöver erkännas och respekteras. Barn med funktionsnedsättningar ska kunna förses med kommunikationsverktyg som underlättar och ansträngningar måste göras för minoritetsgrupper, flyktingbarn eller barn som inte talar majoritetsspråket. Kommittén påpekar också att barnet inte behöver ha utförlig kunskap om alla aspekter i frågan, men ska däremot kunna få tillräcklig information och förståelse för att kunna bilda sig åsikter i frågan.

Konventionsstaterna måste också vara medvetna om de potentiellt negativa konsekvenserna när rätten att göra sig hörd tillämpas på ett okänsligt sätt när barnet varit offer för brott, våld eller sexuella övergrepp. I dessa fall måste staten vidta alla nödvändiga åtgärder för att säkerställa att rätten att bli hörd utövas på ett sätt som skyddar barnet (Barnrättskommittén 2009, punkt 21). Detta uttrycks ibland som att barn ska skyddas *i* sin delaktighet, inte *från* delaktighet. Förfaranden måste vara tillgängliga och lämpliga för barn och informationen ska vara barnanpassad.

”Barn ska skyddas *i* sin delaktighet, inte *från* delaktighet”

Artikel 12 anges vara en förutsättning för att bedöma vad som är barnets bästa (a a, punkt 70-74). Barnrättskommittén betonar dessutom vikten av barns delaktighet för att stimulera en fullständig utveckling av barnets personlighet och utveckling enligt artikel 6 och med målen för utbildning i artikel 29.

3.2.3. Andra relevanta artiklar i barnkonventionen

I nästa led av barnrättsanalysen identifieras andra rättigheter i barnkonventionen som kan vara aktuella för det specifika ämnet och en eventuell påverkan av dessa redovisas. I relation till en nationell strategi mot våld blir förstås artiklar som handlar om barnets rätt till trygghet, skydd och stöd särskilt relevanta.

Enligt artikel 19 ska barnet skyddas från alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp. I 19.2 framgår att skyddsåtgärderna bör vara förebyggande samt för identifiering (upptäckt), rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall av ovan beskrivna sätt att behandla barn illa. Barnkonventionen innehåller flera artiklar som explicit eller implicit gäller våld och skydd mot barn. Dessutom finns två fakultativa protokoll kring olika former av våld.⁷ Barnrättskommittén anser dock att artikel 19 utgör den centrala bestämmelsen för diskussioner och strategier för att hantera och eliminera alla former av våld (Barnrättskommittén, 2011, punkt 7a).

Barnrättskommittén har även utfärdat en allmän kommentar (Barnrättskommittén 2011) mot bakgrund av att omfattningen och intensiteten av det våld som utövas mot barn är oroväckande. Kommittén stadgar i ett av sina grundläggande antaganden att ”inget våld mot barn är motiverat, allt våld mot barn kan förebyggas” (a a, punkt 3a). Kommittén betonar att åtgärder för att få slut på våldet kraftigt behöver förstärkas och utvidgas. I den allmänna kommentaren går kommittén igenom och exemplifierar vad ”alla former av våld” innebär. Den våldsterm som används är bred och stämmer överens med FN-studien av våld mot barn från 2006 (Pinheiro, 2006). Utöver de i artikeln nämnda former av våld nämns våld mellan barn, självtillfogade skador, skadliga sedvänjor, våld i massmedierna, samt våld via information- och kommunikationsteknik. Man menar dock att det inte är en uttömmande förteckning utan hävdar att alla former av våld mot barn, hur lindriga de än är, är oacceptabla. Barnrättskommittén påpekar att både flickor och pojkar riskerar att utsättas för alla former av våld, men våldet har ofta en genuskomponent. Det innebär att flickor och pojkar kan möta och uppleva olika former av våld på olika sätt och med olika frekvens, samt inom olika system.

⁷ Fakultativt protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi; och det fakultativa protokollet om indragning av barn i väpnade konflikter.

Universellt förebyggande arbete genom utbildning, hälso- och sjukvård, socialtjänst etc beskrivs som av yttersta vikt. Politik och åtgärder måste integreras av ett genusperspektiv när det gäller våld mot barn, för att beakta de olika risker som flickor och pojkar möter när det gäller olika former av våld. I övergripande våldsförebyggande strategier bör därför staten motverka könsbaserade stereotyper, maktobalanser, ojämlikhet och diskriminering som stöder och befäster användandet av våld (Barnrättskommittén, 2011, punkt 72). I detta sammanhang kan också nämnas att Barnrättskommittén och FN:s kommitté för avskaffandet av diskriminering av kvinnor (CEDAW-kommissionen) tillsammans har tagit fram en gemensam allmän kommentar/rekommendation kring konventionsstaterna avskaffande av skadliga sedvänjor, då dessa påverkar både kvinnor och barn, framför allt flickor (Barnrättskommittén, 2014). Skadliga sedvänjor tolkas som kvinnlig könsstympning, tvångs- och barnäktenskap, polygami och hedersrelaterat våld. Även här betonas våldets könsdimension, liksom det förebyggande arbetet.

Barnrättskommittén konstaterar att artikel 19 ska läsas i förening med ett stort antal artiklar (Barnrättskommittén 2011, punkt 59-67). I relation till artikel 2 om icke-diskriminering betonar kommittén att barnets skydd från våld innefattar diskriminering som grundar sig i fördomar mot kommersiellt sexuellt utnyttjade barn, barn i gatumiljö, unga lagöverträdare eller utifrån barns klädsel och beteende. Tolkningen av barnets bästa i artikel 3 måste stå i överensstämmelse med skyldigheten att skydda barn från alla former av våld och får inte användas för att rättfärdiga förfaranden som strider mot barnets värdighet och integritet som till exempel kroppslig bestraffning och förnedrande behandling (a a).⁸

Barnrättskommittén konstaterar även att skadliga sedvänjor generellt sätt ofta är kopplade till allvarliga former av våld, eller så är de i sig en form av våld mot kvinnor och barn (Barnrättskommittén 2014). Barnets rätt att komma till tals (artikel 12) anges ha särskild betydelse i våldssituationer.⁹ Kommittén understryker betydelsen att barn deltar i framtagandet av förebyggande strategier; för att säkerställa att skyddsinsatser inte gör barn ytterligare oförmögna, och att stöd positivt bidrar till återhämtning och återanpassning genom noggrant underlättat deltagande. I enlighet med artikel 4 krävs det att konventionsstaterna vidtar alla möjliga åtgärder för att genomföra rättigheterna i konventionen, inklusive artikel 19. Särskilt bör man uppmärksamma utsatta och missgynnade grupper och tillgängliga resurser måste användas i högsta möjliga utsträckning.

⁸ Se även Barnrättskommittén, (2006).

⁹ Se även Barnrättskommittén (2009) punkt 118 ff.

Ytterligare artiklar som handlar om barns rätt till skydd från våld:

Artikel 24:3 Barnets rätt till skydd mot skadliga sedvänjor.

Artikel 34: Barnet ska skyddas från alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp, prostitution och i pornografiskt material.

Artikel 35: Barn ska skyddas för bortförande och försäljning av eller handel med barn oavsett syfte och form.

Artikel 36: Barnet ska skyddas mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende.

Artikel 37: Barnet ska skyddas mot tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller straff.

En annan viktig artikel är artikel 39. Enligt artikeln har barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp, tortyr eller väpnade konflikter rätt till fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning. Kroppslig bestraffning och andra förnedrande former av bestraffning kan orsaka allvarlig skada för barnets fysiska, psykiska och sociala utveckling och kräva lämplig vård och annan omsorg och behandling (Barnrättskommittén 2006, punkt 37).

Sådan vård måste äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa i sin helhet, barnets självrespekt och värdighet. Vård och behandling ska genomföras med en tvärvetenskaplig strategi med särskilt utbildade professionella och i lämplig omfattning omfatta barnets familj. Barnets åsikter bör tillmätas betydelse i alla aspekter som rör behandling och granskning av behandlingen. Mot bakgrund av artikel 6 ska stödet syfta till att skapa förutsättningar för barnets möjlighet att utvecklas till sin fulla potential (Barnrättskommittén 2011, punkt 62).

Barn som utsatts för våld och upplever att våld normaliseras, kan också själva ta till våld mot andra eller skada sig själva. Rätten till stöd och rehabilitering gäller dock såväl barn som offer och förövare av våld, som barn med självskadebeteende (a a, punkt 52).

Ytterligare artiklar som handlar om stöd och utveckling:

Artikel 20: Ett barn som tillfälligt eller varaktigt placerats i ett familjehem eller på institution har rätt till särskilt skydd och stöd från statens sida.

Artikel 23: Barn med funktionsnedsättning har rätt att få stöd och särskild omvårdnad.

Artikel 24: Barnets rätt till bästa möjliga fysiska och psykiska hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering.

Artikel 25: Ett barn som har omhändertagits för omvårdnad, skydd eller behandling har rätt till regelbunden översyn av behandlingen.

Artikel 28: Barnets rätt till utbildning och artikel 29 om utbildningens mål och utformning.

Artikel 31: Barns rätt till lek, vila och fritid.

Artikel 40: Barns som misstänks, åtalas eller dömts för brott har rätt att behandlas rättvist och bra.

I artikel 2 i barnkonventionen nämns funktionsnedsättning uttryckligen som en diskrimineringsgrund. I artikel 23 framgår att barn med funktionsnedsättning har rätt att få stöd och särskild omvårdnad. Enligt barnrättskommittén att barn med funktionsnedsättning är en av de mest utsatta grupperna bland barn (Barnrättskommittén, 2006, punkt 9). Barnrättskommittén påpekar också att flickor med funktionsnedsättning är extra utsatta eftersom de även riskerar könsdiskriminering (a a, punkt 10). I FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (funktionshinderskonventionen) framgår att barn med funktionsnedsättning fullt ut ska få tillgång till alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på lika villkor som andra barn. Funktionshinderskonventionen påminner också de stater som ratificerat barnkonventionen om de åtaganden de har gjort i detta syfte.

3.3. GLOBALA MÅL OCH TEORETISKA PERSPEKTIV

Även andra internationella dokument och konventioner om mänskliga rättigheter kan ge vägledning och behöva tas hänsyn till. Här presenteras de för sammanhanget mest centrala delarna av Agenda 2030 tillsammans med ytterligare teoretiska perspektiv som har relevans för analysen.

3.3.1. Agenda 2030

De globala målen för att uppnå social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet beskrivs i Agenda 2030. Det riksdagsbundna målet om Agenda 2030 syftar till att ge ny kraft till politiken inom olika politikområden men också till att bidra till en samstämmig politik för hållbar utveckling. Agendans integrerade angreppssätt och helhetsperspektiv på miljömässigt, socialt och ekonomiskt hållbar utveckling ger möjlighet att identifiera såväl synergier som målkonflikter samt att identifiera vilka åtgärder som behöver vidtas inom respektive politikområde. En del av de frågor som behöver hanteras för att vi ska uppnå en hållbar utveckling är av omfattande och komplex karaktär. Det gäller inte minst när frågorna berör flera olika politikområden (SOU 2019:13, s 78). Jämställdhetspolitiken, barnrätts- och ungdomspolitikerna är alla sådana sektorsövergripande politikområden.

Agendan har en tydlig jämställdhetsdimension och anger att jämställdhetsintegrering ska användas som verktyg i dess implementering. När det gäller frågor om våld, som också omfattas av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor finns det flera mål i agendan som är relevanta att ta med:

Mål 5 handlar om att uppnå jämställdhet och öka alla kvinnors och flickors egenmakt på alla nivåer. Målet innefattar:

- 5.1 Avskaffa alla former av diskriminering av alla kvinnor och flickor överallt.
- 5.2 Avskaffa alla former av våld mot alla kvinnor och flickor i det offentliga och privata rummet, inklusive människohandel, sexuellt utnyttjande och andra typer av exploatering.¹⁰
- 5.3 Avskaffa alla skadliga sedvänjor, såsom barnäktenskap, tidiga äktenskap och tvångsäktenskap samt kvinnlig könsstympning.

¹⁰ Mål 8.7 i agendan är delvis överlappande. Här stadgas att staterna ska vidta omedelbara och effektiva åtgärder för att avskaffa tvångsarbete, modernt slaveri och människohandel och säkra att de värsta formerna av barnarbete, inklusive rekrytering och användning av barnsoldater, förbjuds och upphör. Avskaffandet av alla former av barnarbete ska ske senast 2025.

Mål 16 i agendan handlar om fredliga och inkluderande samhällen och frihet från våld. Delmål 16.2 handlar specifikt om att eliminera övergrepp, utnyttjande, människohandel och alla former av våld mot barn. Sverige var ett av de första länderna att ta på sig rollen som ”vägvisarland” för att eliminera våld mot barn. Partnerskapet har inrättats i syfte att stödja implementeringen av Agenda 2030 och de sociala hållbarhetsmålen. Som vägvisarland avser regeringen särskilt uppmärksamma jämställdhetsaspekter av våld mot barn. I Agenda 2030 lyfts det fram att generationsperspektivet är en viktig utgångspunkt för utveckling (SOU 2019:13, s 64). För att barn och unga ska utvecklas till sin fulla potential krävs förståelse för och kunskap om barns och ungas villkor och de förutsättningar de har. Det stämmer väl överens med vad Barnrättskommittén framhåller om att förebyggandet av våld i en generation minskar sannolikheten för att det ska förekomma i nästa. Genomförandet av artikel 19 är därför en mycket viktig strategi för att minska och förebygga alla former av våld i alla samhällen. Delegationen för Agenda 2030 framhåller också att det är viktigt att barn och unga ges möjlighet att vara delaktiga och att ett barn- och ungdomsperspektiv inkluderas för att uppnå en för hållbar utveckling, i likhet med barnkonventionens artikel 12.

3.3.2. En intersektionell analys

Som nämnts inledningsvis har det i olika skrivelser från regeringen betonats att intersektionella analyser behövs i genomförande och uppföljning av jämställdhetspolitiken, så också i instruktionen till Jämställdhetsmyndigheten. I en skrift från Länsstyrelserna beskrivs intersektionalitet som ”ett verktyg för att förstå hur maktstrukturer samverkar, och hur de uttrycks i ett samhälle genom normer, lagar, institutioner och materiella omständigheter.” (Länsstyrelsen Skåne, 2018). En fördjupad intersektionell analys går nära problemen och utforskar vilka olika faktorer och maktstrukturer som är avgörande för att förstå varför en individ utsätts för våld eller utövar våld; en mer övergripande intersektionell analys försöker hantera klyftan mellan den komplexa verkligheten (där varje individs situation är unik) och de behov av förenklingar och generaliseringar som analyser på övergripande nivå vilar på (med grupperingar och generaliseringar). Det som dock förenar dem båda är att de undviker tankefigurer som bygger på addering.

Barnrättskommittén skriver att flera olika former av diskriminering kräver en intersektionell analys och målinriktade helhetsåtgärder (Barnrättskommittén, 2016, punkt 21). Kommittén skriver att staterna behöver uppmärksamma att små barn kan löpa särskild risk utifrån att de är jämförelsevis maktlösa och beroende av att någon annan förverkliga deras rättigheter (Barnrättskommittén 2005, punkt 11).

För äldre barn kan det finnas risk att de kan ses som fientliga eller farliga, utnyttjas eller utsätts för våld just för att de är unga, men samtidigt inte alltid ses som kompetenta nog att fatta beslut om sina liv (Barnrättskommittén, 2016, punkt 21). Kommittén skriver även att ojämställdheten inte sällan stärks under ungdomsåren, vilket kan tyda på att särskild uppmärksamhet för vissa grupper av ungdomar. När det gäller flickor kan det tex röra sig om barnäktenskap, kvinnlig könsstympning, övergrepp och människohandel, men även kulturella normer som tilldelar flickor lägre status (a a, punkt 27). I strategin är också en av utgångspunkterna att flickors och unga kvinnors utsatthet särskilt behöver uppmärksammas i insatser för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

För pojkar anges att traditionella genusnormer kopplade till våld och dominans kan inkräkta på deras rättigheter genom att exponeras för våld, kriminella gäng, tvingas in i extrema grupper och människohandel, samt att de i större utsträckning möter – och upplever våld inom – det straffrättsliga systemet. Ett annat hinder för pojkar uppges vara att deras utsatthet för misshandel och sexuella övergrepp förnekas, vilket orsakar brist på skyddsinsatser (Barnrättskommittén, 2016, punkt 29)¹¹. Vidare påpekar kommittén att barn med funktionsnedsättningar i oproportionerlig grad är utsatta för fysiskt och sexuellt våld, men nekas ofta tillgång till rättvisa eller upprättelse (a a, punkt 31).

Kommittén tar även upp att det är vanligt att ungdomar som är homosexuella, bisexuella, transgender eller intersex utsätts för till exempel övergrepp och våld, inte får tillräckligt stöd, information eller stöd, vilket har kopplats till låg självkänsla och högre förekomst av depression och självmord (Barnrättskommittén, 2016, punkt 33). Då vissa grupper av barn och unga således kan vara särskilt utsatta på många sätt, bör lagar och policys ta hänsyn till överlappande rättighetskränkningar och de stärkta negativa effekterna när barn i olika åldrar drabbas (a a, punkt 26). HBTQ-personers rättigheter är även en av utgångspunkterna för strategin. Där beskrivs att kunskap om HBTQ-personers situation och risken att utsättas för våld i nära relationer och våld eller andra kränkningar på grund av sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck är grundläggande i arbete mot våld. Det gäller bl.a. våld i starkt heteronormativa sociala sammanhang såsom grupper av närstående med föreställningar om heder.

3.3.3. Sårbara grupper, samhällsskydd och barns egna röster

En av utgångspunkterna i strategin är att flera livssituationer och omständigheter kan innebära särskild sårbarhet, som kan förvärra den enskilda kvinnans eller flickans utsatthet för våld. Strategin betonar därför att olika former av sårbarhet alltid måste beaktas i planering och genomförande av insatser.

¹¹ Se även Barnrättskommittén 2011, punkt 19. 54-56.

Begrepp som ”särskilt sårbara grupper”, ”dubbelt utsatt” eller ”särskilt utsatta” grupper eller individer har sin utgångspunkt i brottsofferforskningen, med tre dimensioner: utsatthet, konsekvenser och resurser. Vi får genom detta perspektiv reda på viktiga aspekter om hur t.ex. våldsutsatthet ser ut för människor i vissa grupper/livssituationer. Det är bra då vi kan uppmärksamma tidigare ”glömda” eller ”osynliga” grupper. Barn som bevittnar våld är ett exempel på en grupp barn som lyfts fram och uppmärksammas på detta sätt, vilket fått konsekvenser för att de numera kan få brottskadeersättning¹² och det finns även förslag på att det ska ses som ett brott i sig att låta en brottslig gärning bevittnas av ett barn (SOU 2019:32). Det är dock viktigt att ta hänsyn till individuella skillnader, behov och erfarenheter så att talet om en sårbar grupp inte leder till att individens redan underordnade position stärks. Vissa individer eller grupper kan också motsätta sig att kategoriseras som särskilt sårbara då detta kan upplevas som stigmatiserande (NCK 2016).

Talet om sårbara grupper får dock inte göra att samhällliga strukturer osynliggörs eller att samhällets och de professionellas ansvar försvinner ur bilden. Genom att tala om samhällligt ansvar och skydd i stället för om sårbara grupper kan det vara möjligt att få en annan bild av människors livsvillkor. Istället för att prata om barn som sårbara kan vi istället t.ex. synliggöra hur samhällliga strukturer och organisationer inte alltid har metoder för att ge barn rimliga förutsättningar till delaktighet. Det kan handla om att socialtjänsten frågar barnet om skolan men undviker frågor om våld, eller att polisen dokumenterar om ett barn finns i hemmet när våld i de vuxnas partnerrelationer (typiskt pappas våld mot mamma) uppmärksammas. Istället för att prata om våldsutsatta kvinnor som sårbara kan ansvar t.ex. läggas på socialtjänsten för att våld i nära relationer inte alltid tydligt adresserar den särskilda utsatthet som föräldradimensionen innebär om kvinnan blir utsatt av våld i en partnerrelation. Talet om särskild sårbarhet får inte heller ta bort ansvar från den som utövar våldet och samhällets fokus på våldsutövaren.

Att se barn som kompetenta aktörer och börja fråga efter barns egna synpunkter på våldsutsatthet har vidare gett oss ny viktig kunskap. För att fortsätta med exemplet barn som bevittnar våld, är det först när vi pratat med barn som vi fått kunskap om att höra våld kan vara lika skrämmande som att se våld. Vi har också uppmärksammat barns strategier: hur det blir för de barn som gömmer sig respektive själva försöker stoppa våldet, hur barn förstår en mamma eller pappa som våldsam, hur barn upplever umgänge med en tidigare våldsutövande förälder, med mera (se tex. Christensen 1988; Eriksson et al 2015; Forssell, 2016; Överlien 2012).

¹² Se Prop. 2005/2006:166

En annan dimension av sårbarhet är att vi ibland kan ställas inför svåra avgöranden där det kan framstå som att vi måste ta ställning för en sårbar grupp framför en annan, när deras intressen till synes står i motsättning till varandra.¹³ Det är viktigt att t.ex. kunna balansera barns berättelser om utsatthet utan att lägga ett orimligt ansvar på en våldsutsatt kvinna. Det kan också handla om att lyfta fram särskild utsatthet för våld i en familj med utomnordisk bakgrund utan att förstärka fördomar. En annan risk kan vara att betoningen på barn som kompetenta och med rätt till delaktighet tolkas som att de tilldelas ett eget ansvar för sina val, sina relationer och egen skuld i situationer som de rimligen inte kan bära. Denna analys tar sin utgångspunkt i ett förhållningssätt som försöker att inte väja för dessa svåra avgöranden, som inte värnar om våldsutsatta mammor på bekostnad av barnen, men inte heller värna om barn på bekostnad av mammor eller barnens hela familj. Analysen tolkar det som strategin uttrycker som ”att det är nödvändigt att på ett sammanhållet sätt beakta våldsutsatta kvinnors och barns behov av såväl skydd som stöd och att samtidigt fokusera på våldsutövaren” som en ambition i samma riktning.

¹³ Texten i detta stycke är inspirerat av Gunvor Anderssons text ”Vårt ansvar för de svaga” (2004)

4. ETT UTÖKAT OCH VERKNINGSFULLT FÖREBYGGANDE ARBETE MOT VÅLD

Strategins första målsättning handlar om att förhindra att våld över huvud taget sker samt att få våldsutövande män och pojkar att sluta utöva våld. Såväl insatser riktade till hela befolkningen (universell prevention) som riktade till grupper som har förhöjd risk att utöva eller utsättas för våld (selektiv prevention) inkluderas. Likaså inkluderas insatser för att minska antalet tillfällen att utöva våld och insatser riktade till män som utövat våld i syfte att förebygga upprepat våld (indikativ prevention) (Skr. 2016/17:10). Som exempel på arenor för förebyggande insatser anges förskola, skola, elevhälsa, hälso- och sjukvården, idrotten, trossamfunden, föreningsliv, den kommunala familjerätten, föräldraskapsstöd och vissa delar av socialtjänsten. Att involvera män/pappor och pojkar anges som centralt för det förebyggande arbetet. Arbetet ska bedrivas på ett kunskapsbaserat sätt, vilket innebär att bl.a. kartläggningar, problembeskrivningar och analyser tas fram som grund för åtgärder och att resultaten av genomförda insatser följs upp.

4.1. BRED, UNIVERSELL PREVENTION

I strategin anges att universella, våldsförebyggande insatser riktade till breda grupper i samhället på ett grundläggande plan handlar om att utmana föreställningar om makt och maskulinitet som rättfärdigar våld, samt normer som inskränker särskilt kvinnor och flickors självbestämmande.

Regeringens skrivning ligger i linje med FN:s barnrättskommitté, som beskriver universellt förebyggande arbete som av yttersta vikt. Att förebygga alla former av våld, och därigenom säkerställa och främja barnets grundläggande rätt till respekt för sin mänskliga värdighet och fysiska och psykiska integritet, är avgörande för att främja barnets samtliga rättigheter i konventionen (Barnrättskommittén 2011, punkt 13). Kommittén betonar att politik och åtgärder måste integreras med ett genusperspektiv när det gäller våld mot barn, för att beakta de olika risker som flickor och pojkar möter när det gäller olika former av våld. I övergripande våldsförebyggande strategier bör därför staten motverka könsbaserade stereotyper, maktobalanser, ojämlikhet och diskriminering som stöder och befäster användandet av våld (Barnrättskommittén, 2011, punkt 72). Det stämmer även överens med Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Istanbulkonventionen), som stadgar att våldsförebyggande arbete är avgörande för att kunna uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män. Även Istanbulkonventionen föreskriver till exempel att staten ska vidta nödvändiga åtgärder för att uppmuntra alla samhällsmedlemmar, särskilt män och pojkar, att aktivt bidra till att förebygga alla former av våld som faller inom ramen för konventionen.

Såväl i regeringens nationella strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor som Istanbulkonventionen och Barnrättskommitténs kommentarer sägs att destruktiva mansnormer som är länkade ihop våld och maskulinitet måste motarbetas. Det betonas att kvinnor och flickor behöver få särskild uppmärksamhet i sin utsatthet och få skydd och stöd. Barnrättskommittén uppmärksammar att sådana normer även begränsar pojkars tillgång till viktiga rättigheter, såsom rätten till skydd mot våld och rätten till hälsa (Barnrättskommittén 2016, punkt 29-30). Enligt artikel 19 i barnkonventionen ska staten vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av våld. Barnrättskommittén påpekar att en respektfull och stöttande miljö fri från våld hjälper barn att förverkliga sina individuella personligheter och att utvecklas till sociala, ansvarsfulla och aktivt bidragande medborgare i lokalsamhället och samhället i stort (Barnrättskommittén, 2011, punkt 14). Barnrättskommittén tydliggör att begreppet utveckling, i artikel 6, ska tolkas i dess vidaste bemärkelse (Barnrättskommittén, 2003, punkt 12).

4.1.1. Våldsförebyggande arbete med barn och unga i skolan

I regeringens åtgärdsprogram för strategin under perioden 2017-2020 lyfter regeringen fram universellt våldsförebyggande program för att förändra stereotypa könsnormer och insatser för att förebygga prostitution och människohandel. Åtgärderna har framförallt riktat sig till skolan, som i flera sammanhang tillskrivs ett särskilt ansvar för att utveckla demokratiska värden och jämställdhet.

Enligt artikel 29 i barnkonventionen ska barnets utbildning syfta till att utveckla barnets fulla potential, inklusive att utveckla respekt för bland annat de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna, för barnets egna kulturella identitet, eget språk och egna värden och för kulturer som skiljer sig från barnets egen. Utbildningen ska också förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, etniska, nationella och religiösa grupper och personer som tillhör urbefolkningar. Barnrättskommittén påpekar att utbildningen ska genomföras på ett sätt som säkerställa att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och som främjar icke-våld i skolan (Barnrättskommittén, 2001, punkt 8). Enligt skollagen syftar utbildningen inom skolväsendet till att eleverna ska inhämta och utveckla både kunskaper och värden, och att utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på (Skollagen 1 kap 4-5§§).

I delrapport II i denna uppföljning framgår att de indikatorer som tagits fram i anslutning till den första målsättningen bland annat rör normer och attityder bland unga. De visar att totalt 34 procent av unga mellan 16-19 år instämmer med stereotypa påståenden om jämställdhet och könsroller (Delrapport II – Indikatorer). Det framgår att det över tid har blivit en signifikant minskning av antalet tjejer som instämmer i dessa påståenden, men för killarna återfinns inte samma utveckling. Det innebär att det är lite drygt dubbelt så många killar (46%) jämfört med tjejer (20%) som instämmer stereotypa påståenden. Det är även skillnad i flickor och pojkars inställning till att använda våld. Enligt Skolundersökningen om brott är det fler killar än tjejer som anser att de skulle använda våld om någon annan elev kallade dem för något dumt eller att det inte är fel att använda våld för att få respekt (Delrapport II - Indikatorer). Könsskillnaderna på den gruppnivån gör det viktigt att förstå hur olika livssituationer och hur olika insatser påverkar flickor respektive pojkar.

När det gäller metoder för våldsförebyggande arbete finns det idag mycket få effektutvärderade insatser i Sverige (Sjögren m.fl, 2013; se även Jämställdhetsmyndigheten, 2019:11; SBU 2017). De metoder och arbetssätt som praktiserats har endast i begränsad utsträckning utvecklats utifrån ett systematiskt tillvägagångssätt, med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap och beprövad erfarenhet (Jämställdhetsmyndigheten, 2019:11, s 7). Utifrån bristen på utvärderade program valde MUCF i ett tidigare uppdrag att främja utvecklandet av ett sammanhållet våldsförebyggande program med genusperspektiv utifrån modellen som beskrivs i handboken *Inget att vänta på*. Ansvaret för handboken har övertagits av Jämställdhetsmyndigheten och kom i reviderad form ut i januari 2020 (Jämställdhetsmyndigheten, 2020).

Ett av de program som bedömts som lovande har genom strategins åtgärdsprogram nu utvärderats i en svensk kontext.¹⁴ Det gäller programmet Mentors in Violence Prevention (MVP), som riktats till skolor och fritidsverksamheter för unga. Programmet kombinerar en genusförändrande ambition med en åskådaransats, vilket i internationella kartläggningar visat sig effektivt när det handlar om att uppnå beteendeförändringar och att öka ungas vilja att ingripa mot våld (Eriksson m.fl, 2018). I den utvärdering som Skolverket låtit göra av de skolor som ingått i pilotprojektet konstateras att trots implementeringssvårigheter tycks MVP i de undersökta skolorna ha bidragit till en positiv utveckling hos de elever som fått insatsen (Eriksson m.fl. 2018).¹⁵ Resultaten tyder på att elevernas syn på vad som är våld överlag förändras så att de uppfattar fler beteenden som våld, och därför kan antas bli mer uppmärksamma på eget och andras våldsbeteende, vilket är en förutsättning för att motverka våldet. Den samlade bilden från studien tyder på att killarna överlag förändras mer i önskad riktning genom MVP än tjejerna, även om det framgår att även tjejerna uppvisar en positiv utveckling. I likhet med vad som ovan beskrevs om ungdomars inställning till stereotypa könsroller (Delrapport II – Indikatorer), menar författarna till utvärderingen av MVP att det dock ur våldspreventionsperspektiv kan ses som att det från början fanns ett större behov av att åstadkomma förändring när det gäller killar.

Det finns även andra variationer i utvärderingen. Vid vilken ålder MVP ges tycks också ha viss betydelse för resultatet. Tecken på önskade effekter av insatsen, som ökad kunskap om och uppmärksamhet på olika former av våld, inklusive när det gäller det egna beteendet, är tydligast för eleverna i årskurs 7-9. I utvärderingen beskrivs att merparten av de statistiskt säkerställda förändringarna/effekterna av programmet handlar om elever födda i Sverige och elever i övriga Norden. Gruppen födda utanför Norden är liten och resultaten bör därför tolkas med försiktighet. Resultaten i två olika gymnasieskolor tyder dock på att elevgruppens sammansättning när det gäller kön, födelseland och typ av utbildning (teoretisk/praktisk) ger olika förutsättningar för att åstadkomma positiv förändring genom MVP, vilket därför behöver undersökas närmare.

¹⁴ Utvärdering av metoderna är förstås också en del av strategins fjärde målsättning om förbättrad kunskap och metodutveckling, men då metoden i sig nämns under första målsättningen redovisas utvärderingen kort här.

¹⁵ En mindre utvärdering har även gjorts av två pilotskolor i Botkyrka kommun som arbetar med MVP (se Jonsson, 2019).

Forskarna konstaterar att programmet kan anses som lovande och kan rekommenderas att fortsatt prövas i svenska skolor, under vissa förutsättningar och genom att även fortsättningsvis följas och utvärderas för att kunna ge en mer generaliserad bild av insatsens effekter (Eriksson m.fl. 2018). Som konstaterats i SBU:s kunskapsöversikt och Jämställdhetsmyndighetens rapport om våldsförebyggande arbete är det dock mycket få andra insatser riktade till barn och unga i skolan som har utvärderats, åtminstone ur effektspekter.

Delegationen för genomförande av Agenda 2030 skriver fram att det är viktigt att barn och unga ges möjlighet att vara delaktiga för att en hållbar utveckling ska kunna genomföras (SOU 2019:13, s 64). Det innebär att barn och unga bör ges möjlighet att vara aktiva parter i genomförandet, att de får förutsättningar att organisera sig och delta i problemformulering och beslutsfattande på olika nivåer. I relation till genomförandet av strategin blir det därför viktigt att barn och ungas synpunkter, på hur till exempel skolan arbetar för att motverka stereotypa könsnormer, samlas in och följs upp. Även Barnrättskommittén uppmantrar konventionsstaterna att konsultera barn vid utveckling av åtgärder, strategier och utbildning för att ta itu med alla former av våld och involvera barn och unga vid genomförandet av planer och program (Barnrättskommittén 2009, punkt 109ff).

Bland de indikatorer Jämställdhetsmyndigheten tagit fram finns frågor från Skolenkäten som tillfrågar barn och unga om skolan arbetar aktivt för att motverka ”kränkande behandling” samt ”i min skola pratar vi om jämställdhet mellan könen” (Delrapport II - Indikatorer). Alla skolor och förskolor ska ha handlingsplaner för att arbeta mot trakasserier och kränkande behandling (Skollagen, 6 kap 8§). Endast hälften av eleverna anser att skolorna arbetar aktivt med frågor om jämställdhet (Delrapport II - Indikatorer).

Killar instämmer i större utsträckning (54%) än tjejer (48%) i påståendet att det i deras skola pratas om jämställdhet. En större andel elever tyckte att skolan arbetar aktivt med att motverka kränkande behandling. Även här är det vanligare att killar tycker att skolan arbetar aktivt än tjejer (66 respektive 60%). Viktigt att konstatera är också att det saknas kunskap kring vad de yngsta barnen i skolan och förskolebarn anser, då det inte finns några återkommande nationella undersökningar riktade till yngre barn.¹⁶

¹⁶ Skolinspektionens skolenkät riktar sig till elever i årskurs 5 och uppåt. Den tidigare genomförda förskoleenkäten riktade sig inte direkt till barn. Få enkätundersökningar riktar sig till förskolebarn, ett undantag är dock Barnombudsmannens pilotundersökning till förskolan (se Barnombudsmannen, 2019).

Liknande resultat konstateras även i utvärderingen av MVP som nämns ovan. I utvärderingen har elever på högstadiet och gymnasiet som fått insatsen MVP framförallt jämförts med elever som tagit del av det ”vanliga” värdegrundsarbetet på samma skolor. Det framgår dock att de skolor som valde att medverka i projektet oftast inte arbetat systematiskt med värdegrunden eller med preventionsprogram tidigare (Eriksson m.fl, 2018). Även i andra, kvalitativa uppföljningar och undersökningar framkommer att skolornas våldsförebyggande arbete inte alltid tycks vara systematiskt. I en rapport från Barnombudsmannen påtalar barn och unga som varit med om enstaka temadagar eller enskilda övningar kring jämställdhet att dessa inte gett någon större förståelse eller effekt. De menar att arbetet behöver systematiseras och integreras i den löpande verksamheten för att vara verksamt (Barnombudsmannen 2016b, s 36).

Det är också viktigt att uppmärksamma att barn inte är skyddade från våld i skolans miljö. Enligt barnkonventionens artikel 19 har barn rätt till skydd från alla former av våld. I ett flertal rapporter från Barnombudsmannen på senare år har barn och unga berättat om att de upplevt våld från både elever och lärare i skolan (Barnombudsmannen, 2016a; 2016b; 2018). I den senaste nationella studien om våld mot barn rapporterade nästan 38 procent att de blivit mobbade av någon elev vid något tillfälle (Jernbro och Jansson, 2017). Vidare uppgav drygt två procent av samtliga elever att de blivit utsatta för fysiskt våld, och lika många för psykisk misshandel, av en förskollärare eller lärare. Barnrättskommittén understryker att utbildning om mänskliga rättigheter kan forma barns motivation och beteende endast när mänskliga rättigheter också praktiseras inom de institutioner där barnet lär sig, leker och lever tillsammans med andra barn och vuxna (Barnrättskommittén, 2009, punkt 108). Detta understryker vikten av att våldsförebyggande arbete som syftar till att förändra attityder hos barn och unga, kombineras med ett aktivt arbete för att förhindra och skydda barn från att bli utsatta för våld, trakasserier och kränkningar i skolmiljön. Utbildning måste tillhandahållas på ett sådant sätt som främjar icke-våld i skola och förskola (Barnrättskommittén 2006, punkt 7).

Sex- och samlevnadsundervisning

Sex och samlevnadsundervisningen beskrivs i åtgärdsprogrammet för strategin som en del av det våldsförebyggande arbetet. Undervisningen ses som en del av skolväsendets uppgifter att förmedla och förankra grundläggande, demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter, där relationer, sexualitet, könsroller och jämställdhet innefattas.

Hösten 2017 genomförde Skolinspektionen en granskning av sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan, grundsärskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan (Skolinspektionen, 2018). Granskningen visade att sex- och samlevnadsundervisningen sällan kopplas till skolans värdegrundsarbete och flera brister konstateras i relation till sexuella trakasserier. Skolinspektionen lyfter därför behovet av att undervisningen behöver ta upp frågor som rör bland annat sexuella trakasserier. Det anses dock vara en framgångsfaktor att koppla undervisningen med värdegrundsarbetet. Ett tydligt mönster var att eleverna sällan görs delaktiga i undervisningen. Flera elever angav till exempel att de ville prata om sex och samlevnad tidigare än när undervisningen var förlagd. Granskningen visade också att det fanns stora brister i undervisningen om normer och HBTQ-frågor.

I Jämställdhetsmyndighetens slutrapport *Samlad kunskap om sexuella trakasserier* beskrivs granskningen och Skolverkets påföljande uppdrag som viktig för att motverka barn och ungas utsatthet för sexuella trakasserier. Skolverkets uppdrag handlade om att genomföra insatser för att utveckla sex- och samlevnadsundervisningen och arbetet mot kränkande behandling i skolan. Syftet med insatserna var att stärka det förebyggande arbetet mot sexuella trakasserier. Ett av resultaten är att Skolverket har föreslagit förändringar i läroplanen i relation till sex- och samlevnadsundervisningen, till hedersrelaterat våld och förtryck, pornografi etc. Skolverket har även tagit fram stödmaterial till huvudmän, skolledare och personal i grundskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan, som syftar till att fördjupa förståelsen för hur sexuella trakasserier kan förebyggas och vilka skyldigheter skolan har. Skolverket har även utarbetat en webbutbildning för lärare (Jämställdhetsmyndigheten, 2019:9).

I barnkonventionens artikel 23 stadgas att konventionsstaterna ska säkerställa att barn med funktionsnedsättningar har att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem, på samma villkor som andra barn, och erbjudas stöd anpassat till funktionsnedsättning och ålder för att utöva denna rättighet. Barnrättskommittén har uppmanat staten att se till att alla barn och unga får korrekt, tillgänglig och anpassad information om bland annat våld¹⁷, men även om hur man hanterar utveckla positiva relationer, hanterar specifika risker och bekämpar mobbning (Barnrättskommittén, 2011). När det gäller sex- och samlevnadsundervisning för barn med funktionsnedsättningar har tidigare forskning visat att den varit bristfällig.

¹⁷ I studien *Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar* (Svedin m.fl., 2016), har författarna samlat information om våld anpassad eller framtagen för barn med funktionsnedsättning

Välfärdscenter (2016) betonar att unga med intellektuell funktionsnedsättning får bristande utbildning om sex och relationer, samt att det finns brister i tillgänglig information om hur barn och unga kan skydda sig själva och vart de kan vända sig om de behöver hjälp. Även Myndigheten för delaktighet (MFD) anser att förbättringsarbete avseende sex- och samlevnadsundervisningen bör förbättras (MFD 2017). I en studie om gymnasiesärskole- och habiliteringspersonalens perspektiv konstaterades att synen på sexualitet och relationer styrs av en tvåsamhetsnorm som bland annat osynliggör onani som sexuell praktik (Lukkertz 2014). Flera studier visar också på att sex- och samlevnadsundervisningen för barn och unga med funktionsnedsättningar i större utsträckning haft fokus på sociala risker istället för på positiva och normala aspekter som relationer, intimitet, åtra samt att undervisningen exkluderat annan sexualitet än den heterosexuella (Lukkertz, 2014; Löfgren-Mårtensson, 2012; Svedin m.fl, 2016; se även Skolinspektionen 2018).

Även hedersrelaterat våld och förtryck är viktigt att uppmärksamma i undervisningen. Barnkonventionens artikel 24 handlar om barnets rätt till skydd från skadliga sedvänjor. Barnrätts- och CEDAW-kommittén konstaterar att kvinnor och flickor som har utsatts eller riskerar att utsättas för skadliga sedvänjor löper ansenliga risker när det gäller sexuell och reproduktiv hälsa, särskilt i ett sammanhang där de redan har begränsade möjligheter att själva fatta beslut i dessa frågor eftersom det saknas tillräcklig information och tillräckligt med stöd och hjälp, inklusive ungdomsanpassat stöd. Därför, menar kommittéerna, att det krävs ett särskilt fokus på att säkerställa att kvinnor och flickor har tillgång till korrekt information om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter och om följderna av skadliga sedvänjor, samt tillgång till passande stöd och hjälp där personalen har tystnadsplikt (Barnrättskommittén 2014, punkt 68). Det är dock viktigt att påpeka att utsatta flickor inte själva har möjlighet att hävda sina rättigheter och att det är vuxna som har ansvaret.¹⁸

En slutsats är att sex- och samlevnadsundervisningen behöver utvecklas i relation till skolans värdegrundsarbete. En annan slutsats är att undervisningen måste förbättras särskilt för barn med funktionsnedsättningar och särskild hänsyn behöver tas till hedersrelaterat våld och förtryck.

Att förebygga mobbning och sexuella trakasserier

I strategin framgår att det är av stor betydelse att skolan kan förmedla kunskap i frågor om sexuellt våld och trakasserier utifrån de mänskliga rättigheterna. Det uppmärksammas samtidigt att det i skolan finns problem med sexuella trakasserier och att regeringen sett behov av att stärka insatserna mot detta.

¹⁸ I Sverige är könsstämpning av kvinnor och flickor förbjudet. Även försök och förberedelse till, eller underlåtenhet att avslöja sådana brott är straffbara (SFS 2017:333)

Internationellt sett har det påpekats att medan sexuella trakasserier uppmärksammas som en del av könsrelaterat våld, så tenderar annan kränkande behandling, mobbning och kroppslig bestraffning i skolor generellt att diskuteras i könsneutrala termer (Parkes, 2015).¹⁹ Om könsdimensioner av mobbning inte uppmärksammas riskerar dock förståelsen för omfattningen och hur problemen adresseras att inte bli adekvata eller hjälpsamma. Skolverket gjorde 2011 en utvärdering av metoder mot mobbning (Skolverket, 2011). I sammanfattningen konstateras att genusaspekten av arbetet mot mobbning inte har visats så tydligt och väl underbyggt tidigare.

Utvärderingen visar att det är skillnad på vilka insatser mot mobbning som hjälper flickor och vilka som hjälper pojkar och beroende på om mobbningen är fysisk eller social.²⁰ Skolverket menar att detta skänker en ny dimension åt hela problemområdet och vidgar förståelsen för användningen av olika metoder mot mobbning. De noterar även att det finns tydliga spår av traditionella könsrollsmönster i fråga om vad som påverkar mobbning av flickor respektive pojkar.

Myndigheten för delaktighet har också föreslagit regeringen att ge lämpliga aktörer inom skolområdet i uppdrag att genomföra ett förbättringsarbete i skolan, för att säkerställa trygga och stödjande miljöer, utveckla normmedvetenhet och bekämpa kränkande behandling mot barn med funktionsnedsättning (MFD, 2017).

Det finns få studier som undersöker hur barn och unga själva upplever mobbning och trakasserier, samt vilket stöd de kan få. Preliminära resultat i en pågående studie, om elevers erfarenheter av och perspektiv på trakasserier och kränkningar i skolan, pekar på att verbalt våld är vanligast i form av sexistiska, rasistiska och homofobiska tillmälen (FORTE, 2019). Särskilt bland pojkarna beskrivs en del av det fysiska våldet inte sällan som en hårfin gräns mellan skämt och allvar, där ”skojbråken” går överstyr, men där normaliseringen av detta gör att det accepteras både av personal och elever. Flera ungdomar beskriver även att de skickar nakenbilder på sig själva.

¹⁹ Författarna konstaterar också att forskning, politik och praktik kring våld i nära relationer på motsvarande sätt inte heller diskuterar skolan. Otillräcklig uppmärksamhet har därför givits till särskild sårbarhet för barn och unga för våld i olika (nära) relationer i skolans kontext (Parkes 2015, s 30)

²⁰ Fysisk mobbning beskrivs som slag och knuffar; social mobbning kan vara ryktesspridning och utslutning. I Våld mot barn-studien (Jernbro & Janson, 2017) konstateras att de vanligaste formerna av mobbning var att eleven hade blivit utfrusen och att andra elever hade pratat illa om och retat personen, dvs vad Skolverket kallar social mobbning.

Flickorna beskriver det ibland från början som frivilligt, men många gånger uttryckte pojkarna hot och krav att ta och skicka bilder (a a). Även ECPAT har uppmärksammat att en del nakenbilder sprids vidare utan personens samtycke (ECPAT, 2019). I relation till detta är det relevant att lyfta att Barnrättskommittén (2015) har rekommenderat Sverige att ta fram ytterligare regelverk till skydd för barns integritet och på lämpligt sätt utbilda barn, lärare och föräldrar i säker användning av informations- och kommunikationsteknologi (IKT). I synnerhet rör detta hur barn kan ha strategier att skydda sig själva från att utsättas av vuxna (utan att ansvaret läggs på barnen själva), samt information och material som är skadliga för deras välbefinnande och för nätmobbing, samt öka kunskapen hos barn om de allvarliga konsekvenserna som nätmobbing kan få för dem själva och deras kamrater.

Få studier har undersökt barn med funktionsnedsättningsars medieanvändande och våldsutsatthet på nätet. I Riksförbundet Attentions studie *Nätkoll* (Attention, 2016) konstaterades att unga med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) generellt sett använder medier mer generellt än unga i genomsnitt och oftare var våldsutsatta, främst genom mobbing och hot. I en annan studie beskrev föräldrar och lärare att unga med intellektuella funktionsnedsättningar generellt hade svårare att avgöra vad som är ok att göra på nätet, inte minst när det gäller kärlek och sexualitet (Löfgren-Mårtenson m.fl, 2015). Analysen synliggör att det behövs mer forskning kring hur utsattheten på nätet är för barn med funktionsnedsättningar, vilken typ av våld som är vanligast, samt vilka typer av funktionsnedsättningar som kan innebära större risker. Ett barnrättsperspektiv understryker att det är viktigt att inkludera även dessa barn och ungas egna uppfattningar.

4.1.2. Våldsförebyggande arbete i förskolan

Förskolan nämns i strategin som en arena för det våldsförebyggande arbetet, men i jämförelse med andra arenor saknas det i stort sett åtgärder gällande förskolan under den period vi kartlagt. Mot bakgrund av att barn i förskoleåldern omfattas av flera delar av strategin, diskuteras även förskolans roll i det våldsförebyggande arbetet här.

Enligt barnkonventionens artikel 31 har barn rätt till vila, fritid, lek och rekreation samt till det kulturella och konstnärliga livet. Barnrättskommittén uttrycker i sin allmänna kommentar om artikeln (2013, punkt 2) att de är bekymrade över vilket ringa erkännande staterna ger rättigheterna i artikeln. Om dessa rättigheter inte ses som betydelsefulla medför det att man inte gör tillräckliga investeringar och att skyddslagstiftningen är svag. Kommittén påpekar att lek och rekreation är grundläggande för barns hälsa och välbefinnande. Kommittén konstaterar att det är viktigt att uppmärksamma så att könsdifferentiering i vad som anses vara pojk- eller flickleksaker inte förstärks av föräldrar, omvårdare, medier, producenter av spel och leksaker, om man vill motverka och förändra traditionella könsrollsuppdelningar i samhället (a a, punkt 33). Vidare konstaterar kommittén att som barn bli utsatt för våld och övergrepp kan allvarligt förhindra eller till och med omöjliggöra barns möjligheter till lek. Att bli mobbad av andra barn kan också vara ett stort hinder för rättigheterna enligt artikel 31 (a a, punkt 30)²¹. Barns erfarenheter, inklusive sådana som är smärtsamma eller skadliga, kan förmedlas genom lek eller konstnärligt uttryck. Barnrättskommittén påpekar att rättigheten till lek i artikel 31 även kan ge barn värdefulla verktyg för att bearbeta svåra eller traumatiska upplevelser, så att de kan förstå sitt förflutna och lättare hantera sin framtid (Barnrättskommittén, 2013, punkt 31).

I de indikatorer Jämställdhetsmyndigheten valt att följa återfinns inte några indikatorer för att mäta normer och attityder för barn i förskolan. Inte heller vad barn tycker om förskolans arbete kring jämställdhet. Däremot fanns förslag på en indikator som mäter en del av personalens uppfattning om förskolans arbete. Av den framgår att 88 procent av personalen ansåg att förskolan där en arbetade lyckades mycket bra eller ganska bra med att motverka stereotypa föreställningar om kön (Delrapport II - Indikatorer). I och med att Förskolenkäten genomfördes inom ramen för ett avslutat regeringsuppdrag går det dock inte i dagsläget att ta fram en indikator som återkommande kan följa förskolans arbete under strategiperioden.

²¹ Barnrättskommittén pekar även på att höga nivåer av brottslighet och våld, narkotika- och gängrelaterat våld, stadsdelar som domineras av hotfulla ungdomar eller vuxna begränsar kraftigt barns möjlighet till trygg lek och rekreation (Barnrättskommittén 2013, punkt 36).

En av åtgärderna som redovisas i delrapport I handlar om Skolverkets revidering av Läroplan för förskolan (Lpfö 18), där målet att förskolan ska ge varje barn förutsättningar att bli medveten om rätten till sin kroppsliga och personliga integritet har förts in. Skolverket har även skrivit en text för stöd i arbetet, gjort en podd kring vad det innebär att respektera barns integritet i förskolans arbete och en fördjupande webbkurs om identitet, jämställdhet och digitalisering i förskolan.²² Liksom Barnrättskommitténs betoning av lekens betydelse för barnens utveckling, skrivs leken fram som grunden för barns utveckling, lärande och välbefinnande så att barn kan leka och lära tillsammans i läroplanen för förskolan (Skolverket, 2018). Förskolan behöver således kombinera läroplanens krav på målorienterad undervisning med lekens öppenhet, för att barnet ska få erfarenheter av innehållet som ligger till grund för fortsatt lärande och fördjupat kunnande (Pramling Samuelsson & Pramling, 2013). För att förskollärare ska kunna bidra till att lek förändras, till exempel från ojämfälld till jämfälld, eller för att ge verktyg för att förstå våld, understryker forskning att förskolläraren aktivt delta i leken, samt metakommunicera med barnen för att reda ut vad man menar med vad man säger (Pramling & Wallerstedt, 2019). Om det målorienterade innehållet i leken skulle vara våldsförebyggande arbete som syftar till att utmana och förändra föreställningar om makt och maskulinitet som rättfärdigar våld, samt främja flickors och pojkars rätt till samma kroppsliga integritet, är det också nödvändigt att förskollärarna, utöver sin didaktiska kunskap, har kunskap om mäns våld mot kvinnor, våld mot barn och mänskliga rättigheter (jfr UKÄ, 2016).

4.1.3. Idrottsrörelsen och civilsamhället

Idrottsrörelsen lyfts upp i ett särskilt avsnitt i strategins åtgärdsprogram. Idrotten spelar en väsentlig roll i arbetet för jämställdhet, utan begränsande könsroller och inklusive frihet från våld. Strategin problematiserar dock att delar av idrotten präglas av en heteronormativ kultur och kan även inbegripa föreställningar om maskulinitet som rättfärdigar våld.

Som tidigare nämnts har barn, enligt barnkonventionens artikel 31, rätt till vila, fritid, lek och rekreation samt till det kulturella och konstnärliga livet.

Barnrättskommittén betonar även att det är viktigt att ge större erkännande åt de former och platser för den lek och rekreation som föredras av äldre barn.

Ungdomar söker ofta mötesplatser för att träffa andra ungdomar och utforska sin begynnande självständighet och övergång till vuxenvärlden, vilket är en viktig aspekt i deras utveckling av identitet och tillhörighet (Barnrättskommittén, 2013, punkt 33).

²² Här kan även nämnas Brottsoffermyndighetens material *Liten och trygg – en handledning för förskolan om barns rättigheter och vuxnas skyldigheter*. Materialet utgår ifrån socialtjänstlagen, barnkonventionen och förskolans läroplan. <https://www.jagvillveta.se/forskola>

När det gäller reglering av icke-statliga aktörer menar Barnrättskommittén att lagstiftning, reglering och riktlinjer, tillsammans med nödvändiga budgetanslag och effektiva metoder för efterlevnadskontroll, bör införas för att säkerställa att civilsamhället uppfyller artikel 31. Det innebär bland annat att policyer och normer för alla som arbetar med barn inom området lek, rekreation, idrott, kultur ska innehålla skydd av barn mot skada och rätten till frihet från alla former av våld (a a, punkt 57).

4.1.4. Förebyggande insatser till föräldrar

Föräldraskapsstöd med våldsförebyggande inriktning är ett ytterligare område som lyfts upp i strategin. Även i den nationella strategin för ett stärkt föräldraskapsstöd²³ uttrycks att föräldraskapsstödet på ett tydligare sätt bör bidra till ett mer jämställt föräldraskap, som även kan bidra till att motverka mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och föräldrars våld mot barn. I strategins åtgärdsprogram anges att myndigheter som MFoF, kommuner, landsting och andra aktörer som arbetar med föräldraskapsstöd behöver stärka den våldsförebyggande inriktningen genom att utmana begränsande och destruktiva föreställningar om kön och främjar alla föräldrars delaktighet i frågor som traditionellt har betraktats som antingen mammors eller pappors ansvarsområde.

I barnkonventionens artikel 18 framgår att föräldrar har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling. Artikeln stadgar också att staten ska stödja föräldrar i att fullgöra ansvaret för sitt barn. Insatser som berör barn, tex. föräldraskapsstöd, ska utgå från barnkonventionens principer om barnets bästa (art 3) och att barnet har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör det (art 12). Uppfostran ska också ske på ett sätt så att barnet skyddas mot alla former av våld och andra grymma eller förnedrande former av bestraffning (art 19, 37). Det innefattar förutom fysiskt och sexuellt våld även straff som innebär att barn förödmjukas, förringas, hotas, skräms eller förlöjligas. I arbetet med stöd till föräldrar är det således betydelsefullt att beakta barnets perspektiv på hur en bra förälder bör vara och barnets syn på föräldraskapsstöd.

Barnrättskommittén beskriver att familjen är central för vård och skydd av barn, men uppmärksammar att majoriteten av våldet sker i familjesammanhang. Därför uppmärksammas även statens positiva och aktiva skyldighet att stödja och hjälpa föräldrar att med hänsyn till barnets utveckling säkerställa de levnadsvillkor som är nödvändiga för barnets optimala utveckling i artiklarna 18 och 27 (Barnrättskommittén, 2011, punkt 5).

²³ En nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd. Regeringskansliet Socialdepartementet (2018)

I ett proaktivt förebyggande arbete mot alla former av våld bör konventionsstaterna stödja föräldrar att, utifrån kunskap om barnets rättigheter, barnutveckling och tekniker för positiv disciplin, förstå, ta till sig och genomföra en god barnuppfostran och god omvårdnad i en säker miljö (a a, punkt 46c). Barnrättskommittén konstaterar att föräldraansvar ibland kräver fysiska åtgärder för att skydda barn. Det är dock nödvändigt att göra skillnad mellan en beskyddande fysisk åtgärd och avsiktlig och repressiv användning av våld för att tillfoga barnet ett visst mått av smärta, obehag eller förödmjukelse (Barnrättskommittén 2006, punkt 14).

Barnrättskommittén påtalar att staten ansvarar för att stödja föräldrar genom utbildning om positiv barnuppfostran, samt tillhandahålla korrekt information om specifika risker och hur man ska lyssna på barn och ta deras åsikter på allvar. Utbildningsåtgärderna bör även uppmuntra till öppen diskussion om våld, innefattande medier och IKT (Barnrättskommittén, 2011, punkt 44). Även forskning bekräftar att bred information till föräldrar om barnmisshandelns negativa konsekvenser behövs (Jernbro m.fl, 2018). Däremot påpekar forskarna bakom studien *Våld mot barn* att det i Sverige idag snarare behövs selektivt förebyggande arbete riktas till de situationer och grupper av föräldrar där barnmisshandel är mer vanligt förekommande, än attitydförändrande universella insatser (se vidare under nästa avsnitt).

I syfte att upptäcka och få människor att uppmärksamma och anmäla förekomsten av sexuell exploatering av barn, har Jämställdhetsmyndigheten tillsammans med Länsstyrelsen i Stockholm, Polismyndigheten, World Childhood Foundation, ECPAT och NMT drivit en informationskampanj: Resekurage. Genom efterföljande medborgarundersökningar har många tagit del av kampanjen och uppger att de efter informationen kommer att agera annorlunda på grund av informationskampanjen (Jämställdhetsmyndigheten, 2019:6).

4.2. SELEKTIV PREVENTION TILL RISKGRUPPER

Förebyggande insatser riktade till särskilt sårbara grupper eller grupper som har förhöjd risk att utöva eller utsättas för våld brukar beskrivas som selektiv prevention. I strategin anges att vissa livssituationer och miljöer pekas ut där våld relativt ofta förekommer, såsom separationer, vårdnads- och umgängesförhållanden, i samband med funktionsnedsättning att komma som nyanländ till Sverige. I detta avsnitt diskuteras förebyggande arbete till flera grupper av särskilt sårbara barn, som förtydligar och konkretiserar att intersektionella perspektiv är viktiga att ha med sig.

4.2.1. Selektiv prevention med barn och unga

En av de föreslagna indikatorerna handlar om barn och ungas attityder till att föräldrar använder sig av kroppslig bestraffning vid uppfostran av barn. I Våld mot barn-studien anges att andelen elever med positiva attityder till kroppslig bestraffning minskade avsevärt från SCB:s elevundersökning 1995 till år 2000 (Jernbro & Janson, 2017). Sedan dess ligger andelen elever med positiva attityder till kroppslig bestraffning stabilt runt 10-13 procent. Det fanns dock vissa grupper vars attityder i högre grad var positiva till kroppslig bestraffning: Pojkar accepterade kroppslig bestraffning i högre utsträckning (20 %) än flickor (7 %). En större andel utlandsfödda elever accepterade kroppslig bestraffning (33 %) jämfört med elever födda i Sverige eller Norden (11 %). Det var även vanligare att elever med dålig familjeekonomi (28%) accepterade kroppslig bestraffning jämfört med elever med god familjeekonomi (13%). Dessa resultat synliggör att det inte bara är viktigt att förebygga på en universell nivå, utan särskilda, förebyggande insatser riktat till riskgrupper av barn (selektiv nivå) kan behöva utvecklas. I likhet med den tidigare nämnda utvärderingen av MVP, kan det vara så att vissa nyanseringar eller anpassningar kan behöva göra av generella förebyggande insatser för att passa vissa åldrar eller grupper av elever. Det kan också innebära att vissa typer av insatser är mer relevanta för barn i olika riskgrupper. Insatser på den selektiva nivån kan utföras av flera aktörer, som möter grupper av barn. En grupp av barn som i större utsträckning riskerar att bli utsatta för våld och kränkningar är barn med funktionsnedsättningar.

4.2.2. Särskilt om placerade barn och unga

I strategin uppmärksammas att det finns behov av att utveckla insatser om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) för tvångsomhändertagna ungdomar. Forskning visar att barn och unga som befinner sig i samhällsvård i högre utsträckning än jämnåriga har en nedsatt hälsa inom många områden (Kling m.fl, 2016). Ungdomar placerade på särskilda ungdomshem har också visats ha en ojämlig sexuell hälsa i jämförelse med unga i övriga befolkningen (Lindroth, 2018). Det har också visats vara stora hälsoskillnader mellan tjejer och killar på ungdomshemmen (Folkhälsomyndigheten 2018). Dessa unga tillhör en särskilt riskutsatt och risktagande grupp som i högre grad än andra jämnåriga har erfarenheter som äventyrar deras sexuella hälsa. De har t.ex. i högre grad haft oskyddat sex, använt alkohol eller droger i samband med sex, fått ersättning för sex, samt har erfarenheter av sex mot sin vilja.

Några ungdomar vårdas även på ungdomshemmen jämlikt LSU²⁴ för sexualbrott. Sexuell hälsa är således ett område där unga placerade på särskilda ungdomshem är mer sårbara än jämnåriga unga (Lindroth, 2018; Folkhälsomyndigheten 2018). Ungdomarna har dock samma rätt till kunskap om jämställdhet, genus, sexualitet och relationer som andra barn och unga. SiS har tagit fram ett anpassat sex- och samlevnadsmaterial riktat till placerade unga, men detta har inte granskats och utvärderats på motsvarande sätt som gjorts i övriga skolformer.

4.2.3. Särskilt om asylsökande och nyanlända

I strategin framgår att många nyanlända och asylsökande och nyanlända kommer från samhällen där skydd av flickors och HBTQ-personers kroppsliga integritet, sexuella självbestämmande och ställning i övrigt är svagare än i Sverige. Asylsökande kan dessutom befinna sig i mycket utsatta lägen med risk för ohälsa och sexuell och annan exploatering. I strategins åtgärdsprogram lyfts därför särskilda åtgärder för asylsökande och nyanlända unga.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) och ungdomsmottagningen på nätet (UMO) har haft ett gemensamt uppdrag att ta fram och sprida en digital plattform med information om jämställdhet, sexualitet och hälsa riktad till nyanlända och asylsökande barn och unga i åldrarna 13-20 år. Åtgärden resulterade i plattformen youmo.se som finns på flera språk. En vägledning har tagits fram till professionella som möter unga nyanlända. MUCF har fått ett fortsatt uppdrag att vidareutveckla innehållet om prostitution och människohandel, hedersrelaterat våld och förtryck, sexuella trakasserier och sexuellt våld, som ska redovisas 2021. I det förlängda uppdraget ingår informations- och utbildningsinsatser riktade till yrkesverksamma. Plattformen och vägledningen har ett tydligt fokus på mänskliga rättigheter och ger information om jämställdhet, lagstiftning och vart man kan vända sig. I vägledningen beskrivs också tecken på våld, kris, trauma och ges information om anmälningsskyldigheten till socialtjänsten om att barn far illa. Europakonventionen, CEDAW-konventionen och barnkonventionen beskrivs som grunden för arbetet.

²⁴ Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård

4.2.4. Särskilt om arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck

Strategins tillämpningsområde inkluderar hedersrelaterat våld och förtryck med dess olika uttrycksformer som barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning mot flickor. Dessutom betonas i strategin att HBTQ-personer kan betraktas som hotande mot familjens heder och utsättas för liknande kontroll, påtryckningar och våld. Det skrivs att insatser inom strategin ska syfta till att motverka såväl flickors och pojkars utsatthet som pojkars och flickors utövande av våld.

I barnkonventionens artikel 24.3 framgår barnets rätt till skydd mot skadliga sedvänjor. Artikelns stadgar att konventionsstaterna ska vidta alla effektiva och lämpliga åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa. Vilka sedvänjorna är och hur utbredda de är skiljer sig åt mellan regioner och kulturer, men de vanligaste och mest väldokumenterade är könsstympning av flickor och kvinnor, barn- och/eller tvångsäktenskap, polygami, brott i hederns namn, och våld kopplat till hemgift (Barnrättskommittén 2014, punkt 7)²⁵.

Barnrättskommittén konstaterar att förändring av sociala normer som ligger till grund för och rättfärdigar skadliga sedvänjor kräver att den sortens förväntningar utmanas och lagförs. För att påverka sammankopplade sociala normer som skadliga sedvänjor kan dessa inte hanteras en och en. Det måste ske i ett bredare sammanhang och med utgångspunkt i en helhetsförståelse av hur sedvänjorna är knutna till andra kulturella och sociala normer samt andra sedvänjor, samt i lokalsamhället. Därför behövs det ett rättighetsbaserat synsätt som grundar sig i erkännandet av att rättigheter är odelbara och inbördes beroende (Barnrättskommittén 2014, punkt 57-58). Angreppssätt som bara riktar in sig på beteendeförändring hos individer har enligt kommittén kraftiga begränsningar. Kommittén menar att det är helt avgörande att ledare inom gemenskapen engagerar sig aktivt

I strategins åtgärdsprogram lyfts att det våldsförebyggande arbetet behöver omfatta olika grupper och bostadsområden samt ta hänsyn till hur normer kring maskulinitet och kvinnors och flickors självbestämmande formas i olika sammanhang. Det stämmer väl överens med barnrättskommitténs skrivning om att konventionsstaterna har en skyldighet att utmana och förändra patriarkala ideologier och strukturer som hindrar kvinnor och flickor från att helt och hållet utöva sina mänskliga rättigheter och friheter.

²⁵ Samt CEDAW/C/GC/31

I likhet med skrivningen om att ökad segregation och ekonomiskt utsatta områden kan leda till att hedersnormer förstärks, konstaterar barnrättskommittén att många flickor och kvinnor lever i socialexkludering och fattigdom som ökar deras utsatthet för utnyttjande, skadliga sedvänjor och andra former av könsbaserat våld (a a, punkt 61). Denna bild bekräftas även i storstadskartläggningen, där hedersrelaterat våld och förtryck beskrivs öka av minoritetsskap, särskilt ihop med statslöshet, migration och segregation. Tvärtom tycks våldsnormer och våldsanvändandet minska vid social, ekonomisk och politisk rörlighet (Baianstovu m.fl, 2018).

Både barnrättskommittén och kvinnokommittén har understrukt att det bästa sättet att förebygga är ett rättsbaserat synsätt för att ändra sociala och kulturella normer, ge kvinnor och flickor egenmakt, bygga upp förmågan hos alla relevanta yrkesgrupper, på samtliga nivåer, som regelbundet har kontakt med människor som utsatts för, riskerar att utsättas för eller utsatt andra för skadliga sedvänjor, samt öka medvetenheten om de skadliga sedvänjornas orsaker och följder, bland annat genom dialog med berörda intressenter. Båda kommittéerna konstaterar att staterna genom både barnkonventionen och CEDAW har skyldigheter att säkerställa allas rätt till utbildning av god kvalitet och att skapa en miljö som tillåter flickor och kvinnor att bli agenter för förändring enligt barnkonventionens artikel 28-29 samt CEDAW artikel 10. Kommittéerna lyfter därigenom fram att skolan har en viktig roll i detta arbete (a a, punkt 62). De betonar att det redan under barndomen, och allra senast de tidiga tonåren, är lämpligt att börja ge hjälp och stöd till både flickor och pojkar i att förändra könsrollsbaseade attityder och anta mer positiva roller och beteenden i hemmet, i skolan och i samhället i stort.

I storstadskartläggningen av hedersrelaterat våld och förtryck (Baianstovu m.fl, 2018) konstateras att en sammantagen slutsats av båda delstudierna är att en majoritet av utsatta ungdomar inte är beredda att söka stöd och hjälp, dels för att de själva inte alltid ser behovet och dels för att de har dåliga erfarenheter sedan tidigare. Skolan beskrivs som en viktig institution och det första ställe många skulle vända sig till om de över huvud taget skulle prata med någon utomstående. Enligt författarna skulle ungdomarna i första hand söka hjälp hos generella samhälleliga institutioner, inte organisationer inriktade på arbete med hedersproblematik. Det pekar på vikten av kompetens kring dessa frågor även bland institutioner och myndigheter som inte har som huvuduppgift att arbeta med hedersrelaterat våld och förtryck.

Då det inför införandet av strategin konstaterades att det råder brist på särskilda våldsförebyggande insatser till pojkar och män i en hederskontext, lyfts i strategins åtgärdsprogram fram behovet av särskilda åtgärder för att specifikt stödja utvecklingen av sådant våldsförebyggande arbete. Jämställdhetsmyndigheten har i uppdrag att sammanställa, sprida och utveckla effektiva arbetsmetoder för våldsförebyggande arbete med pojkar och unga män i en hederskontext (Jämställdhetsmyndigheten, 2019:11). Myndigheten har i rapporter om våldsförebyggande arbete listat ett antal metoder och verksamheter som arbetar med förebyggande arbete i en hederskontext. Inga av dessa har utvärderats. Det konstateras dessutom att utvecklingen av våldsförebyggande arbetssätt och metoder i en svensk kontext i huvudsak har skett i projektform och ofta med osäkra resursmässiga förutsättningar. Få av de våldsförebyggande arbetssätten och metoder som införts eller utvecklats har bestått över tid. Förutsättningar har därför inte funnits för att följa upp och utvärdera om de bidragit till att våldet minskat och att normer och attityder förändrats (a a). Även i SKLs skrift *Förändringsarbete med våldsutövande män* (Norén & Eriksson, 2017) konstateras att det finns få som arbetar med insatser för utövare av hedersrelaterat våld, särskilt när det handlar om påverkansinsatser och behandling. Inte heller är det vanligt med kulturellt sensitiva eller fokuserade insatser för våldsutövande män.

Andra brister vad gäller förebyggande arbete berör könsstympling av flickor och kvinnor. Jämställdhetsmyndigheten har i sin kartläggning av förebyggande arbete konstaterat att det finns få konkreta exempel på förebyggande arbete och attityd- och beteendeförändrande arbete mot könsstympling av flickor riktat till unga inom fritidsverksamheter och ungdomsorganisationer (Jämställdhetsmyndigheten, 2019:9).²⁶

Länsstyrelsen i Östergötland ansvarar sedan 2013 för ett nationellt kompetensteam mot hedersrelaterat våld och förtryck. De driver en stödtelefon för yrkesverksamma, men även personer som arbetar ideellt runtom i landet, som behöver råd och konsultation inom området hedersrelaterat våld och förtryck (Hedersförtryck). Verksamhetens syfte är att ge stöd och råd som i förlängningen gör att utsatta barn, unga och vuxna ska få det stöd och skydd som de har behov av och rätt till (Länsstyrelsen Östergötland, 2015). Över hälften av samtalen handlar om barn under 18 år, som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck (Länsstyrelsen Östergötland, 2020). De flesta av samtalen kommer från socialtjänsten, följt av skola och förskola.

²⁶ Se t.ex Jämställdhetsmyndigheten 2019:9; 2018b. Jämställdhetsmyndigheten har också ett pågående uppdrag angående effektiva arbetssätt och metoder för informationsspridning gällande könsstympling av flickor (S2018/03926/JÄM)

En mindre andel kommer från utsatta eller närstående till utsatta (Länsstyrelsen Östergötlands Nationella Kompetensteam 2018). Myndigheten för vård- och omsorgsanalys har fått i uppdrag att utvärdera Länsstyrelsen i Östergötlands arbete med hedersrelaterat våld och förtryck, i synnerhet arbetet med det nationella kompetensteamet och den nationella stödtelefonen för yrkesverksamma (A2019/01326/JÄM). Uppdraget ska redovisas senast den 15 juni 2020

En slutsats är att det förebyggande arbetet ytterligare behöver utvecklas med hänsyn till hedersrelaterat våld och förtryck. De program som används i skolor behöver fortsatt utveckling och utvärdering inte minst i relation till normer om hedersrelaterat våld och förtryck.

4.2.5. Särskilt om förebyggande arbete mot barn i särskilt utsatta områden

I strategin nämns att det är nödvändigt att ta hänsyn till kvinnors och flickors olika livssituationer och omständigheter som kan förvärra den enskilda kvinnans eller flickans utsatthet för våld. Utsattheten kan till exempel ha anknytning till fysiska platser och miljöer såsom otrygga bostadsområden och skolor samt publika evenemang.

I Barnombudsmannens årsrapport 2018, där de samtalat med barn och unga i utsatta bostadsområden, framkommer att många av barnen trivs i sitt närområde. Samtidigt är barnens vardag kantad av våld och kriminalitet. Det kan handla om att de utsätts för våld och sexuella trakasserier, men också om skottlossningar och drogförsäljning i området. Även barn som är fyra och fem år gamla beskriver våld – på förskolan eller i sitt närområde. Barn säger också att de begränsas i sin vardag genom att de hålls inne. Barnen beskriver även en skola där det är svårt att få studiero och som präglas av våld, stök och otrygghet. Barnombudsmannen beskriver att flickor i högre grad än pojkar upplever närområdet som otryggt. Rykten och en rädsla för att avvika skapar en speciell form av otrygghet hos flickor och får dem att begränsa hur de rör sig och klär sig. Pojkarna normaliserar istället otryggheten i sin närhet och berättar att de kan försvara sig, att de erövrar våldet (Barnombudsmannen, 2018).

4.2.6. Särskilt om tvister kring vårdnad, boende och umgänge

I strategin pekas vissa livssituationer och miljöer, såsom separationer samt vårdnads- och umgängesförhållanden, ut som situationer där våld relativt ofta förekommer. Den kommunala familjerätten lyfts i strategin fram som en verksamhet för förebyggande insatser. Det uppmärksammas att det i tvister om vårdnad, boende och umgänge relativt ofta förekommer uppgifter om att en förälder ska ha utsatt den andra föräldern för våld, hot eller andra övergrepp. Ur ett barnrättsperspektiv är det viktigt att det förebyggande arbetet riktar sig mot såväl barn och föräldrar.

Forskning visar att barn i långvariga och komplexa familjerättsliga tvister mår sämre än andra barn. Mot denna bakgrund är det således viktigt att utveckla arbetssätt som bidrar till att tvisterna minskar. För att främja barnets rättigheter i barnkonventionen stadgas i artikel 18 att konventionsstaterna ska ge stöd till föräldrar när de fullgör sitt ansvar för barnets uppfostran och utveckling. Föräldrarna har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling och ska låta sig vägledas av det som bedöms vara barnets bästa. Ett sådant stödjande arbete som genomförts i några kommuner är Stiftelsen Allmänna Barnhuset utvecklande av Samverkansteam (Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2018) som innebär ett teamarbete med ett samordnat tvärprofessionellt stöd. En del av målet med arbetet är att erbjuda stöd och insatser utifrån individuella behov. För att möjliggöra ett strukturerat tillvägagångssätt för att kunna samla in ett underlag inför att familjer skulle erbjudas stöd testades frågeformuläret Detection Of Overall Risk Screen, (DOORS). I en del av kommunerna verkar antalet tvister minska efter att man börjat implementera arbetssättet, men en kommun uppfattade det som att de par som höll på att separera eller var i nära anslutning till separation hade tillgodogjort sig Samverkansteamets hjälp mest effektivt, medan de par som hade en mångårig konflikt bakom sig inte förbättrade sin situation i lika hög utsträckning (a a). Utvärderingen visar att det är en lovande modell som det finns goda skäl att fortsätta utveckla (Eriksson m.fl, 2018b).

Genom DOORS kunde sedan stödinsatser till barn och föräldrar ges på olika preventiva nivåer. På den universella nivån var enskilda föräldrarsamtal vanligast. På den selektiva nivån sattes det in stödinsatser till barnen, i grupp eller enskilt. Metoderna *Skilda världar* och *Barn i föräldrars fokus* (BIFF) var de vanligaste insatserna, men även andra metoder används. I fall där insatser bedömdes behövas på den indikativa nivån tog flera teamen kontakt med den sociala barnvården eller BUP för att få mer specialiserade insatser till barn.

4.2.7. Förebyggande insatser till föräldrar

Bred, universell föräldrautbildning diskuterades generellt under universellt förebyggande insatser. Föräldraskapsstöd till ”riskgrupper” av föräldrar och andra omsorgsgivare, som föräldrautbildningar med våldsförebyggande ansats, diskuteras här. Strategins åtgärdsprogram lyfter att föräldraskapsstödet på ett tydligare sätt bör bidra till att motverka mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och föräldrars våld mot barn. Det anges också att myndigheter som MföF, kommuner, landsting och andra aktörer som arbetar med föräldraskapsstöd behöver stärka den våldsförebyggande inriktningen.

Barnrättskommittén beskriver att familjen är central för vård och skydd av barn, men uppmärksammar att majoriteten av våldet sker i familjesammanhang. Därför uppmärksammas även statens positiva och aktiva skyldighet att stödja och hjälpa föräldrar att med hänsyn till barnets utveckling säkerställa de levnadsvillkor som är nödvändiga för barnets optimala utveckling i artiklarna 18 och 27 (Barnrättskommittén, 2011, punkt 5). Staten bör stödja föräldrar i ett proaktivt förebyggande arbete mot alla former av våld. Kommittén förordar att föräldrautbildningsåtgärder bör bemöta attityder, traditioner och sedvänjor som tolererar och främjar våld mot barn (Barnrättskommittén 2011, punkt 44).²⁷

Det svenska aga-förbudet trädde i kraft 1979. Efter förbudets införande genomfördes en omfattande upplysningskampanj till alla hushåll och mödravårds- och barnavårdscentraler gav stöd och information till föräldrar. Såväl svensk som internationell forskning visar att lagstiftning inte är ett tillräckligt villkor för att förändra attityder och beteenden: upplysning och föräldrautbildning om uppfostran utan våld är nödvändiga för att en lag som barnagaförbud ska få önskade praktiska effekter (von Bahr, 2019, s 311). Den svenska reformen kompletterades dock med satsningar på ökad välfärd, jämställdhetspolitik och informationssatsningar. Aga-reformen har även följts upp genom regelbundna nationella undersökningar av föräldrars och barns attityder och erfarenheter av kroppslig bestraffning och annat våld mot barn (se t.ex Jernbro & Janson, 2017). Acceptansen hos föräldrar för att använda fysiska bestraffningar har minskat över tid (Janson, Jernbro & Långberg, 2011; Jernbro m.fl, 2018). Forskarna menar att aga-förbudet och informations spridning om kroppslig bestraffning har påverkat den sociala normen i Sverige så att våld mot barn inte ses som oacceptabelt. Även om det är vanligare att föräldrar som själva varit utsatta för våld i barndomen använt fysiskt eller psykiskt våld mot sina barn jämfört med föräldrar som inte själva varit utsatta, så poängterar forskarna att majoriteten av föräldrar som själva blivit utsatta för våld inte utsätter sina egna barn (Jernbro m.fl, 2018, s 63).

²⁷ Flera projekt och försök har gjorts i Sverige, men dessa är inte alltid långsiktiga eller utvärderade. Internationellt rekommenderar Barnrättskommittén UNESCOs handbok, som innehåller en rad principer för konstruktiv disciplin och kan anpassas för användning i olika stater och situationer. Handboken används dock inte, till Jämställdhetsmyndighetens kännedom, i Sverige. UNESCO (2005) *Eliminating corporal punishment: the way forward to constructive child discipline*, UNESCO publishing: Paris.

Samtidigt med dessa positiva förändringar rörande barnaga har det allvarliga våldet inte minskat nämnvärt under 2000-talet. Forskarna menar dock att föräldrars positiva syn på kroppslig bestraffning i uppfostringssyfte inte längre är huvudorsaken till att barn utsätts, utan att det handlar om att föräldrar har problem och svårigheter som gör att de inte klarar av sin livssituation och uppfostringsuppdrag. Intensifierade satsningar på den selektivt förebyggande nivån bör därför enligt forskningen riktas till de situationer och grupper där barnmisshandel är mer vanligt förekommande. Till exempel kan det handla om att ge barn med funktionsnedsättning särskild anpassad information om sina rättigheter och att deras föräldrar får avlastning så att de orkar med den pressande situationen det innebär att ha barn med särskilda behov. För föräldrar som invandrat från ett land där kroppslig bestraffning är tillåten och vanligt förekommande kan det behövas information om alternativa uppfostringsmetoder och svensk lagstiftning (Jernbro m.fl, 2018). Det är viktigt att föräldraskapsstöd med våldsförebyggande inriktning behöver omfatta alla former av barnmisshandel, inklusive barn som bevittnat våld.

I Jämställdhetsmyndighetens enkät avseende metoder för våldspreventivt arbete (Jämställdhetsmyndigheten, 2018) lyfte några aktörer fram program för föräldraskapsstöd som exempel på universellt våldsförebyggande insatser. Som en del av uppdraget kring våldsförebyggande arbete (Jämställdhetsmyndigheten 2019:19) anordnade Jämställdhetsmyndigheten också ett dialogmöte med bland annat Myndigheten för familjerätt och föräldraskap (MFoF) och länsstyrelserna, som är centrala aktörer för arbetet med föräldraskapsstöd. På dialogmötet framkom bland annat behov av att definiera när föräldraskapsstöd är våldsförebyggande och hur samordning och samverkan ska ske nationellt, regionalt och lokalt. Vidare lyftes att det krävs forskning och att den kunskap som finns behöver sammanställas och spridas. Ytterligare ett förslag var att det stöd som andra yrkesgrupper fått i form av utbildning, rutiner och vägledning kring arbetet med våld i nära relationer bör erbjudas även personal som arbetar med föräldraskapsstöd.

Mammor som utsatts för våld kan enligt forskning utgöra en starkt skyddande faktor gentemot barnen (Graham-Berman et al 2006; Mullender et al, 2002). Men det är även vanligt att våldsutsatta mammor utsätter barn för bryska uppfostringsmetoder, såväl innan som efter en separation från den våldsamma mannen/pappan (Broberg et al, 2015). En del mammor utsätter även barn för såväl psykiskt som fysiskt våld. De mammor som blivit utsatta för våld men inte själva utövade våld mot barn, tillhör således också en riskgrupp som kan behöva mer selekterat stöd. Detta för att de, i enlighet med Barnkommitténs rekommendationer, ska förstå de specifika konsekvenser och potentiellt långsiktiga risker barnets upplevelse av våldet som finns eller kan uppstå, lära sig tekniker för positiv disciplin, samt förstå, ta till sig och genomföra en god barnuppfostran och god omvårdnad i en säker miljö (Barnrättskommittén 2011, p 46).

4.2.8. Insatser till andra omsorgsgivare

I strategin uppmärksammas andra omsorgsgivare än föräldrar mycket sporadiskt. I den övergripande utgångspunkten om särskilt sårbara gruppers utsatthet för våld uppmärksammas dock att en utsatt miljö är institutionsboenden. I arbetet med strategin anges att det är nödvändigt att ta hänsyn till omständigheter som kan förvärra den enskilda flickans eller pojakens utsatthet.

När det gäller omsorgspersoner som familjehemsföräldrar, personal på HVB och liknande, menar Barnrättskommittén att dessa ska utbildas om barn som upplevt våld, våldets konsekvenser och våldsförebyggande arbete. Forskning visar att placerade barn och unga är särskilt utsatta för alla former av barnmisshandel, det är också vanligare att de varit utsatta för flera former av barnmisshandel än barn som inte är placerade (se tex Jernbro & Janson, 2017). Forskning visar dock att inte minst personalen inom den slutna ungdomsvården (men även i viss mån familjehemsföräldrar), i stor utsträckning använder sig av könsstereotypa och könskomplementära uppdelningar i vilka typer av uppgifter kvinnor respektive män utför i arbetet med ungdomarna. Flera forskare har konstaterat att personalgruppens kvinnor och män förväntas agera som symboliska föräldrar, dvs som mammor och pappor (för en översikt, se Vogel & Gruber, 2018; se även Ulmanen & Andersson, 2006). I en litteraturgenomgång av forskning om de särskilda ungdomshemmens könade strukturer beskrivs att säkerhetens könade dimensioner är särskilt framträdande på pojkavdelningarna (Vogel & Gruber, 2018). Den manliga personalen omtalas som nödvändiga garantier för att förebygga och ingripa vid våldsamma och hotfulla situationer, medan alltför många kvinnor i personalgruppen istället uppfattas äventyra säkerheten då kvinnor inte bedöms ha den fysiska styrka som män har. Den kvinnliga personalen uppfattas dock som bättre på att samtala och får ofta rollen som konfliktlösare. Den ”kvinnliga” konflikt hanteringen förstås som verbal, relationell och strategisk, medan den ”manliga” konflikt hanteringen definieras som fysisk och konfrontativ. Statens institutionsstyrelse (SiS), som ansvarar för såväl vården som skolan på de särskilda ungdomshemmen, arbetar dock sedan många år med jämställdhetsintegrering och normkritiskt arbete, (a a). Ur barnrättslig synvinkel är det möjligt att omfatta även dessa arenor inom den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Inte minst mot bakgrund av att dessa barn i betydligt större utsträckning än barn i allmänhet dessutom har varit utsatta för flera olika former av våld.

4.3. INDIKATIV PREVENTION FÖR ATT FÖREBYGGA UPPREPAT VÅLD

Målsättningen om förebyggande arbete på indikativ nivå tar i strategin sikte på att förebygga upprepat våld. För detta lyfter regeringen fram tre områden: insatser till våldsutövare, återfallsförebyggande arbete och brottsförebyggande arbete. I strategin görs ingen tydlig skillnad på vuxna män eller pojkar som våldsutövare på detta område, men nedan diskuteras pojkar och unga män som förövare i unga parrelationer, samt kortfattat om förebyggande arbete med vuxna. Insatser till vuxna män som pappor diskuteras i senare kapitel. Avsnittet inleds med en diskussion om vissa insatser till redan våldsutsatta barn som syftar till att förebygga ytterligare eller annan utsatthet för dem. Mer om upptäckt, stöd och behandlingsinsatser specifikt för våldsutövare diskuteras i senare kapitel.

4.3.1. Insatser till barn som utsatts för våld

I strategin nämns inte våldsutsatta barn när det gäller indikativ prevention, trots att stödinsatser till redan våldsutsatta barn även kan räknas som prevention på denna nivå. Insatser till barnen kan dock också kategoriseras som stöd under kapitlet om målsättning 2.

För barn som utsätts för våld i en kontext, till exempel i hemmet, ökar risken för att barnet även utsätts i en annan kontext, till exempel i skolan (se även nästa kapitel). Barnrättskommittén påpekar att utvecklingsrelaterade och beteendemässiga konsekvenser av våld kan leda till försämrade relationer och avstängning från skolan. Det är dock av stor vikt att våldsutsatthet inte leder till utbildningsavbrott eller att utbildningen upphör (Barnrättskommittén 2011, p 15-16). Barn och unga som placeras i familjehem, särskilda boenden eller institutioner upplever ofta skolavbrott och/eller långa skoluppehåll (Vinnerljung, 2006; Vinnerljung et al, 2010; FORTE, 2014; Barnombudsmannen, 2018; 2019). Enligt artikel 28e i barnkonventionen ska staten vidta åtgärder för att minska antalet studieavbrott. Som konstaterades inledningsvis tillskrivs skolan ett särskilt ansvar för att utveckla demokratiska värden och jämställdhet och anses central i det våldsförebyggande arbetet. Mot denna bakgrund är det viktigt att lyfta att barn som placeras på institution eller liknande, och därmed kan ha fått upprepade skolbyten eller gå i andra skolformer, också får ta del av skolans våldsförebyggande insatser.

Forskning visar att barn som är placerade uppvisar lägre skolresultat än andra barn (Vinnerljung, 2006). För de barn som går ut årskurs 9 med behörighet att söka till gymnasiet halveras riskerna att hamna i utanförskap. Arbetet med Skolfam startade som ett projekt för att öka placerade barns skolresultat. Arbetet drivs inom kommunen i samverkan mellan skol- och socialförvaltningarna, men finns nu i c:a 25 kommuner i Sverige. Genom Skolfam-arbetet har de placerade barnens skolresultat ökat markant och hamnar betydligt närmare riksgenomsnittet för barn (Skolfam, 2019). Skolfam är således ett förebyggande arbete för att säkerställa alla barns rätt till utbildning, och för att förebygga ohälsa och utanförskap.

Barnrättskommittén framhåller att förebyggandet av våld i en generation minskar sannolikheten för att det ska förekomma i nästa. Genomförandet av artikel 19 är därför en mycket viktig strategi för att minska och förebygga alla former av våld i alla samhällen. Även i beskrivningen av Sveriges åtagande för genomförandet av Agenda 2030 betonas utveckling och generationsperspektivet. Det krävs förståelse för och kunskap om barns och ungas villkor och de förutsättningar de har för att barn och unga ska utvecklas till sin fulla potential (SOU 2019:13, s 64). Som tidigare nämnts är det 13 procent av elever i den nationella studien om våld mot barn som accepterade kroppslig bestraffning vid vissa omständigheter (Rapport II; Jernbro & Janson 2017). Men forskarna har också konstaterat att det var betydligt vanligare att barn och unga som själva har varit utsatta för våld accepterade kroppslig bestraffning (30 %), än att elever som inte blivit utsatta gjorde det (8 %). Det innebär att det är ett viktigt förebyggande arbete att på indikativ nivå rikta förebyggande, attitydförändrande insatser till de barn som varit utsatta för våld, då utsattheten för våld kan ha gjort att våldet normaliserats i större utsträckning och hänsyn till ytterligare utsatthet behöver tas hänsyn till.²⁸ Annan forskning visar att våldsutsatta barn löper större risker att utsättas respektive utsätta andra för våld i egna nära partnerrelationer (FRA, 2014). Men det kan även innebära att det ses som mer acceptabelt att använda kroppslig bestraffning i uppfostran av deras egna barn, i kommande generation.

4.3.2. Våld i unga parrelationer

Barnrättskommittén konstaterar att ojämlikhet ofta stärks under ungdomsåren, och en rad situationer kan både stärkas eller förvärras av den digitala miljön (Barnrättskommittén, 2016). Kommittén betonar att ungdomar på sin väg till vuxenlivet behöver stöd för att hantera problem, samt satsningar på åtgärder som stärker ungdomars förmåga att klara eller mildra dessa svårigheter (a a).

²⁸ Det är givetvis även viktigt att våldsutsatta barn och unga får skydd, stöd och behandling, som kommer att diskuteras vidare under nästa målsättning. Här avses dock det förebyggande arbetet med attitydförändringar och annat förebyggande stöd till de våldsutsatta barnen för att de inte ska utöva våld i sina kommande relationer, och/eller mot sina egna barn.

Det finns studier och undersökningar som tyder på att problematiken kring våld i nära relationer mellan unga inte tas på samma allvar som våld mellan vuxna i nära relationer (SOU 2018:37). Enligt en svensk studie får unga män som slagit sin flickvän ibland stöd från sin omgivning och skulden läggs i stället på kvinnan, till skillnad från vad som brukar vara fallet vid vuxna mäns våld mot kvinnor (Gottzén & Korkmaz, 2013). Även om det bland unga är vanligare att också kvinnor utövar våld i relationer, eller att båda parter utövar våld, är det tydligt att könade mönster återkommer och unga kvinnor uppger att de utsatts för allvarligt våld, våld som ger skador samt sexuellt våld i högre utsträckning än vad unga män gör (Norén & Eriksson, 2017).

Eftersom ungdomar oftast bor hos sina föräldrar och unga som har eller avslutat en relation ofta går i samma klass eller skola, ger det särskilda förutsättningar för vuxenvärlden och samhället att upptäcka våldet och agera. Det är därför av stor vikt hur våld uppfattas av unga, och av omgivningen (Överlien et al, 2019).

Förebyggande insatser behövs på alla de olika nivåerna när det gäller våld i unga parrelationer. Jämställdhetsmyndigheten har haft uppdrag att sprida och utveckla metoder i universellt våldsförebyggande arbete med barn- och unga, inklusive metoder för att förebygga våld i ungas nära partnerrelationer, utifrån den nationella strategin och regeringens brottsförebyggande program *Tillsammans mot brott*. Myndigheten har bland annat genomfört informationskampanjen *Saknad* för att öka kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck och kampanjen *Svartsjuka är inte romantiskt* vars syfte är att få unga att reflektera över vad som är en bra respektive en dålig relation samt att uppmärksamma professionella på gruppens särskilda utsatthet (Jämställdhetsmyndigheten, 2019:11). Det tidigare nämnda arbetet med pojkar och unga män i en hederskontext är exempel på arbete på en selektiv nivå även i unga parrelationer. På den indikativa nivån behöver uppmärksamheten öka för att upptäcka ungas våldsutsatthet i parrelationer och insatser till redan våldsutsatta måste utvecklas vidare.

4.3.3. Våldsförebyggande arbete med vuxna

Det återfallsförebyggande arbetet för män som utsätter närstående för våld utgör en viktig del av samhällets samlade insatser för att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Insatser på detta område måste utgå från de våldsutsattas behov av skydd och stöd. Det överordnade målet är och förblir att våldet mot dem ska upphöra. Utredningen om återfallsförebyggande insatser för män som utsätter närstående för våld (SOU 2018:37) pekade på att det är oklart vem som har ansvaret för insatser riktade till våldsutövare och återfallsförebyggande insatser (utanför Kriminalvården). Utredningen pekar på att skillnaderna på arbetet är stora mellan kommunerna och föreslog bl.a. att ett uttryckligt ansvar ska införas i socialtjänstlagen. Även hälso- och sjukvården behöver engageras i arbetet.

Återfallsförebyggande arbete med våldsbrottsdömda beskrivs som ett avgörande utvecklingsområde i strategin. Det framhålls att tryggheten kan öka och brottsligheten minska genom att samhället skapar bättre förutsättningar för människor att lämna ett kriminellt liv. I detta sammanhang kan det återknytas till propositionen *Barn som bevittnat våld* (Prop. 2005/06:166). Där lyfts att det är angeläget att uppmärksamma barn som har en förälder som är intagen på anstalt. Forskning har visat att risken för att utveckla en kriminell livsstil är högre för barn som har en kriminellt aktiv förälder än för andra barn (BRÅ-rapport 1992:1). Inte minst vid långa anstaltsvistelser framhålls att det t.ex. är angeläget att erbjuda möjligheter till kontakt mellan barnen och deras intagna föräldrar i de fall detta anses vara till barnets bästa. I de fall en kontakt upprätthålls är det viktigt att denna utgår från barnets behov och utifrån vad som är bäst för barnet (Prop. 2005/06:166, s 14). Förslag på utvecklingsarbete i kriminalvården och socialtjänsten för att ta tillvara barns bästa när en förälder finns inom kriminalvården har förts fram i rapporter under lång tid (se t.ex. Barnombudsmannen, 2004). Det framgår att särskild hänsyn behöver tas i de fall där föräldern är dömd för våldsbrott mot barnet eller någon annan närstående. Socialstyrelsen konstaterar i en rapport från 2018 att socialtjänsten ännu inte utvecklat tillräckliga rutiner och insatser för dessa barn. Istället är det till stor del frivilligorganisationer som under många år varit de som bedrivit stödinsatser till barnen och föräldrarna (både på insidan och den förälder som finns ute i samhället. Kriminalvården har utvecklat verksamheten i större utsträckning (Socialstyrelsen, 2018).

5. FÖRBÄTTRAD UPPTÄCKT AV VÅLD OCH STARKARE SKYDD OCH STÖD FÖR VÅLDSUTSATTA KVINNOR OCH BARN

Den andra målsättningen handlar om att 1) förbättra möjligheterna att upptäcka våld och våldsutövare, 2) förstärka skyddet och 3) stödet till våldsutsatta kvinnor och barn. Stöd avser i sammanhanget alla former av stöd vilket inkluderar vård och behandlingsinsatser (Skr. 2016/17:10).

I detta kapitel diskuteras upptäckt, skydd och stöd för våldsutsatta i olika avsnitt. Under det första avsnittet om upptäckt, kommer även förekomst av olika typer av våld att diskuteras. Sist i kapitlet diskuteras kortfattat upptäckt och stöd för våldsutövare.

5.1. UPPTÄCKA VÅLDSUTSATTHET

I strategin beskrivs att det finns en mängd hinder för våldsutsatta att berätta om sin utsatthet och söka stöd för att ändra sin situation. Samhället måste därför aktivt och systematiskt verka för att upptäcka våld och utsatthet, inte minst i verksamheter där våldsutsatta är överrepresenterade eller där förutsättningarna för att upptäcka våld är gynnsamma.

Artikel 19.2 i barnkonventionen stadgar att staten ska vidta en mängd skyddsåtgärder för att skydda barnet från våld, bland annat effektiva förfaranden för identifiering (upptäckt). I Barnrättskommitténs allmänna kommentar om barnets rätt till frihet från våld betonas vikten av att vuxna som möter barn är medvetna om och kan identifiera riskfaktorer som finns för enskilda individer, för grupper av barn och för omvårdare, samt att identifiera tecken på våld och övergrepp (Barnrättskommittén, 2011, punkt 48). Barn ska ges möjligheter att signalera problem, såväl i ett tidigt skede som när allvarigare problem utvecklats. Vuxna måste identifiera och tolka signaler om att våld förekommer, även om barnet inte uttryckligen ber om hjälp.

Kommittén påpekar att det krävs särskild vaksamhet när det gäller marginaliserade, eller särskilt sårbara, grupper av barn som kan ha ett annorlunda sätt att kommunicera eller uppfattas som oförmögna. Ansvaret för skäliga anpassningar ligger på de vuxna, så att alla barn kan kommunicera och signalera problem i samma utsträckning som andra (a a). Barnrättskommittén rekommenderar starkt att ta fram stödmekanismer för barn, deras företrädare och andra. Det kan till exempel handla om avgiftsfria hjälptelefonlinjer dygnet runt, samt annan informations- och kommunikationsteknik.²⁹ Vid inrättandet av rapporteringsmekanismer är det bl.a. viktigt att tillhandahålla lämplig information, ta fram lämpliga rutiner och göra dessa kända för barn (a a, punkt 49).

”Barn ska ges möjligheter att signalera problem, såväl i ett tidigt skede som när allvarigare problem utvecklats. Vuxna måste identifiera och tolka signaler om att våld förekommer, även om barnet inte uttryckligen ber om hjälp.”

5.1.1. Stöd till barn att berätta

Strategin understryker inte bara vikten av att förebygga och motverka våld överhuvudtaget, utan understryker också betydelsen av att upptäcka våld. Forskning visar att om professionella inte specifikt frågar om våld i nära relationer avslöjas det i liten utsträckning spontant (Hultmann 2013). Våldsutsatta kvinnor söker ofta hjälp hos olika verksamheter, men berättar inte alltid om våldet (Socialstyrelsen 2014). Forskning visar också att överensstämmelsen mellan barns och föräldrars uppgifter om våld i familjen är relativt låg och lyfter därför fram att frågor om våldsutsatthet behöver ställas till både barn och vuxna (Axberg, m fl 2018). I den nationella studien Våld mot barn framgår att ungefär 10 procent av barnen som varit utsatta för våld hade berättat för en professionell inom skola, socialtjänst, polis, hälso- och sjukvård eller ungdomsmottagning (Jernbro & Janson, 2017). Betydligt fler barn berättar för ett syskon eller jämnårig vän. Det är något mer vanligt att barn avslöjar våldsutsattheten, för jämnåriga eller professionella, om det gällt grov och systematisk misshandel, penetrerande sexuella övergrepp och om de varit utsatta av en vuxen. Totalt sett visar studien att det är fler flickor än pojkar som berättat om våldsutsatthet (a a).

²⁹ På UMO.se har samlat ställen barn och unga kan vända sig om man har frågor, vill få stöd eller behöver få prata med någon.

Mot denna bakgrund är det viktigt att i samband med att rutiner för att fråga om våld och beskriva våldsutsatthet utvecklas enligt standardiserade metoder, bör också lättillgänglig information om stöd och skydd finnas på lokal och regional nivå.

5.1.2. Rutinmässiga frågor om våld

Hälso- och sjukvården och socialtjänsten pekas i strategin ut som verksamheter med väsentliga roller i sammanhanget. Sambandet mellan våld och olika former av ohälsa innebär t.ex att hälso- och sjukvården samt tandvården kan komma i kontakt med många våldsutsatta och våldsutövande personer.

Forskning visar att de familjer som kommer till BUP, familjerätten och socialtjänsten i högre grad än i befolkningen i övrigt har upplevt våld (Andersson m fl 2011; Bergman & Rejmer 2017; Broberg m.fl 2015; Hultmann 2015). Det gör att det anses vara befogat att ställa frågor till alla som kommer till dessa verksamheter. Forskning visar även att möjligheten att upptäcka våldet ökar när frågorna ställs rutinmässigt, snarare än endast vid misstanke (Broberg m.fl 2011). Socialstyrelsen uppmanar i sin vägledning att rutinmässigt fråga om förekomst av våld inom mödrahälsovården, BUP och vuxenpsykiatri (Socialstyrelsen 2014). De konstaterar också att förutsättningarna att upptäcka våld även ökar inom socialtjänsten om frågorna ställs rutinmässigt. Praktiska erfarenheter av att använda standardiserade bedömningsinstrument i socialtjänsten visar att bedömningar tas på större allvar och används i större utsträckning i familjerättsliga tvister, brottmål och polisens hot- och riskbedömningar, men även av den våldsutsatta själv (Moser Hällen & Sinisalo, 2018).

I strategins åtgärdsprogram hänvisas till att Inspektionen för vård och omsorg (IVO, 2014) bedömt bl.a. att vårdgivare behöver bli bättre på att identifiera våldsutsatta kvinnor och barn som riskerar att fara illa i vuxna patienters omgivning samt att till socialnämnden anmäla när barn befinner sig i denna situation. Myndigheten har även uppmärksammat liknande resultat i senare granskningar (IVO 2018; 2020).

Socialstyrelsens dödsfallsutredningar (2018) som gällde barn, pekar på att de 6 barn som utreddes 2016-2017 inte i något fall blev uppmärksammade som anhöriga i hälso- och sjukvården, trots att föräldrarnas problem var sådana att vården var skyldig att ta hänsyn till barns behov av information, råd och stöd. Socialstyrelsen har därför påtalat att metoder för att fråga om våldsutsatthet ytterligare behöver utvecklas, bl.a inom vuxenpsykiatri.

På flera håll i landet pågår arbete för att fråga systematiskt inom såväl hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Under hösten 2019 har även myndigheter som Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Jämställdhetsmyndigheten, Migrationsverket och Socialstyrelsen fått i uppdrag att verka för ökad upptäckt av våld. Det är viktigt att fortsatt följa arbetet både på lokal och nationell nivå.

5.1.3. Stöd till professionella

Studier av införandet av att rutinemässigt fråga om våld pekar dock på att professionella kan ha ett motstånd mot att fråga om våld (Hultmann, 2013), vilket betyder att det finns ett behov av utbildning. Inom hälso- och sjukvården och tandvården uppstår ibland ett ”bifynd” i samband med en undersökning eller samband om något till synes helt annat, varför det är viktigt att professionella är förberedda på det ”oväntade” i samtalet (Socialstyrelsen 2018b; Tingberg & Magnusson, 2014). Liknande situationer kan förstås även uppstå i andra verksamheter. Socialstyrelsen har reviderat kunskapsstödet *Att samtala med barn*, för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (Socialstyrelsen 2018b), som tar upp olika former av samtal, inklusive frågor för att upptäcka våld. En bilaga/särtryck till rapporten handlar specifikt om samtal med barn om sexuella övergrepp och människohandel (Socialstyrelsen 2018c). I propositionen SOU 2015:55 tas vikten av stödstrukturer i form av handledning och avlastning upp för anställda som arbetar med våld.

Det påpekas att många anställda kan ha dålig beredskap för att möta våld och trauma och att de behöver stöd och möjlighet att få perspektiv på berättelser om våld. Organisationens inställning till om och hur medarbetarna påverkas av att arbeta med våldsutsatta och traumatiserade personer har en direkt inverkan på den professionellas möjligheter att ta emot berättelser om våld (Moser Hällen & Sinisalo, 2018b). En tydlig struktur på arbetsplatsen, med tydliga krav och ramar för ansvaret och hur arbetet ska fungera, är avgörande för att den professionella ska kunna möta våldsutsatta och våldsutövande personer (Olsson, 2011).

5.2. BARN S UTSATTHET FÖR OLIKA FORMER AV VÅLD

Som inledningsvis i detta avsnitt konstaterades att samhället aktivt och systematiskt måste verka för att öka upptäckten av våld. Under detta avsnitt diskuteras därför kunskap och prevalens när det gäller barns utsatthet för olika former av våld. I den senaste nationella undersökningen om våld mot barn³⁰ hade totalt 44 procent av de medverkande barnen har varit utsatta för någon typ av misshandel av en vuxen inom eller utanför familjen (Jernbro & Janson 2017). Det vanligaste är att barnmisshandeln skett inom familjen, 36 procent av de tillfrågade barnen har varit utsatta för någon typ av barnmisshandel av föräldrar (inklusive styvföräldrar och familjehemsföräldrar). Flickor rapporterar psykisk barnmisshandel, upplevt våld mellan vuxna och sexuella övergrepp i signifikant större utsträckning än pojkar. Pojkar rapporterade i högre grad fysisk misshandel av andra vuxna än sina föräldrar, medan flickor rapporterade fysiskt våld som utövats av en förälder i signifikant större utsträckning än pojkar (a a).

5.2.1. Barn som utsätts för våld och som bevittnar våld

I Barnrättskommitténs allmänna kommentar (2011) om barns rätt till frihet från alla former av våld görs en genomgång av olika former av våld som barn kan uppleva. Fysiskt våld innebär dödligt och icke-dödligt fysiskt våld, all kroppslig bestraffning och alla andra former av tortyr, grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, samt fysisk mobbning och pennalism. Psykiskt våld, så som det används i konventionen, definieras ofta som psykisk misshandel, psykiska övergrepp, verbala kränkningar och känslomässiga övergrepp. Det inkluderar även exponering för våld i hemmet.

³⁰ Studien är en nationellt representativ elevenkätundersökning, som besvaras av barn och unga i slumpmässigt utvalda skolor i åk 9 i grundskolan och åk 2 på gymnasiet. Studien har utförts 2000, 2006, 2011 och 2016. Dessutom görs parallellt upprepade undersökningar till föräldrar.

Enligt den nationella studien Våld mot barn rapporterade totalt 24 procent av barnen någon form av fysisk barnmisshandel vid enstaka eller många tillfällen (Jernbro & Janson, 2017).³¹ 14 procent rapporterade att de utsatts av sina föräldrar. Det var vanligare att det var pappan som utövade våldet än att mamman utövade det. Cirka elva procent av barnen rapporterade att de blivit utsatta för allvarliga former av fysisk barnmisshandel och totalt fem procent att de blivit utsatta för fysisk barnmisshandel många gånger.³² Av samtliga elever var det sex procent som uppgav att de blivit slagna av sina föräldrar i förskoleålder (6 år eller yngre) och elva procent som uppgav att de blivit slagna i skolålder. Nästintill fyra procent hade blivit slagna av föräldrar både under förskole- och skolålder, vilket betyder att majoriteten av de som blir slagna i förskoleåldern fortsätter att bli slagna under skolåldern.

Av eleverna uppgav 14 procent att de upplevt våld mellan vuxna i familjen, det vill säga att en förälder (eller motsvarande) utövar psykiskt och/eller fysiskt våld mot en annan förälder (eller motsvarande). 59 procent av eleverna som upplevt våld hemma rapporterade att det var endast pappa som var förövare (Jernbro & Janson, 2017). Majoriteten av barnen har varit utsatta för fysiskt och psykiskt våld och nästan hälften har upplevt våld mellan föräldrarna. Även psykisk misshandel överlappade i stor utsträckning med andra former av våld, framförallt fysiskt (Jernbro & Janson, 2017).

5.2.2. Särskilt om dödligt våld

Socialstyrelsen har uppdraget att genomföra utredningar när ett barn avlidit med anledning av ett brott. Under 2016-2017 utreddes 6 fall där barn dödats. Under de tio år som utredningarna bedrivits har socialstyrelsen utrett fall där 46 barn har dödats. Barnen är oftast relativt små, i genomsnitt var åldern på de barn som dödats under 2016-2017 fyra år (Socialstyrelsen, 2018).

Socialstyrelsen utreder även då en kvinna eller man avlidit med anledning av ett brott av en närstående. Såväl Socialstyrelsens rapporter som tidigare forskning visar att i de fall kvinnor dödas av sin partner eller före detta partner, så är barnen närvarande i mer än hälften av fallen (Strandell, 2014; Nyberg, 2016). När det gäller de barn som dödats finns dock i den senaste rapporten inga uppgifter om att barnen hade bevittnat eller varit utsatta för våld före gärningen (Socialstyrelsen 2018).

³¹ I delrapport II om indikatorer presenteras även andra prevalenssiffror för barns utsatthet.

³² I en annan välrefererad studie uppgav 15 procent av ungdomarna att de utsatts för fysiskt våld i hemmet vid något tillfälle och drygt sex procent hade utsatts för fysiskt våld mer än en gång (Annerbäck, Wingren, Svedin, & Gustafsson, 2010).

Socialstyrelsens dödsfallsutredningar visar att de vuxna haft kontakt med flera samhällsinstanser, som polis, socialtjänst och hälso- och sjukvård, och på olika sätt sökt hjälp och berättat om våld (a a). Resultaten i utredningarna om de fall där barn dödas skiljer sig dock från utredningarna om vuxna. I barnens fall är det endast föräldrar som innan haft kontakt med hälso- och sjukvården. Barnen uppmärksammas dock inte som anhöriga av hälso- och sjukvården, trots att föräldrarnas problem var av sådan karaktär att vården hade skyldighet att beakta barnets behov av information, råd och stöd. Inte heller föräldrarnas konfliktfyllda relationer uppmärksammades, trots att hälso- och sjukvården hade kännedom om att några av de utredda familjerna befann sig i mycket konfliktfyllda och påfrestande livssituationer. Inte i något fall övervägdes eller gjorde en anmälan om oro för barn till socialtjänsten. Socialtjänsten kände därför inte till barnen innan. Det har visat sig även i andra rapporter att vuxenpsykiatrin sällan anmäler misstankar om att barn far illa till socialtjänsten. Även BVC tenderar att vänta med anmälan relativt länge (Socialstyrelsen 2019).

Dödsfallsutredningarna har från januari 2019 fått ett utökat uppdrag än där barn eller vuxna avlidit. Gällande barn kommer utredningarna även att omfatta fall där barn utsatts för grov misshandel eller synnerligen grov misshandel om brottet begåtts av en närstående eller tidigare närstående person (Prop. 2017/18:215).

5.2.3. Barn som utsätts för försummelse

Till barnmisshandel räknas även vanvård eller försummelse. Barnrättskommittén skriver att försummelse innebär underlåtenhet att uppfylla barnens fysiska och psykiska behov, att inte skydda dem mot fara eller att underlåta att utnyttja vård, utbildning etc. Det handlar om fysisk, psykisk eller känslomässig vanvård, vanvård av hälsa och vägran att ge tillgång till nödvändig sjukvård, underlåtenhet att se till att barn får utbildning, samt övergivande. I den nationella studien kring våld mot barn rapporterade drygt sex procent av eleverna att de blivit försummade av sina föräldrar (Jernbro & Janson, 2017). Av eleverna uppgav drygt en procent fysisk försummelse och drygt fem procent emotionell försummelse. Nästan nio procent av eleverna upplevde att minst en förälder, oftast pappan, inte bryr sig om dem.

De barn och unga som har rapporterat försummelse är den grupp som även är mest utsatt för andra former av barnmisshandel (a a). Multiutsatta barn och unga är viktiga att uppmärksamma, då de löper särskilt stor risk att utveckla traumasymptom och andra svårigheter. I de amerikanska ACE-studierna har man visat att personer med erfarenhet av fyra eller fler negativa barndomsupplevelser har betydligt ökade risker att insjukna tidigt i svåra kroppsliga sjukdomar som hjärtinfarkt och stroke. Dessutom har man sett en ökad risk för olika immunologiska sjukdomar, som i särskilt hög grad drabbar medelålders kvinnor som varit utsatta för övergrepp i barnaåren (Jernbro & Janson, 2017).

5.2.4. Barn som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck

I strategin konstateras att våld mot kvinnor och flickor i nära relationer kan vara extrema yttringar av närståendes normer kring heder. Kontroll av flickor och kvinnor, normer kring kvinnliga familjemedlemmars kyskhet och oskuld kan göra att kvinnor och flickor blir särskilt utsatta. Men inom detta område lyfts i strategin tydligt fram att även män och pojkar kan vara utsatta, till exempel att unga män kan bli gifta mot sin vilja. Dessutom betonas i strategin att HBTQ-personer kan betraktas som hotande mot familjens heder och utsättas för liknande kontroll, påtryckningar och våld.

Det finns inte några nationella studier som specifikt undersöker hedersrelaterat våld mot barn och unga. Men en kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm (den s.k. storstadskartläggningen) och en kartläggning i Uppsala kan ge oss viss vägledning. I storstadskartläggningen framkommer att andelen ungdomar i Göteborgs stad som lever med hedersrelaterade normer och förtryck är 8-13 procent. Motsvarande intervall beräknas till 9-20 procent i Malmö och 7-10 procent i Stockholm. I den lägre sidan av intervallet ligger den grupp som utsatts för någon form av kollektivt legitimerad våldsanvändning i familj eller släkten, och i den högre sidan ligger den grupp individer som lever med normer som begränsar sexualitet (Baiastovu et al, 2018; Socialstyrelsen, 2019a).

I kartläggningen från Uppsala framgår att 20 procent av flickorna och 10 procent av pojkarna har ett oskuldskrav på sig. Bland flickor med utomordiskt födda föräldrar finns den största delen andelen unga med ett oskuldskrav, 66 procent av flickorna och 35 procent för pojkarna (Ghadmi & Gunnarsson, 2019)

I den nationella studien *Våld mot barn* har ungdomarna fått svara om de själva får välja i en rad situationer. Det var genomgående signifikanta skillnader att barn med en eller båda föräldrarna födda utanför Norden inte fick välja själva, särskilt när det gäller att välja religion/livsåskådning och möjligheten att själv få välja vem de ska gifta sig med (Jernbro & Landberg, 2018). Totalt var det drygt 4 procent som rapporterade att de inte själva får välja religion/livsåskådning och 2,5 procent som uppgav att de inte själva får välja framtida partner. Forskarna konstateras att de barn som inte får välja sin framtida partner betydligt oftare än andra är utsatta för olika former av barnmisshandel. 58 procent hade utsatts för fysisk barnmisshandel. Det gäller såväl mindre allvarliga som mycket allvarliga former av fysiskt våld. 36 procent rapporterade dessutom att vuxna i deras familj hade slagit ett eller flera syskon, vilket även det är betydligt högre än andra barn (a a).

I strategin noteras att det finns en risk att normer kring heder underskattas och missförstås av personer som inte själva lever med hedersnormer, tex att en konflikt mellan en ung kvinna och hennes familj kan tolkas som en typisk tonårsrevolt vilket ökar risken att missa utsattheten för våld.

5.2.5. Barn som utsatts för sexuellt våld

Majoriteten av de sexuella övergreppen begås enligt den nationella studien av jämnåriga (Jernbro & Janson, 2017). Drygt 21 procent av eleverna har blivit utsatta av en jämnårig och det allra vanligaste är att eleven utsatts av en bekant jämnårig, tätt följt av okänd jämnårig. Av samtliga elever har nästan nio procent, 14 procent flickor och två procent pojkar, rapporterat att de utsatts för övergrepp av en vuxen person. Det mest förekommande är att den vuxna som begått övergreppet var okänd för eleven. Av samtliga elever uppgav två procent, fyra procent av flickorna och 0,4 procent av pojkarna, att de utsatts för övergrepp av en förälder eller styvförälder (a a).

I en stor enkätstudie har forskare undersökt förekomsten av sexuella övergrepp bland svenska tonåringar (Svedin m.fl, 2015). Drygt var femte elev (21%) hade erfarenhet av någon form av övergrepp under uppväxten. Det var ungefär tre gånger så vanligt att tjejerna hade erfarenheter av sexuella övergrepp (29%) än att killarna hade det (10%). Av de elever som utsatts för sexuella övergrepp var det mindre än var tionde (9,2%) som uppgav att övergreppen var anmälda till polisen. Än färre elever, knappt var tjugonde (4,4%), kände till att de övergrepp de utsatts för anmälts till socialtjänsten (a a).³³

5.2.6. Prostitution och människohandel

I strategin lyfts fram att kvinnor och flickor som befinner sig i prostitution eller människohandel ofta har ett stort behov av skydd och stöd. Det anges att det finns undersökningar som tyder på att merparten av de kvinnor och män som uppger att de nyligen haft sex mot ersättning är unga och att många var tonåringar när de hade det för första gången. Unga kvinnors utsatthet är en av de utgångspunkter som regeringen särskilt vill beakta.

³³ Ytterligare prevalenser för utsatthet för sexuellt tvång och andra övergrepp redovisas i delrapport II om indikatorer. Under kapitlet om den tredje målsättningen ”effektivare brottsbekämpning” diskuteras även egenproducerade bilder som sedan sprids utan samtycke, samt dokumenterade sexuella övergrepp.

Att kartlägga omfattningen av prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Sverige är inte enkelt. I den senaste studien *Unga, sex och internet* uppgav 1,2 procent av killarna och 0,6 procent av tjejerna i årskurs 3 på gymnasiet som uppgav att de någon gång sålt sex mot ersättning (Svedin 2015). Bland HBTQ-personerna var det 3,8 procent, vilket stämmer överens med tidigare studier där unga HBTQ-personer i större utsträckning har visat sig ha erfarenhet av att ha haft sex mot ersättning än andra unga. Knappt hälften av ungdomarna som hade sålt sex uppgav att de hade fått kontakt med personen som gett dem ersättning via internet. I andra studier påpekas att flera vuxna som har erfarenhet av sex mot ersättning att första gången de fick ersättning för sex var i de tidiga tonåren (Larsdotter m.fl, 2011). Forskning har påvisat att unga i institutionsvård och personer med intellektuella funktionsnedsättningar som en riskgrupp (se t.ex Länsstyrelsen, 2014).

I studien *Unga, sex och internet* (Svedin m.fl 2015) frågades även efter människohandel för sexuella ändamål. Det var 0,8 procent av kvinnliga elever, 1,3 procent av manliga elever och 3,8 procent av de elever som uppgett att könsindelning inte passade, att de varit med om människohandel. I diskussionen beskriver forskarna siffrorna gällande prevalensen av utsatthet som förvånansvärt höga då långt ifrån alla ungdomar som utsatts för människohandel förväntas nå genom en skolundersökning.

Människohandelsärenden är ofta mycket komplexa och förekommer inte frekvent i de flesta kommuner och län. Behov av rådgivning och stöd i ärenden som gäller prostitution och människohandel är stort hos yrkesverksamma och andra berörda personer. Idag ges det bland annat genom det nationella metodstödsteamet mot prostitution och människohandel (NMT) vid Jämställdhetsmyndigheten, tidigare placerat vid Länsstyrelsen i Stockholms län. Jämställdhetsmyndigheten och NMT stödjer och länkar ihop fall där NMT:s kompetens har använts som operativt metodstöd. Under 2018 inkom 262 ärenden, varav 57 ärenden rörde barn (19 flickor och 38 pojkar). Dessutom inkom 18 medföljande barn till en våldsutsatt vuxen. Totalt uppmärksammades alltså 75 barn som befann sig i Sverige och där det fanns starka indikationer på att barnet var direkt eller indirekt utsatt för exploatering. Det var en viss ökning från året innan (Jämställdhetsmyndigheten 2019:6).

Under hösten 2019 har Jämställdhetsmyndigheten fått ett nytt uppdrag där dels omfattningen av prostitution och människohandel för sexuella ändamål ska kartläggas. Kartläggningen ska inbegripa såväl barn som vuxna. Barn och unga ska särskilt uppmärksammas genom att samla och sprida kunskap och stödmaterial om hur yrkesverksamma kan agera, samt redovisa goda exempel på insatser och myndighetssamverkan. Uppdraget ska redovisas i januari 2021.

5.2.7. Mobbning och sexuella trakasserier

För barn som utsätts för våld i en kontext (till exempel i hemmet) ökar risken för att barnet även utsätts i en annan kontext (till exempel i skolan). Den senaste nationella undersökningen om våld mot barn visade att de elever som blivit utsatta för någon form av barnmisshandel från vuxna hade i en betydligt högre andel även blivit utsatta för mobbning eller utsatt andra för mobbning jämfört med elever som inte blivit utsatta för barnmisshandel (Jernbro & Janson 2017; se även Pinheiro 2006; Barnrättskommittén 2011, punkt 15).

Barnrättskommittén (2013) betonar att åtgärder bör vidtas för att främja att barn har tillgång till internet, men också för att främja tillgänglighet och säkerhet. Kommittén anser att staten behöver arbeta ihop med civilsamhället och företag för att se till att insatser görs för att ge barn egenmakt och kunskap så att de kan agera på ett säkert sätt på nätet, bli trygga och ansvarsfulla medborgare i digitala miljöer, samt rapportera kränkningar eller övergrepp om de stöter på sådant. Information till vuxna, lärare och politiker behöver förbättras för att öka medvetenheten om den potentiella skadligheten hos våldsamma spel, samt utveckla strategier för att främja säkrare alternativ som är attraktiva för barn. För detta bör även åtgärder inledas för att granska policyer om marknadsföringen av leksaker och spel till barn, särskilt sådan som främjar våld, framställer flickor och pojkar på ett sexuellt sätt och förstärker stereotyper om kön och funktionsnedläggningar (Barnrättskommittén 2013, punkt 57).

Statistik visar att barn och unga i stor utsträckning utsätts för sexuella trakasserier, bland annat i skolan och på internet. I Friends' rapport från 2019 rapporteras att 11 procent av de tillfrågade tjejerna och 6 procent av killarna i årskurs 3–6, samt 14 procent av tjejerna och 6 procent av killarna i årskurs 6–9, har blivit utsatta för sexuella trakasserier av någon annan elev på skolan under det senaste året (Friends 2019, se även Jämställdhetsmyndigheten, 2019:9). I skolmiljö är de som trakasserar oftast jämnåriga skolkamrater, men det kan också vara vuxna i skolan. I Friends' undersökning om utsatthet på nätet rapporteras att 18 procent av tjejerna och 6 procent av killarna har blivit utsatta för sexuella trakasserier (Friends 2017). Det kan till exempel handla om att få kommentarer med sexuell anspelning om sitt utseende eller att bli utsatt för ryktesspridning. Det kan också innebära att någon har spridit bilder på en mot ens vilja, med kommentarer eller antydningar som handlar om sex, eller att få förslag på sexuella handlingar. Flickor är utsatta i högre grad än pojkar.

5.2.8. Särskilt om barn med funktionsnedsättning

En av de övergripande utgångspunkterna är att ett funktionshinderperspektiv genomgående ska antas i insatser för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (Skr. 2016/17:117). I Jämställdhetsmyndighetens uppdrag att genomföra en första uppföljning av den nationella strategin framgick också att Myndigheten för delaktighets rapport om mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning skulle beaktas (S2017/07218/RS).

I den nationella undersökningen (Jernbro & Janson, 2017) var det 54 procent som rapporterade att de har minst en funktionsnedsättning eller kronisk sjukdom, och 45 procent uppgav att funktionsnedsättningen/ sjukdomen var diagnostiserad av en läkare eller psykolog. Alla former av barnmisshandel hade ett samband med funktionsnedsättning eller sjukdom. Bland elever med funktionsnedsättning hade elva procent varit utsatta för sexuella övergrepp av en vuxen i jämförelse med fem procent av de elever som inte hade en funktionsnedsättning. Dubbelt så många elever med funktionsnedsättning hade upplevt våld mellan sina föräldrar (17 %) jämfört med dem som inte hade en funktionsnedsättning (8 %). Elever med funktionsnedsättning rapporterade fysisk misshandel i större utsträckning (28 %) än elever utan funktionsnedsättningar eller kronisk sjukdom (17 %). Psykisk misshandel och försummelse rapporterades av mer än dubbelt så många elever med funktionsnedsättning än elever utan funktionsnedsättning eller kronisk sjukdom. Samtliga funktionsnedsättningar hade ett signifikant samband med barnmisshandel.

Då funktionsnedsättningarna överlappar varandra är det svårt att säga vilken funktionsnedsättning eller sjukdom som hade starkast samband, men de elever som rapporterade neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, såsom ADHD, Aspergers syndrom och autism, samt de som rapporterade att de hade en ätstörning framstår som särskilt utsatta. Nästan 80 procent av eleverna med ätstörning har varit utsatta för någon form av barnmisshandel under uppväxten. Elever som rapporterade ätstörning var utsatta för alla typer av barnmisshandel i mycket större utsträckning än de elever som inte hade detta hälsoproblem. Över 32 procent av elever med ätstörning hade varit utsatta för sexuella övergrepp av en vuxen, vilket innebär att det är fyra gånger vanligare jämfört med övriga elever (Jernbro & Janson, 2017).

Tidigare forskning har konstaterat att barn och unga med funktionsnedsättning löper 3-5 gånger högre risk att utsättas för någon form av våld än barn utan funktionsnedsättningar (Svedin m fl 2016; se även Jones mfl 2012; UNICEF 2013; FRA 2015). Det är främst barnmisshandel och sexuella övergrepp som har undersökts, och överrisker finns för såväl fysiskt, psykiskt våld, försummelse och sexuella övergrepp, inklusive utsatthet via nätet (för en översikt, se Svedin m fl 2016). Skolverket (2009) har i en tidigare kartläggning visat att särskoleelever var mycket utsatta för trakasserier och kränkningar, inte sällan just på grund av sina funktionsnedsättningar. I Barnombudsmannens årsrapport Respekt (2016) berättar barn och unga med funktionsnedsättningar om den utsatthet för våld de upplevt.

Det är dock jämförelsevis få undersökningar om barnmisshandel och mobbning som riktar sig till kroniskt sjuka och barn med olika typer av funktionsnedsättningar. Flera skolenkäter eller andra befolkningsbaserade enkäter är inte anpassade till barn med särskilda behov, eller omfattar inte barn och unga utanför den reguljära skolan och riskerar därför att missa grupper med grava funktionsnedsättningar eller multipla svårigheter. Såväl Barnrättskommittén och FN:s kommitté om konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning har uttryckt oro över att barn med funktionsnedsättningar löper så mycket högre risker, samt att statistik på området ofta saknas.

5.2.9. Särskilt om vårdnad, boende och umgänge

I strategins åtgärdsrapport finns ett särskilt avsnitt om mål om vårdnad, boende och umgänge. Där konstateras att pågående våld kan intensifieras och tidigare konflikter kan övergå i våld i samband med separationer. Forskning och myndighetsrapporter visar att barn med föräldrar i rättsliga tvister om vårdnad, boende och/eller umgänge i större utsträckning än barn i allmänhet har upplevt våld (Bergman & Rejmer, 2017; Broberg m.fl, 2011; SOU 2017:6). Mot denna bakgrund är det viktigt att ställa frågor om våld till föräldrar som tvistar om vårdnad, boende och umgänge för att i dessa sammanhang upptäcka våldsutsatthet.

I den nationella undersökningen Våld mot barn framkom att elva procent av samtliga elever rapporterade att föräldrarna varit oeniga om var eleven ska bo eller hur mycket eleven ska träffa den andra föräldern (Jernbro & Janson, 2017). Åtta procent rapporterade att detta hänt vid enstaka tillfällen och tre procent rapporterade att föräldrarna ofta varit oeniga om boende och umgänge. Dessa elever var särskilt utsatta för barnmisshandel. Bland de elever som rapporterade att föräldrarna varit oeniga om boende och umgänge vid enstaka tillfällen hade 71 procent varit utsatta för någon form av barnmisshandel. Bland de som rapporterade att föräldrarna ofta varit oeniga hade 84 procent varit utsatta för någon form av misshandel (a a, s 43).

Det är ur ett barnrättsligt perspektiv viktigt att frågor om våld ställs även inom familjerätten. Forskning har visat att såväl socialtjänstens familjerätt och domstolarna ibland använder termer som ”konflikt” eller ”bråk” för många, och i grunden olika typer av problem. Forskarna pekar på att det behöver göras skillnad på tvister som handlar om dålig kommunikation mellan föräldrar, de som handlar om våld i nära relationer och de som handlar om barns avståndstagande från en förälder (Birnbaum & Bala, 2009). Ett pilotprojekt med ett strukturerat frågeformulär (DOORS) har testats och utvärderats i familjerättens kontext (Eriksson m.fl, 2018). Frågorna i materialet är framtagna specifikt för föräldrar som separerar och har konflikter kring barnen. DOORS är uppdelat på områden kring olika faktorer som kan utgöra risker för familjer i separation, bland annat risker för att barnets utveckling skadas genom bristande omsorg och risk för bortförande, våld, suicid och utvidgat suicid. En tanke är att förtydliga när det handlar om t.ex. våldsutsatthet, så att en våldsutsatt förälder inte längre bemöts som i första hand en tvistande förälder, utan i stället börjar bemötas som en utsatt förälder i behov av skydd. Utvärderingen konstaterar sammantaget att det är en lovande modell som det finns goda skäl att fortsätta utveckla, även om fortsatt vetenskaplig prövning och fortsatt utveckling i kompetens att hantera uppgift om partnervåld behövs, särskilt när det gäller uppgifter om föräldrars eget våldsutövande. Forskarna påpekar att DOORS ger möjligheter att arbeta systematiskt med risk och skydd, med för att den möjligheten ska realiseras krävs kunskap om det specifika riskområde som ska hanteras (a a).

5.2.10. Särskilt om nyanlända och asylsökande

I strategin påpekas att asylsökande och nyanlända ofta befinner sig i ett mycket utsatt läge med risk för ohälsa och sexuell och annan exploatering.

Barnrättskommittén och FN:s kommitté för skydd av migrantarbetare och deras familjers rättigheter har skrivit en gemensam allmän kommentar rörande barns mänskliga rättigheter inom ramen för internationell migration. Kommittéerna är bekymrade över att barn mellan 15 och 18 års ålder tenderar att få mycket mindre skydd, och ibland betraktas som vuxna, eller har otydlig migrationsstatus tills de fyller 18 år. Konventionsstaterna uppmanas att se till att alla barn får samma skyddsstandard, även barn över 15 års ålder, och oavsett deras migrationsstatus (Barnrättskommittén 2017, p 3).

Enligt kommittéernas uppfattning bör barnskydds- och välfärdsaktörer ta det primära ansvaret för barn inom ramen för internationell migration. När ett barn som är migrant först upptäcks av migrationsmyndigheterna bör barnskydds- eller välfärdstjänstemän omedelbart informeras och ansvara för att undersöka om barnet har behov av skydd, logi eller annat. Ensamkommande barn och barn som skilts från föräldrarna bör omhändertas i det nationella eller lokala systemet för alternativ omvårdnad, helst i omvårdnad av familjetyp med sin egen familj där detta är tillgängligt, eller annan omvårdnad ute i samhället när en familj inte är tillgänglig. Dessa beslut måste fattas inom barnanpassade och rättssäkra ramar, däribland barnets rätt att bli hörd, få tillgång till rättslig prövning och att inför en domare kunna överklaga varje beslut som skulle kunna innebära att hen frihetsberövas, samt bör ta hänsyn till barnets sårbarhet och behov, inklusive på grund av barnets kön, funktionsnedsättning, ålder, mentala hälsa, graviditet eller andra omständigheter (Barnrättskommittén, punkt 13).

Kommittéerna konstaterar vidare att barn inom ramen för internationell migration, i synnerhet barn som är papperslösa, statslösa eller ensamkommande eller har skilts från sina familjer, är under hela migrationsprocessens gång särskilt utsatta för olika former av våld, såsom vanvård, övergrepp, kidnappning, bortförande och utpressning, människohandel, sexuexploatering, ekonomiskt exploatering, barnarbete, tiggeri eller inblandning i kriminell och olaglig verksamhet, i ursprungs-, transit-, destinations- och återvändandeländer. Sådana barn löper risk att utsättas för våld av statliga eller icke-statliga aktörer, eller att bevittna våld mot sina föräldrar eller andra, i synnerhet när de reser eller bor irreguljärt.

Kommittéerna vill uppmärksamma konventionsstaterna på artikel 6 i Haagkonventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn. Enligt denna har juridiska och administrativa myndigheter i konventionsstaten behörighet att vidta åtgärder som syftar till skydd för barnets person eller egendom vad gäller flyktbarn och barn som på grund av oroligheter i sitt land har fördrivits från detta och därför befinner sig i landet (a a, p39). Kommittéerna är medvetna om att barn utsätts för av könsspecifika risker och sårbarhet som bör identifieras och hanteras specifikt. I många sammanhang kan flickor löpa ännu större risk för människohandel, i synnerhet för sexuell exploatering. Ytterligare åtgärder bör vidtas för att hantera den särskilda risk som flickor och pojkar, inklusive de som kan ha en funktionsnedsättning, liksom barn som är homosexuella, bisexuella, transpersoner eller intersexpersoner, löper för att råka ut för människohandel med sexuexploatering och sexuella övergrepp som syfte (a a, punkt 41).

Kommittéerna föreslår ett antal åtgärder för att se till att barn som är migranter får ett fullständigt och effektivt skydd mot alla former av våld och övergrepp (punkt 44), samt ytterligare åtgärder i fall där det finns indikationer på att de utsätts för människohandel eller andra former av sexuexploatering, eller kan löpa risk för att utsättas för sådant eller för barnåktenskap (punkt 43).

5.2.11. Våld i unga partnerrelationer

I strategin påpekas att flickors och unga kvinnors utsatthet för våld inte tidigare har uppmärksamats tillräckligt. Yngre kvinnor är mer utsatta för våldsbrott än äldre, och utgör den grupp som är allra mest utsatt för brott i nära relationer.

I Brottsförebyggande rådets särskilda analys om brott i unga parrelationer (Brå, 2018) diskuteras åldersgruppen 16-24 år. En del av rapporten omfattar således även barn under 18 år. Det är viktigt att påpeka att den yngsta gruppen, 16-19 år, innefattar en stor del av unga personer som är våldsutsatta i sina allra första kärleksrelationer. Brå konstaterar att särskilt sexuellt våld är vanlig bland de förövare som själva är mellan 16-19 år. De flesta anmäler dock inte, utan anser att våldet var en småsak.

En annan aspekt är att våld på nätet är en mer central fråga i ungas parrelationer, både medan en relation pågår och efter att den avslutats (Överlien m.fl, 2019).

5.3. STARKARE SKYDD

När det upptäckts att ett barn upplevt våld handlar nästa steg om att utreda och skydda. I strategin betonas starkare skydd, särskilt för flickor och kvinnor. Den överordnade målsättningen för olika aktörers samverkan på området bör vara att underlätta det sammantagna skyddet och stödet utifrån den enskilda kvinnans och flickans behov. Insatser för skydd och stöd vid utsatthet för våld ska gälla alla kvinnor och flickor, inklusive de som är i särskilt sårbara situationer på grund av t.ex. ålder, funktionsnedsättning, missbruk, könsidentitet eller könsuttryck, begränsade kunskaper i svenska, mm. En förhöjd risk för kvinnor och flickor att utsättas för prostitution och människohandel för sexuella ändamål eller på andra sätt fara illa är i pågående krig och konflikter. I strategin betonas därför att olika former av sårbarhet alltid måste beaktas i planering och genomförande av insatser.

5.3.1. Anmälningar om barn som far illa

I strategins åtgärdsrapport framgår att rutiner kring anmälningskyldigheten³⁴ för barn som far illa behöver utvecklas, bland annat inom hälso- och sjukvården.

³⁴ För personal som är verksam inom förskola, skola, hälso- och sjukvården, polisen, kriminalvården m.fl, finns en skyldighet att göra en orosanmälan till socialnämnden vid misstanke eller kännedom om att ett barn far illa enligt 14 kap. 1 § Socialtjänstlagen (SoL 2001:453). I övrigt så finns det inte någon generell anmälningsplikt i Sverige. Det finns dock bestämmelser i offentlighets- och sekretesslagen när det gäller en specifik misstanke om brott. Här är sjukvårdspersonal inte skyldig att anmäla, men lagen säger att personalen på eget initiativ får anmäla vissa brott till polis eller åklagarmyndighet (10 kap. 21–23 §§ offentlighets- och

En av stödfunktionerna som stadgas i artikel 19.2 handlar om rapportering. Barnrättskommittén rekommenderar att det tas fram lämpliga rutiner och att det utbildas och ges kontinuerligt stöd till personal för att ta emot och vidarebefordra informationen. Barnets rätt att bli hörd och få sina åsikter tagna på allvar måste respekteras (Barnrättskommittén 2011, punkt 49).

I relation till detta är det viktigt att veta hur många anmälningar om barn som far illa som inkommer varje år. Socialstyrelsen (2019b) har gjort en kartläggning av anmälningar som inkommit till socialtjänsten gällande barn som far illa. Den visar att landets socialtjänster tog emot omkring 331 000 anmälningar under 2018. Flera anmälningar gäller dock samma barn, men ungefär 180 000 barn kom till socialtjänstens kännedom genom en anmälan (8% av barnen ilandet). Var femte anmälan relaterade till våld i nära relation. Polis och skola var de två största anmälarna och stod tillsammans för knappt hälften av anmälningarna.

5.3.2. Utredningar om barns trygghet och skydd

I strategin uppmanas att rutiner för att fråga om våld och beskriva våldsutsatthet utvecklas enligt standardiserade metoder. Det understryks att det starka sambandet mellan att som barn bevittna våld och vara utsatt för fysiskt våld innebär att det är nödvändigt att på ett sammansätt sätt beakta våldsutsatta kvinnors/mammors och barns behov av såväl skydd som stöd. Den överordnade målsättningen måste vara att underlätta det sammantagna skyddet utifrån den enskilda kvinnan/mammans och barnets behov. Regeringen lyfter även upp att samhället i dessa fall ställs inför svåra avvägningar mellan skyddet av våldsutsatta och barnets rätt till båda föräldrarna. Barnrättsperspektivet behöver stärkas på området.

”Det är nödvändigt att på ett sammansätt sätt beakta våldsutsatta mammors och barns behov av såväl skydd som stöd.”

sekretesslagen (2009:400)). Sjukvårdssekretessen är i dessa fall inget hinder. Det gäller exempelvis när barn under 18 år har utsatts för sexualbrott.

Barnrättskommittén (2011) beskriver utredningar som en annan stödfunktion som stadgas i artikel 19.2. Utredningar av våld, antingen det har anmälts av barnet, en företrädare eller en extern part, måste göras av kvalificerade personer som har fått rollspecifik och heltäckande utbildning, och måste göras med utgångspunkt i barnets rättigheter och på ett barnmedvetet sätt. Utredningsförfaranden som är rigorösa, men som tar hänsyn till barnet, bidrar till att säkerställa att våldet kan fastställas på korrekt sätt och med bevis till administrativa, civilrättsliga, barnskyddande och straffrättsliga förfaranden. Det krävs största försiktighet för att undvika att utredningsförfarandet innebär ytterligare skada för barnet. Därför är alla parter skyldiga att be om och beakta barnets åsikter (Barnrättskommittén 2011, punkt 51). Vidare skriver kommittén att utredningen alltid måste skötas korrekt (a a, punkt 54). I synnerhet måste skydd av barnet, barnets rätt till liv och utveckling (artikel 6), barnets bästa möjliga hälsa (art 24) och barnets bästa enligt artikel 3 i barnkonventionen (inklusive flera barns bästa, om det finns risk för att förövaren begår fler brott) stå i främsta rummet när beslut fattas. Barn och deras föräldrar bör få snabb och tillräcklig information av och om det aktuella systemet. Barn som är offer för våld bör behandlas på ett barnanpassat och hänsynstagande sätt under rättsskipningen, med beaktande av deras personliga situation, behov, ålder, kön, funktionsnedsättning och mognadsnivå och med full respekt för deras fysiska, psykiska och moraliska integritet. I alla förfaranden som gäller barn som har utsatts för våld måste snabbhetsprincipen tillämpas, samtidigt som rättssäkerhetsprincipen respekteras.

Kommittén är av åsikten att barns deltagande främjar skydd av barn, och att skydd av barn är nyckeln till deltagande. Barnets rätt bli hörd börjar redan med mycket små barn, som är särskilt sårbara för våld. Barns åsikter måste efterfrågas, och de ska beaktas som ett obligatoriskt steg i alla skeden inom ramen för ett förfarande för att skydda barn. Barnets rätt att bli hörd (art 12) har särskild betydelse i våldssituationer (se kommitténs allmänna kommentar nr 12 (2009), punkt 118 ff.). När det gäller familj och barnuppfostran har kommittén uttryckt att denna rättighet spelar en förebyggande roll i bekämpningen av alla former av våld i hemmet och familjen. Kommittén understryker även betydelsen av att barn deltar i framtagandet av förebyggande strategier i allmänhet, samt i skolan, i synnerhet när det gäller att undanröja och förebygga mobbning och andra former av våld i skolan. Initiativ och program som är inriktade på att stärka barnets egen förmåga att undanröja våld bör stödjas. Att uppleva våld minskar känslan av egenmakt, och därför behövs det lyhörda åtgärder för att säkerställa att insatser för skydd av barn inte gör barn än mer maktlösa, utan bidrar positivt till deras återhämtning och återanpassning genom att varsamt skapa förutsättningar för deras eget deltagande.

Barnrättighetsutredningen (SOU 2016:19) granskade utredningar från socialtjänsten gällande barn som bevittnat våld. I likhet med både tidigare och senare tillsynsrapporter från IVO (2014; 2018; 2020) visade det sig att redogörelser för det våld som förekommit och barnets upplevelse av våldet i många utredningar är oklara eller knapphändiga. Utredningen lyfte att bristerna i beskrivningar och analys av våldet är problematiskt och kan innebära allvarliga följder för det enskilda barnet (SOU 2016:19, s 227). Barnrättighetsutredningen kritiserade även att de granskade utredningarna i många fall saknade ett rättighetsperspektiv. Rätten till barns bästa i barnkonventionens artikel 3 stod i många fall inte i centrum. Istället för ett barnrättsperspektiv hade utredningarna ett behovsorienterat perspektiv på barn. Det fanns också i många fall brister i hur barnets åsikter enligt artikel 12 inhämtats, dokumenteras och beaktats, vilket enligt Barnrättskommittén är en central del i att bedöma och fastställa det enskilda barnets bästa (SOU 2016:19, s 220 ff; Barnrättskommittén 2013, punkt 43).

Barnrättighetsutredningen påpekade även att utredningarna i vissa fall reducerades till en redogörelse av ”en bunt behov” (läs: stanna vid ett behovsorienterat synsätt på barn), snarare än att tydligt formuleras i termer av vad som bedömts vara till barnets bästa (läs: att ha ett barnrättsperspektiv) (SOU 2016:19, s 221).

Barnrättighetsutredningen påpekade också att socialtjänsten inte alltid gör en analys av vilka konsekvenser ett beslut får för det våldsutsatta barnet. Tidigare forskning på området pekar på att delaktighet för barn (enligt artikel 12) får extra dimensioner då det finns en historia av våld. Vuxna behöver se till att göra barn delaktiga utan att risken för utsatthet glöms bort eller att utsattheten hindrar dem att komma till tals (Röbäck 2012). Barn som upplevt våld i sin familj kan ha erfarenheter av maktlöshet, underordning och vuxna som inte ser och bekräftar dem (Eriksson & Näsman 2011). Bristen på delaktighet kan förstärka negativa upplevelser ytterligare och bidra till barnens utsatthet (Eriksson 2018).

En forskargrupp har utvecklat och prövat metoder för att pröva metoder för insamling som behövs för bedömning av hur stor risk barn som varit utsatta för våld i sin familj löper att utsättas för förnyat våld och/eller förgrovat våld av vuxna som har omvårdnadsansvar för barnet (iRiSk) (Broberg m.fl, 2015). En del av projektet har även genomfört samtalsanalyser av inspelade risk/skyddsintervjuer med barn. De har beskrivit hur barn hanterar ledande inslag i frågor, hur barns initiativ tas emot av intervjuaren och hur barns svar relaterar till vad socialsekreteraren skriftligen nedtecknar (Iversen, i Broberg m.fl, 2015).

Analyserna visar att stödjande strategier, som uttryck av emotionell förståelse, kan behövas för att underlätta och ge barnet stöd för att berätta om våld. ”Trots” det strukturerade formatet, verkar iRiSk-intervjuerna ge utrymme för ett stödjande förhållningssätt, men det är dock viktigt att intervjuare får reflektera över olika möjliga bemötanden av barns motstånd i handledning (Iversen, 2013; Iversen, i Axberg m.fl, 2018).

5.3.3. Skyddat boende

En specifik aspekt av barnets rätt till skydd handlar om skyddat boende. I strategins åtgärdsprogram lyfts fram att ideella kvinnojourer i stor utsträckning bistår våldsutsatta kvinnor/mammor och medföljande barn med annat stöd utöver enbart boendet. Strategin understryker dock att ansvarsfördelningen för insatserna kan vara otydligt och att en kvalitetsutveckling och -kontroll kan behövas skärpas.

I utredningen Ett fönster av möjligheter (SOU 2017:112) föreslås ett antal åtgärder för att stärka barnrättsperspektivet för barn som visats i skyddat boende.

Utredningen påpekar att barn som visats i skyddat boende tillhör en av de mest sårbara grupperna i vårt samhälle. Barnen har dock inte alltid uppmärksammas eller utretts i tillräcklig utsträckning och dessutom saknas rutiner för att säkerställa barnets behov och rätt till vård och utbildning. I delrapport II framgår t.ex. att endast 22 procent av kommunerna har aktuella rutiner för att säkra barns skolgång när de placeras i skyddat boende. Barnet är inte heller skyddat då barnet i många fall tvingas till umgänge med den misstänkte förövaren även under tiden i det skyddade boendet. Vidare är det ovanligt att socialtjänsten följer upp barnet eller ens den våldsutsatta vårdnadshavaren, ofta avslutas kontakten helt. Eftersom barnet betraktas som medföljare, och därför inte är formellt placerat i det skyddade boendet, påpekade utredningen att socialtjänstens ansvar och insatser behöver tydliggöras ytterligare.

En stor majoritet av de som placeras i skyddade boende är kvinnor och barn och en stor andel har utländsk bakgrund. Ett stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende är således även en angelägen jämställdhets- och integrationsfråga (Jämställdhetsmyndigheten 2018b).

Utredningen framför flera förslag, som att skyddat boende närmare ska definieras och att barn ska få ett eget beslut om placeringen. Placeringen föreslås även fortsättningsvis ske tillsammans med en vårdnadshavare på ett skyddat boende, som får beslutas utan den andra vårdnadshavarens samtycke om detta krävs för barnets bästa. Placeringen gör också att socialtjänsten kan besluta om eventuell ändring av skolenhet så att barnets rätt till såväl skydd som utbildning tillgodoses. På samma sätt innebär placeringen även att barnets rätt till sjukvård och stöd/behandling. Utredningen gav även förslag att en modell ska utvecklas när det gäller barnets umgänge med den våldsutövande föräldern.

En slutsats är att barnrättsperspektivet behöver stärkas för barn i skyddat boende och det är angeläget att utredningens förslag genomförs. Jämställdhetsmyndigheten har tidigare påpekat att utredningens förslag även bidrar till ökat genomslag för de jämställdhetspolitiska målsättningarna (Jämställdhetsmyndigheten 2018b).

5.3.4. Särskilt om vårdnad, boende och umgänge

Tvister om vårdnad, boende och umgänge lyfts upp på flera ställen i strategin. Risken för barns utsatthet för våld lyfts fram i sådana tvister, vilket innebär att tvisterna påverkar ett barns utveckling, trygghet och uppväxtvillkor. Utredningen (SOU 2017:6) framförde förslag i frågan om överflyttning av vårdnad när det har förekommit allvarligt våld i familjen. Dessa har ännu inte realiserats.

I uppgiften för 2014 års vårdnadsutredning att stärka barnrättsperspektivet ingick även att se över barns rätt till delaktighet. I utredningar om vårdnad, boende och/eller umgänge är barn inte part i målet. Utredningen (SOU 2017:6) konstaterar att det finns brister i barns möjligheter att komma till tals och vara delaktiga i beslut som fattas kring vårdnad, boende och umgänge. I det särskilda yttrandet som tillagts utredningen, kritiseras att utredningen inte tydligt tar upp vikten av att barn görs delaktiga i de utredningar som görs. I yttrandet framgår att då barnets åsikter inte tas på allvar ökar också risken för att utredningarna blir bristfälliga och att de beslut som fattas saknar godtagbara risk- och skyddsbedömningar utifrån barnets rättigheter. Det senare kan få allvarliga konsekvenser för barnets liv och hälsa.

Även Barnrättighetsutredningen (SOU 2016:19) kritiserade Föräldrabalkens begränsningar när det gäller barns rätt att komma till tals, utifrån det ”olämplighetsrekvisit” som finns kvar i Föräldrabalken. Utredningen menade att det inskränker barns rätt genom skrivningen att den som verkställer en utredning, ”om det inte är olämpligt, ska försöka klarlägga barnets inställning” (SOU 2016:19, s 319; FB 6 kap. 19§ 4st). I Norge (där barnkonventionen är lag sedan 2003), har barn från 7 års ålder rätt till en egen röst i familjerättsliga tvister. I likhet med bestämmelserna på Nya Zeeland, måste norska domare numera tillsammans med en barnpsykolog träffa barnet och förklara domen efteråt. Dessa förändringar har visat sig innebära att fokus stärkts på det individuella barnets situation, rättssäkerhet och rätt till delaktighet (Skjørten, 2016; Taylor, 2006).

Många barn som upplevt våld har kontakt med den våldsutövande föräldern även om föräldrarna har separerat (Broberg m.fl, 2011; Forssell, 2016). Som konstaterats i utredningen om skyddat boende (SOU 2017:112) har många barn umgänge med den våldsutövande pappan även under placering i skyddat boende. Detta trots att forskning visar att barn inte mår bättre av att efter separation ha umgänge med en pappa som utövat våld, tvärtom den etablerade praktiken och starka normen att barn ska ha en nära kontakt med båda föräldrarna, nästan oavsett vad som hänt (Forssell 2016, Bruno 2018).

Forskning har också visat att våldsutsatta mammor blir förfördelade både i föräldrasksmål och i straffrättsmål om hon polisanmäler pappan för våld och samtidigt försöker få till en ändring i vårdnad eller umgänge för att skydda barnet (Diesen 2017). Att anmäla polisanmäla våld kan å ena sidan vara viktigt för att professionella ska tro på våldsutsattheten, men det kan å andra sidan, särskilt i familjerättsliga sammanhang, uppfattas som att det handlar om att framställa medföräldern i dålig dager och i syfte att vinna en tvist, inte om att skydda barnet från våld (Bruno, 2018; Diesen, 2016; Ingrids, 2014).

Utredningen *Se barnet* (SOU 2017:6) föreslog åtgärder främst när det gäller när en vårdnadshavare dödat den andra. Ett sådant förslag var att det ska bli möjligt att förordna en tillfällig vårdnadshavare när en förälder dödat den andre föräldern, för att snabbare kunna flytta över vårdnaden och kunna tillgodose barnets rättigheter. Utredningen konstaterade i övrigt att det redan idag finns möjligheter att göra en vårdnadsöverflyttning vid allvarligt våld enligt 6 kap. 7§ FB. I en rapport från Socialstyrelsen (2013) uppmärksammades dock att det är mycket ovanligt att socialtjänsten ansöker om vårdnadsöverflyttningar vid allvarligt våld. Socialstyrelsens slutsats då var att socialnämnderna behöver uppmärksammas på möjligheterna att väcka talan även när det har förekommit allvarligt våld i familjen, inte bara vid dödligt våld.

En slutsats här är att barns utsatthet för våld inom ramen för vårdnad, boende och umgängesfrågor på flera sätt behöver uppmärksammas ytterligare och barns skydd behöver stärkas.

5.3.5. Särskilt om prostitution och människohandel

I strategin lyfts fram att kvinnor och flickor som befinner sig i prostitution eller människohandel ofta har ett stort behov av skydd och stöd.

Människohandelsärenden beskrivs i strategin som mycket komplexa och att de inte förekommer frekvent i de flesta kommuner och län. Behov av rådgivning och stöd i arbetet med prostitution och människohandel är stort hos professionella.

I artikel 34 barnkonventionen sägs att barnet har rätt att skyddas mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp och att de konventions anslutna staterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att förhindra att ett barn exploateras sexuellt. Till barnkonventionen finns ett fakultativt protokoll om barnets rättigheter vid handel med barn, barnprostitution och barnpornografi, som ratificerades av Sverige 2006. Syftet med protokollet är bl.a. att stärka genomförandet av barnkonventionens artikel 34.

Jämställdhetsmyndigheten har tidigare påpekat (2019:6) att det på internet finns vuxna på olika sociala plattformar som söker kontakt med sårbara barn och unga i syfte att utnyttja dem sexuellt mot ersättning. Det finns flera kontaktsidor som underlättar sådana kontakter på ett vilseledande sätt, som så kallade sugardejtingsidorna där unga riskerar att lockas in i sex mot ersättning. Därför är det viktigt att polis och socialtjänst arbetar aktivt uppsökande mot såväl köpare som ungdomar som säljer sex i denna miljö. Under flera år har Polismyndighetens nationella operativa avdelnings underrättelsetjänst (NOA UND), i samverkan med socialsekreterare från polisens prostitutionsgrupp i Stockholm, utvecklat en välfungerande arbetsmetod. Metoden går ut på att genom uppsökande arbete lokalisera och identifiera unga personer på dessa forum och erbjuda stöd och hjälp. Syftet är också att upptäcka om brott har förekommit och i dessa fall inleda förundersökning i syfte att lagföra förövare. För tidig upptäckt samt för att förebygga exploatering och stoppa utnyttjande, samt förebygga kriminalitet, är det viktigt att göra specifika insatser riktat mot barn och unga.

I rapporten *Barn i människohandel* (Jämställdhetsmyndigheten 2019:6) konstaterade myndigheten att ett tidigt och väl utbyggt generellt förebyggande arbete är viktigt för att upptäcka människohandel och exploatering av barn och unga som befinner sig i Sverige redan i tidig ålder. Många av de barn som är utsatta kommer dock ensamma till Sverige eller tillsammans med familj och/eller andra vuxna vid ett senare tillfälle, denna grupp påfinns allt som oftast av polis och/eller socialtjänst, av Migrationsverket eller någon annan aktör som gode man, och/eller boendepersonal. En tidig identifiering av förmodade offer för människohandel kräver kunskap om utsatta barngrupper och riskfaktorer, det fordrar också att yrkesverksamma vet vilka steg de ska ta för att barnets rätt till stöd och skydd ska tillgodoses.

5.4. STÄRKT STÖD TILL VÅLDSUTSATTA

I strategin framgår att det är centralt att även förstärka stödet för våldsutsatta kvinnor och barn som har utsatts för våld. Med stöd avses alla former av stöd, inklusive vård och behandlingsinsatser

Barnrättskommittén beskriver i relation till artikel 39 om barns rätt till stöd och rehabilitering att behandling är en av de många tjänster som behövs för att ”främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning” för barn som har utsatts för våld, och den ska äga rum ”i en miljö som befrämjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet”. I detta avseende måste uppmärksamhet ges åt a) att be om barnets åsikter och att beakta dem, b) barnets säkerhet, c) det eventuella behovet av att omedelbart placera barnet på en säker plats och d) de förutsebara följderna av potentiella ingripanden när det gäller barnets långsiktiga välfärd, hälsa och utveckling. När övergrepp har konstaterats kan barnet behöva medicinsk vård, psykisk hälsovård, samt sociala och juridiska tjänster och stöd, liksom mer långsiktig uppföljning. Tjänster och behandling för våldsutövare, särskilt sådana som utövat våld mot barn, behövs också (Barnrättskommittén 2011, punkt 52). Barnrättskommittén kritiserade Sverige år 2015 för att barn som utsätts för övergrepp och vanvård ofta har svårt att få tillgång till rehabiliteringstjänster och psykiatrisk vård, framförallt på grund av den bristande tydligheten om vårdkedjan i stora delar av landet.

Barnrättighetsutredningens (SOU 2016:19) kartläggning visade att det för barn som bevittnat våld i familjen, oftast pappas våld mot mamma, fanns brister i det stöd och hjälp som barnet fått, trots att socialtjänsten bedömt att barnet hade behov av det. Det handlade om att socialtjänsten inte fått samtycke från vårdnadshavarna eller i vissa fall inte ens kunnat etablera kontakt med familjen. Utredningen bedömde att barns rätt till stöd måste säkerställas. I likhet med LVU-utredningen (SOU 2015:71) föreslog Barnrättighetsutredningen att socialtjänsten ska kunna besluta om öppna insatser till barn, även under 15 år, även om vårdnadshavaren inte samtycker till dem. Som en följd av detta har Socialstyrelsen fått i uppdrag att föreslå hur möjligheterna att ge öppna insatser till barn och unga kan öka, vilket ska redovisas i december 2020 (Dnr S2019/04727/FST).

Under det särskilda avsnittet om hedersrelaterat våld och förtryck lyfts fram att behovet av rådgivning och stöd för såväl våldsutsatta som yrkesverksamma. Strategins åtgärdsprogram lyfter därför speciellt fram att det nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck behöver stärkas och bedrivs under långsiktiga förutsättningar.

I utvärderingen av den tidigare handlingsplanen mot prostitution och människohandel framhölls att det finns skäl att öka resurserna för stödjande insatser för dem som befinner sig i prostitution. Såväl kvinnor och flickor som män och pojkar med erfarenhet av prostitution kan vara mycket utsatta och ha behov av vård och omsorg på flera sätt. I jämförelse med andra grupper med erfarenhet av våld i nära relationer påpekas i strategins åtgärdsprogram att det sociala arbetet med prostitution och människohandel har varit mycket avgränsade. Länsstyrelsen i Stockholm har tillsammans med civilsamhället utvecklat en pilot till nationellt stödprogram för gruppen.

Uppföljning av stöd och behandling I strategins åtgärdsprogram anges att det behövs ett fortsatt utvecklingsarbete för att stärka systematisk uppföljning av beslutade socialtjänstinsatser för våldsutsatta och våldsutövare på såväl individ- som gruppnivå oavsett om socialtjänsten själv genomför insatsen eller har lämnat över genomförandet till någon annan utförare, t.ex. en ideell förening.

Även Barnrättskommittén (2011, punkt 53) betonar uppföljning som viktigt för att uppfylla statens krav att skydda barn från alla former av våld. Följande måste alltid vara klarlagt: a) vem som ansvarar för barnet och familjen, från upptäckt och anmälan, till utredning och insatser och ända fram till uppföljning, b) syftet med varje åtgärd som väljs – vilket måste diskuteras fullt ut med barnet och andra berörda parter, c) detaljer, tidsfrister för genomförande och föreslagen tidslängd för eventuella ingripanden och d) mekanismer och datum för granskning, uppföljning och utvärdering av åtgärder. Kontinuitet mellan olika ingripandestadier är avgörande och detta uppnås bäst genom ett ärendehanteringsförfarande. För att hjälpen ska vara verksam får åtgärder som har beslutats genom en deltagandeprocess inte otillbörligen försenas. Uppföljningen ska med avseende på artikel 39 (rehabilitering och återanpassning), artikel 25 (regelbunden översyn av behandling och omhändertagande), artikel 6.2 (rätt till utveckling), och artikel 29 (utbildningsmål som innehåller avsikter och strävan efter utveckling). Barnets kontakt med båda föräldrar bör säkerställas i överensstämmelse med artikel 9.3, såvida detta inte strider mot barnets bästa (Barnrättskommittén 2011, punkt 53).

Uppföljning av insatser diskuteras vidare under målsättningen om kunskap- och metodutveckling.

5.4.1. Uppföljning av stöd och behandling

I strategins åtgärdsprogram anges att det behövs ett fortsatt utvecklingsarbete för att stärka systematisk uppföljning av beslutade socialtjänstinsatser för våldsutsatta och våldsutövare på såväl individ- som gruppnivå oavsett om socialtjänsten själv genomför insatsen eller har lämnat över genomförandet till någon annan utförare, t.ex. en ideell förening.

Även Barnrättskommittén (2011, punkt 53) betonar uppföljning som viktigt för att uppfylla statens krav att skydda barn från alla former av våld. Följande måste alltid vara klarlagt: a) vem som ansvarar för barnet och familjen, från upptäckt och anmälan, till utredning och insatser och ända fram till uppföljning, b) syftet med varje åtgärd som väljs – vilket måste diskuteras fullt ut med barnet och andra berörda parter, c) detaljer, tidsfrister för genomförande och föreslagen tidslängd för eventuella ingripanden och d) mekanismer och datum för granskning, uppföljning och utvärdering av åtgärder. Kontinuitet mellan olika ingripandestadier är avgörande och detta uppnås bäst genom ett ärendehanteringsförfarande. För att hjälpen ska vara verksam får åtgärder som har beslutats genom en deltagandeprocess inte otillbörligen försenas. Uppföljningen ska med avseende på artikel 39 (rehabilitering och återanpassning), artikel 25 (regelbunden översyn av behandling och omhändertagande), artikel 6.2 (rätt till utveckling), och artikel 29 (utbildningsmål som innehåller avsikter och strävan efter utveckling). Barnets kontakt med båda föräldrar bör säkerställas i överensstämmelse med artikel 9.3, såvida detta inte strider mot barnets bästa (Barnrättskommittén 2011, punkt 53). Uppföljning av insatser diskuteras vidare under målsättningen om kunskap- och metodutveckling.

5.5. UPPTÄCKT OCH STÖD TILL VÅLDSUTÖVANDE

Att erbjuda och ge insatser till personer som utövar våld är en viktig del i arbetet för att förebygga och motverka våld och kan indirekt ses som insatser för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld. Strategin nämner vikten av att på ett sammansatt sätt beakta våldsutsatta kvinnors/mammors och barns behov av såväl skydd som stöd och samtidigt fokusera på våldsutövaren. Det är därför viktigt att utveckla säkerhetsrutiner för kvinnor/mammor och barn som är närstående till våldsutövande män/pappor och pojkar i samband med behandlingsinsatser för männen.

Forskning visar att upptäcka våld har i Sverige främst handlat om att ställa frågor om våldsutsatthet, men för att upptäcka våld behöver vi också fråga om våldsutövande. I likhet med kunskapen om att våldsutsatta många gånger söker hjälp utan att specifikt prata om våldet, visar internationell forskning att våldsutövande män ibland söker hjälp hos till exempel hälso- och sjukvård innan de blir föremål för kontakt med polis eller liknande, även om de inte uttalat söker hjälp för att de utövat våld (Hester et al 2006). Det är således viktigt att ställa direkta frågor om våldsutövande även till dem som inte självmant tar upp det (Norén & Eriksson, 2017). En diskussion om detta förs under den fjärde målsättningen om kunskap- och metodutveckling.

Trots de tidigare uppmärksammade oklarheterna kring ansvaret för arbete med våldsutövande, bör enligt Socialstyrelsens allmänna råd och handboken Våld socialtjänsten dock kunna erbjuda insatser till vuxna som utövar våld mot närstående. Av de första etablerade kriscentrum för män drevs det ena i kommunal regi och de andra som frivilligorganisation. Det finns ett växande antal verksamheter för våldsutövare som har utvecklats främst efter millennieskiftet, men det är ett relativt nytt område för kommuner, landsting och regioner att arbeta med (Norén & Eriksson, 2017). Många av metoderna som riktar sig till våldsutövare har inte utvärderats på ett sätt som gör att vi säkert kan att om våldsutövandet faktiskt minskar som en konsekvens av behandlingen.³⁵ I strategin nämns att systematisk uppföljning av beslutade socialtjänstinsatser för våldsutövande oavsett utförare av insatsen bör vidareutvecklas på lokal och regional nivå.

Det har även påbörjats annat arbete för att nå och upptäcka våldsutövande personer. Länsstyrelsen i Stockholm och Skåne har tillsammans med Manscentrum i Stockholm startat telefonlinjen *Välj att sluta* för personer som vill få hjälp att förändra ett våldsamt eller kontrollerande beteende. Karolinska universitetssjukhuset har startat en nationell hjälplinje, *PrevenTell*, som vänder sig till personer med självupplevt riskbeteende, som känner att man tappat kontrollen över sin sexualitet, eller är rädd att göra sig själv eller andra illa. Även närstående och vårdgivare kan via PrevenTell få råd och hjälp att hantera frågor om sexuellt våld och oro för sexuella övergrepp.

Ur ett barnrättsperspektiv är det viktigt att upptäckt, stöd och uppföljning av insatser till våldsutövande vuxna i förekommande fall särskilt uppmärksammar de vuxna som föräldrar.

³⁵ Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) har gjort en sammanställning av systematiska översikter av behandling av våldsutövare i nära relationer (SBU, 2018).

6. EFFEKTIVARE BROTTSBEKÄMPNING

Den tredje målsättningen handlar främst om förbättringar i rättsväsendets ingripande mot brott som rör mäns våld mot kvinnor. I strategin beskrivs hur rättsväsendets arbete till viss del kan underlättas av aktörer utanför rättsväsendet. I sammanhanget omnämns bland annat brottsofferstöd samt anmälningar och tips till Polismyndigheten (Skr. 2016/17:10).

I strategins åtgärdsprogram understryks att alla våldsbrott mot kvinnor och flickor ska anmälas och att en viktig målsättning för den nationella strategin är att minska mörkertalet som beräknas vara särskilt stort för sexualbrott. Ett tidigt, aktivt, uthålligt och väl samordnat stöd till målsägande med inriktning mot rättsprocessen är en central del av detta arbete. Att stärka stödet till brottsoffer och brottsoffers ställning i rättsprocessen är en högt prioriterad fråga. För att brottsutsatta ska kunna känna sig trygga att berätta vad de har varit med om och orka fullfölja rättsprocessen är stödet från ett målsägarbiträde många gånger avgörande. Det understryks att även ansvariga för verksamhet på regional och lokal nivå bör överväga fortsatt utvecklingsarbete när det gäller bemötande och skydd av kvinnor och barn som är, eller riskerar att bli, utsatta för våld och sexualbrott,

Enligt barnkonventionens artikel 4 är det staternas ansvar att på ett effektivt sätt realisera och skydda barnets rättigheter. Det kan i vissa fall innebära krav på ny lagstiftning, även inom det straffrättsliga området. Barnrättskommittén lyfter fram att rättsliga insatser bör utgöra en del av ett samordnat och integrerat tillvägagångssätt som spänner över olika sektorer, och som stöder och underlättar för andra yrkesutövare att arbeta med barn, omvårdare, familjer och samhällsgemenskaper, och öka tillgängligheten till all den omvårdnad och det skydd för barn som erbjuds (Barnrättskommittén 2011, punkt 54). Kommittén lyfter särskilt fram utredningar, även inom rättsväsendet, som en viktig del i barnets rätt till skydd från våld. Barnrättskommittén framhåller vikten av att utredningen måste göras av en professionell som har fått en rollspecifik och heltäckande utbildning. Utredningen måste ta utgångspunkt i barnets rättigheter och drivas utifrån ett barnrättsperspektiv (a a, punkt 51). Vidare så rekommenderar barnrättskommittén att konventionsstaten överväger att inrätta specialenheter inom rättsväsendet (a a, punkt 56).

I delrapport II om indikatorer redovisas lagföringsprocenten och personuppläringsprocenten kring en del brott som även gäller barn. I delrapporten konstateras att det i dagsläget saknas indikatorer som möjliggör att handläggningstider, bemötande och stöd till brottsoffer under rättsprocessen specifikt kan analyseras. Det är dock frågor som, från ett barnrättsperspektiv, särskilt belyses i denna delrapport.

7.2. UTVECKLINGEN AV STÖD TILL BARN I RÄTTSPROCESSEN

Forskning visar att en viktig del för att förbättra att tillgodose brottsutsatta barn deras rättigheter och för att effektivisera rättsprocessen när barn är utsatta för brott är utvecklingen av Barnahus³⁶. Syftet med Barnahus är att barn som misstänks vara utsatta för brott ska utredas i en barnvänlig miljö där berörda myndigheter samlas och samverkar för att tillförsäkra barnen rättstrygghet, gott bemötande och stöd, samt vid behov kris- och behandlingsinsatser. Barnets bästa ska vara i fokus under processen. En av de åtgärder som redovisas i delrapport I gäller ett uppdrag till Barnafrid, vid Linköpings universitet, att utvärdera Barnahusverksamheten. Utvärderingen visar att utvecklingen av Barnahusverksamheten i Sverige har gått snabbt.³⁷ År 2018 fanns 32 verksamheter. Barnafrid (2019) konstaterar att utvecklingen i många avseenden gått åt rätt håll, men samtidigt kvarstår de grundläggande problemen som belysts i tidigare utvärderingar.

De kanske största utmaningarna finns då det gäller behovet av en enhetlig nationell styrning och en nationell samordning av verksamheten i Barnahus (Barnafrid, 2019). Sett på den nationella nivån, samt ur ett barnrättsperspektiv, medför de regionala skillnaderna en risk för ett icke likvärdigt bemötande, stöd och skydd, trots att alla barn har rätt till samma slags stöd enligt artikel 2 i barnkonventionen. Utvärderingen konstaterar att 68 kommuner, främst i Norra Sverige, Jämtland, Halland och sydöstra delar av Sverige, saknar tillgång till Barnahus.

³⁶ Barnahus är samlingsnamnet på verksamheter där polis, åklagare, socialtjänst, hälso- och sjukvård samt Rättsmedicinalverket (RMV) samverkar i gemensamma lokaler i utredningsprocessen vid misstanke om våldsbrott mot barn. Barnahusmodellen har sitt ursprung i USA där det första startades 1985. Med inspiration av Barnahuset på Island beslutades 2005 att starta Barnahus på försök runt om i Sverige. I den senaste utvärderingen konstaterades att det 2018 fanns 32 Barnahus i Sverige.

³⁷ Barnahusmodellen har även utvecklats i övriga Europa genom stöd av Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen). Den har dessutom underlättats av de två EU-projekten PROMISE 1 o 2 (Promoting child-friendly multi-disciplinary and interagency service). Se vidare i Barnafrid 2019.

Bland de befintliga Barnhusen konstateras att det finns olikheter bland annat gällande definition av målgrupper, krisstöd och bedömning av vårdbehov, tillgång till barnmedicinsk och barn- och ungdomspsykiatrisk vård, möjlighet att erbjuda frivilliga hälsokontroller samt att tillgodose syskons behov av stöd och behandling. Det lyfts också som problematiskt att åldersgruppen 15-18 åringar sällan kommer i kontakt med Barnahus. I utvärderingen framförs att befintlig sekretesslagstiftning försvårar samverkan och gör det svårt för Barnhusen att leva upp till de fastställda nationella kriterierna.³⁸ Lagstiftningen förhindrar även gemensam statistikföring och försvårar därmed uppföljning och planering av verksamheten i Barnahus. Även utredningen om straffrättsligt skydd för barn som bevittnat våld m.m. (SOU 2019:32) bedömer att det finns ett behov av att närmare utreda Barnhusens verksamhet, till exempel utifrån vilken målgrupp de nått och vilka insatser som ges.

”De kanske största utmaningarna för Barnhus-verksamheten gäller behovet av en enhetlig nationell styrning och en nationell samordning. Ur ett barnrättsperspektiv medför de regionala skillnaderna en risk för ett icke likvärdigt bemötande, stöd och skydd, trots att alla barn har rätt till samma slags stöd enligt artikel 2 i barnkonventionen.”

I utvärderingen har inte barnens rätt till delaktighet och information studerats specifikt, men författarna konstaterar att behovet av barns uppfattning och kunskap är stort. I tidigare forskning har dock barns rätt till information i Barnahus beskrivits (tex Kaldal et al, i Barnafrid 2019). Där framkom att barns rätt till delaktighet och information innebär en rad utmaningar för Barnhusen.

³⁸ Rikspolisstyrelsen har i samverkan med Åklagarmyndigheten, Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen tagit fram riktlinjer för samverkan kring barn som utsatts för brott på uppdrag av regeringen (Rikspolisstyrelsen, 2009). I uppdraget har myndigheterna enats om vilka kriterier som ska uppfyllas för att samverkan i gemensamma lokaler ska få kallas för Barnahus.

I Barnahusutredningen 2010 konstaterades att en fungerande Barnahusverksamhet är bättre än ordinarie barnutredningsformer hos polisen (Kaldal, Diesen, Beije & Diesen, 2010). En anledning är för att det samlade samhällstödet finns på ett ställe så att barnen slipper slussas runt till olika myndigheter, vilket ökar barnets trygghet. En annan anledning är att samarbetet mellan de involverade yrkesgrupperna och disciplinerna ökar, vilket ger bredare kunskapsbas för utredningarna och en möjlighet att ur olika synvinklar tackla barnets problem.

Annan forskning har dock konstaterat att det finns en inneboende dubbelhet i Barnahusverksamheten (Johansson 2011, i Barnafriad 2019). De två genomsyrande idéerna med Barnahuset är att 1) skydda och stötta barnen (behandlingslogik), och 2) att effektivisera rättssystemet (straffrättslig logik). Studien visar att den straffrättsliga logiken vunnit tolkningsföreträde framför behandlingslogiken, vilket lett till en generell process av ”juridifiering”. Det innebär till exempel att socialtjänsten avvaktar polisens barnförhör innan de kontaktar föräldrarna, och på så sätt låter den straffrättsliga logiken få tolkningsföreträde. Ett barn kan då få leva kvar i en farlig miljö under väntetiden.

Vid misstanke om att ett barn utsatts för brott ska förundersökningen bedrivas särskilt skyndsamt om brottet riktats mot målsägandens liv, hälsa, frihet eller frid och om det för brottet är föreskrivet fängelse i mer än sex månader (2 § första stycket i Förundersökningskungörelsen). Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndigheten rekommenderar att ett första barnförhör hålls senast inom två veckor efter det att en förundersökning inletts (Åklagarmyndigheten 2019). Förundersökningen ska vara avslutad och beslut fattat i åtalsfrågan så snart det kan ske och senast inom tre månader efter den tidpunkt då det finns någon som är skäligen misstänkt för brottet. Tidigare rapporter från Barnombudsmannen (2012) och Rädda Barnen (2016) har konstaterat att polis och åklagare inte alltid håller de tidsfrister för handläggningstider som rekommenderas och att det varierar stort över landet. I Rädda Barnens rapport framkom till exempel att åklagarkammaren i Jönköping klarade av den lagstadgade tidsfristen och utredde inom 90 dagar i 89 procent av ärendena, medan Åklagarkammaren i Örebro enbart klarade av 55 procent av att utreda brottsmisstankarna i tid (Rädda Barnen, 2016).

Liksom framgår i strategin, har Åklagarmyndigheten identifierat förekomsten av ett målsägandebiträde, eller en särskild företrädare för barn, som en signifikant och statistiskt säkerställd inverkan på lagföringsandelen vid vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn. Den särskilda företrädaren som kan utses och överta vårdnadshavarens beslutanderätt vad gäller förhör och rättsmedicinsk undersökning är oftast en helt främmande person för barnet. För att det ska bli en acceptabel och något så när trygg situation beslutar den särskilda företrädaren ofta att någon som barnet känner och litar på, till exempel en lärare, förskollärare, kurator eller fritidspedagog, finns med vid hämtning och förhör.

Efter barnförhör och eventuell medicinsk undersökning är det vanligaste är att barnet ska hem till en av eller bägge föräldrarna, även om de är misstänkta för brott. I utvärderingarna av Barnahus har det framkommit att det ofta finns brister vad gäller återlämning av barnet. Många Barnahus och socialtjänster saknar rutiner och kan inte redogöra för vad som händer när ett barn kommer hem till familjen efter ett förhör. Det händer att barn lämnas på förskola eller skola och sedan ensamma möter föräldrarna som kan vara både upprörda och arga över att barnet pratat med polisen (Landberg & Svedin, 2013). Barnet riskerar att gå hem med osäkerhet, rädsla för att de berättat något som gör föräldrarna arga. De kan vara rädda för föräldrars ilska och rädda för att bli bestraffade. Detta kan leda till att barnet påverkas och inte vill prata vid ett kompletterande förhör om det skulle behövas.

På de Barnahus där handläggningstiderna för polisförhör av barnen är som längst, kan man sällan sätta ut tider för barnförhör under samrådet (Elfström m.fl, 2017). Socialtjänsten måste dock inleda sin utredning utan dröjsmål, och prata med barnen och föräldrarna. Resultatet kan bli att socialtjänsten blir rädda att deras utredning ska sabotera förundersökningen. Ibland har socialtjänsten redan hunnit avsluta sin utredning när polisen kallar barnet till förhör och då saknas ofta socialtjänsten i medhörning. Ytterligare ett problem uppstår när polisen lyckas prioritera att höra barn inom de rekommenderade två veckorna men inte kan höra misstänkta föräldrar i anslutning till det. Föräldrarna meddelas att barnet varit på förhör men inte varför. De får ofta rådet att inte prata med sitt barn. Det innebär förutom påfrestningarna på barn och föräldrar att socialtjänstens arbete försvåras. De ska utreda barnets behov men kan inte tala öppet med föräldrarna. De är ofta upprörda och oroliga och socialtjänsten upplever att föräldrarna sluter sig och inte vill släppa in dem eller medverka i barnskyddsutredningen (a a).

I Huddinge och Södertälje har socialtjänsten i nära samarbete med Barnahus utvecklat en arbetsmetod med hembesök i familjer där barn varit på polisförhör på grund av att de misstänks vara utsatta för brott av en familjemedlem. Stiftelsen Allmänna Barnhuset har utbildat flera kommuner i modellen och ska under 2020 för första gången utvärdera metoden.³⁹

³⁹ Enligt Allmänna Barnhusets föredrag på Nationell samling mot våld mot barn, 20191210, se även www.allmannabarnhuset.se/temaomraden/projekt/efter-barnforhoret.

7.2.1. Våld i unga parrelationer

Som tidigare nämnts har var femte ungdom någon gång utsatts för brott i en nära relation (Brå, 2018). Såväl Brås rapport och annan forskning visar också att unga personer i många fall inte polisanmäler våldet, då de inte uppfattar det som så allvarligt (Brå, 2018; Överlien m.fl, 2019). Mot denna bakgrund, samt ur ett barnrättsperspektiv, är det tydligt att ökat stöd för våldsutsatta unga personer kan behövas, för att både anmäla våldet som när det gäller stöd från till exempel Barnahus (se ovan). I delrapport II av denna uppföljning framgår att det pågår utvecklingsarbete för att till exempel kartlägga brott i nära relation i samband med datainsamlingen av NTU. I det arbetet är det viktigt att även lyfta fram våld i unga parrelationer som gäller barn under 18 år.

En slutsats är att Barnahusens arbete för att tillförsäkra barnen rättstrygghet, gott bemötande och stöd av rättsväsendet har på många håll visat sig vara en positiv utveckling. Frågor om likvärdighet över landet behöver dock hanteras. De idag delvis konkurrerande perspektiven kring skydd och stöd till barn respektive att effektivisera rättssystemet, eller - uttryckt på ett annat sätt - mellan socialtjänstens barnskyddsarbete och förundersökningar om brott, behöver utvecklas för att snarare kombineras än konkurrera så att barns bästa och barns rätt till skydd ska få plats inom ramen för samtliga dessa processer.

7.3. BARNES UTSATTHET FÖR BROTT

I detta avsnitt diskuteras några olika former av våld i relation till rättsväsendet: fysisk misshandel, barn som bevittnar våld, barn utsatta för olika slags sexuella övergrepp, samt kort om våld i ungas parrelationer. Våldet diskuteras i relation till nyligen genomförda lagändringar, pågående utredningar eller påtalade behov av förändringar.

7.3.1. Fysisk misshandel av barn

Under 2018 anmäldes 23 800 misshandelsbrott mot barn, men endast 8-10 % klaras upp (Brå 2019). Vidare rapporterar Brå att misshandelsbrott mot små barn (i förskoleålder) har ökat allt sedan 2009. En del av denna ökning förklaras av en ökad anmälningsbenägenhet och att det har blivit vanligare att även mindre grovt våld polisanmäls. I de upprepade studierna kring våld mot barn konstateras en minskning av fysiskt våld som utövats av en förälder under tidsperioden 1995-2016, där minskningen är störst från 1995 till år 2006, från 35 procent till 17 procent (Jernbro & Janson 2017). Den minskning som sedan skett fram till 2016 måste enligt författarna tolkas med försiktighet eftersom frågan inte varit ställd exakt lika. Vidare visar resultaten att majoriteten av de som blir slagna i förskoleåldern fortsätter att bli slagna under skolåldern. Rapporteringen av barnmisshandel som skett i förskoleåldern bedöms av författarna troligtvis vara underskattad då minnen av misshandel som skett under de första tre till fyra åren sannolikt är vaga eller obefintliga (a a).

Barnrättighetsutredningen (SOU 2016:19) konstaterade i sin granskning att det finns brister i det straffrättsliga skyddet för barn i förhållande till barnkonventionen, både i själva lagstiftningen och i tillämpningen av bestämmelserna. Det framkom till exempel i kartläggningen att åtal i flera fall ogillats eftersom smärta inte ansetts styrkt eller för att den smärta som barnet känt inte varit tillräcklig för att gärningen ska bedömas som misshandel. Utredningen menade att det nuvarande smärtrekvisitet och de krav det ställer på ett barn som utsatts för våld, medför att barn i praktiken många gånger inte ges ett likvärdigt straffrättsligt skydd mot våld som vuxna, något som inte ligger i linje med barnkonventionen. Utredningen föreslog därför att det i 3 kap. 5 a § brottsbalken införs en ny särskild straffbestämmelse om misshandel av barn där det inte krävs att våldet har orsakat smärta, till skillnad från vad som gäller för misshandel. Detta föreslås gälla specifikt för förälder eller annan omsorgsperson som tillfogar barnet kroppsskada, sjukdom eller smärta eller utsätter barnet för våld eller försätter barnet i vanmakt eller något annat sådant tillstånd. Barnombudsmannen och den särskilda utredaren i Barnrättighetsutredningen har senare påpekat att förslaget ännu inte realiserats (DN debatt, 20180214).

7.3.2. Barn som bevittnat våld

Regeringen tillsatte en utredning om straffrättsligt skydd för barn som bevittnat våld mellan närstående samt om uppmaning och annan psykisk påverkan att begå självmord (SOU 2019:32). Utredningen föreslog att det införs en ny straffbestämmelse om barnfridsbrott, vilket innebär ett särskilt straffansvar för den som begår en brottslig gärning mot en närstående person och gärningen bevittnas av ett barn, om gärningen är ägnad att skada tryggheten eller tilliten hos barnet i förhållande till någon av dessa personer. Utredningen föreslog även att uppdraget som särskild företrädare ska utvidgas.

Som tidigare konstaterats visar forskning, utredningar och tillsyn att flickor och pojkar som bevittnat våld mellan närstående för närvarande inte alltid synliggörs eller får sina behov och rättigheter tillgodosedda (Broberg m.fl, 2011; IVO 2014; 2020; SOU 2017:112). Barn som bevittnat våld mellan närstående saknar ännu status som målsägande. Som målsägande skulle ett barn som bevittnat våld till exempel kunna tilldelas en särskild företrädare. Jämställdhetsmyndigheten har i remissvaret till utredningen angett att myndigheten tillstyrker förslagen. Utredningens förslag innebär ett stärkt barnrättsperspektiv för en mycket utsatt grupp av barn. Det är positivt att utredningen även lyfter barn som upplever hedersrelaterat våld och förtryck. Enligt Jämställdhetsmyndigheten ligger förslagen även i linje med åtgärder inom den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

Resonemanget stöds även av Barnrättskommittén som uttryckt oro över att barn som bevittnat våld inte har status som målsägande i rättsprocessen. Kommittén rekommenderar att Sverige kräver att barnets bästa ska komma i första hand i rättsväsendets behandling av barn som utsatts för eller bevittnat våld. Flera remissinstanser ifrågasätter om barnet måste vara närstående till *både* den våldsutsatta och gärningspersonen. Det kan handla om situationer där barn som bevittnar en närstående exploateras i människohandel bör omfattas av bestämmelsen, trots att förövaren i de fallen inte nödvändigtvis också är en närstående till barnet. I fall med barn som bevittnar hedersrelaterat våld och förtryck är det viktigt att personkategorierna vilka som räknas som närstående. Såväl barnrättsorganisationer som ECPAT, Barnombudsmannen, UNICEF och BRIS, som IVO och Socialstyrelsen, påpekar i sina remissvar att begreppet ”bevittna” inte får tolkas för snävt, eftersom barn förutom att se eller höra även kan se konsekvenserna av det genom att se sönderslagna möbler eller att den våldsutsatta föräldern är mycket skadad.

7.3.3. Sexualbrott mot barn

I strategins åtgärdsprogram beskrivs att särskilda mål för rättsväsendet formulerats, däribland att dess förmåga att ingripa mot hot och kränkningar på nätet ska stärkas, att uppleringen av våldtäkter ska öka och att personer som har utsatts för sexualbrott ska få adekvat professionellt stöd från målsägandebiträde tidigt i processen. Det påpekas att internet har kommit att bli en arena för olika uttryck av mäns våld mot kvinnor, bl.a. för hot och andra former av kränkningar av den personliga integriteten.

Utnyttjande av barn för köp av sexuella tjänster och människohandel

Strategin lyfter bland annat fram människohandelsutredningens uppdrag att undersöka om det finns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot bland annat köp av sexuell handling av barn.

I artikel 34 barnkonventionen sägs att barnet har rätt att skyddas mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp och att de konventions anslutna staterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att förhindra att ett barn exploateras sexuellt. Till barnkonventionen finns även ett fakultativt protokoll: Om barnets rättigheter vid handel med barn, barnprostitution och barnpornografi, som ratificerats av Sverige. Syftet med protokollet är bl.a. att stärka genomförandet av barnkonventionens artikel 34. Ett område där Barnrättskommittén har gett Sverige kritik för att inte se tillräckligt allvarligt på bland annat köp av sexuell handling av barn och för att påföljderna för detta brott inte är proportionerliga (Barnrättskommittén 2015).

Den 1 januari 2020 trädde dock en lagändring i kraft, i syfte att förbättra skyddet för barn och unga från att dras in i att sälja sex. I stället för "köp av sexuell handling av barn" ska brottet nu benämnas "utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling".⁴⁰ Detta gäller när brottet riktas mot den som är i åldern 15-17 år.⁴¹ I propositionen (2018/19:157) påpekas, med hänvisning till betänkandet (SOU 2016:42) och med stöd i aktuell forskning, att de barn och ungdomar som utnyttjas i prostitution ofta har en problematisk livssituation med dålig psykisk hälsa, bristande vuxenkontakter och missbruk. Det framgår att de sexuella handlingar som köpare efterfrågar av unga offer generellt sett är av ett mer hänsynslöst slag, eftersom de unga som säljer sex har betydligt svårare att sätta gränser än vuxna. De unga riskerar därmed att utnyttjas grovt. Propositionen lyfter därför att vid överväganden kring kriminaliseringen av köp av sexuell handling av barn att skyddsaspekterna för barnet ska vara särskilt framträdande.

⁴⁰ Straffskalan för brottet skärps också. Minimistraffet höjs från böter till fängelse, maximistraffet höjs från fängelse i två år till fängelse i fyra år.

⁴¹ Köp av sexuella handlingar för barn under 15 år är straffbara som våldtäkt mot barn eller som sexuella övergrepp mot barn.

I propositionen framförs utredningens förslag att det är viktigt att markera brottets allvar och särskilda beskaffenhet, vilket kan ske genom en ändrad brottsbeteckning. Man menar att den generellt sett sämre förmågan hos unga (jämfört med vuxna) att sätta sexuella gränser, liksom de typiska och svåra skadeeffekterna starkt talar för att ett köp av sexuell handling av en ung person alltid bör betraktas som ett utnyttjande av den unge.

Spridning av egenproducerade bilder

I betänkandet Integritet och straffskydd (SOU 2016:7) föreslogs bl.a. en ny straffbestämmelse om olaga integritetsintrång som innebär ett straffansvar för den som gör intrång i någon annans privatliv genom att sprida bild eller annan uppgift på ett sätt som är ägnat att medföra kännbar skada för den som uppgiften rör. Lagstiftningen trädde i kraft 1 januari 2018. Som nämnts i tidigare avsnitt visar pågående forskning att både flickor och pojkar frivilligt skickar nakenbilder till varandra, men att bilderna ibland sedan sprids utan samtycke. Flera av barnen och ungdomarna var inte medvetna om att det de var utsatta för var ett brott. Även barnrättsorganisationen ECPAT har påtalat att de i sin hotline⁴² ser alltmer avklädda filmer och bilder som barn och unga har tagit på sig själva, så kallat egenproducerat material, men som sedan sprids på nätet utan samtycke (ECPAT, 2019b). Resultaten pekar på att såväl barn och unga som den vuxna allmänheten kan behöva ytterligare information om den relativt nya lagstiftningen om olaga integritetsintrång.

Dokumenterade sexuella övergrepp mot barn

Forskning visar att konsekvenserna av sexuella övergrepp av barn på nätet är lika allvarliga som övergreppen som utförs när personerna träffas, utanför nätet (Jonsson & Svedin, 2017). Barnets oro för spridning kan vara mycket stark även i situationer som rör från början frivillig posering. Sämst mår de barn som utsätts för övergrepp utanför nätet som dokumenterats och spridits på nätet (a a). Brottsförebyggande rådet har i en undersökning för ett antal år sedan konstaterat att 38 procent av de som då dömdes för barnpornografibrott också dömdes för sexualbrott mot barn. I en senare forskningsrapport, där avgöranden från tings- och hovrätt från 2014-2016 gått igenom visade det sig att de personer som dömts för barnpornografibrott även dömts för sexualbrott mot barn (ECPAT 2017).

⁴² ECPAT Hotline är en webbaserad anmälningssida där allmänhet anonymt kan tipsa om misstänkt sexuell exploatering av barn. ECPAT Hotline granskar alla tips och skickar i relevanta fall vidare till svensk polis, hotline i annat land och Interpol.

Live-streamad sexuell exploatering av barn, när en förövare via webbkamera beställer och registrerar sexuella övergrepp på barn som streamas i realtid, är en form av exploatering som ökat drastiskt det senaste decenniet (ECPAT 2018). ECPAT framför att barnrättsperspektivet måste genomsyra alla utredningar, inkluderat internetrelaterad sexuell exploatering av barn. Inte minst åklagare behöver rätt kompetens för de komplexa brotten, inklusive teknisk kunskap samt kunskap om barns rättigheter och barns reaktioner när de utsätts för sexuell exploatering (ECPAT 2019a).

7.3.4. Hedersrelaterat våld och förtryck

I strategins åtgärdsprogram nämns att regeringen ämnar se över tvångs- och barnäktenskap, könsstympning och brott med hedersmotiv. Tvångsäktenskap, barnäktenskap och könsstympning är nu förbjudet, enligt svensk lag. Ett förslag gällande ökat skydd mot hedersrelaterat våld och förtryck (SOU 2018:69) bereds för närvarande i regeringskansliet. Under 2019 tillsatte regeringen en utredning som ska se över straffansvaret för hedersrelaterat våld och förtryck⁴³, som ska redovisas i september 2020. I direktiven anges att det behövs ett tydligt barnrättsperspektiv i arbetet mot hedersförtryck och att utredaren ska ta ställning till om särskilda regler bör gälla om brottet har begåtts mot en person under 18 år. Utredaren ska under arbetet också särskilt uppmärksamma beredningen av ovan nämnda utredning (SOU 2018:69) samt den tidigare nämnda utredningen om straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott mellan närstående m.m. (SOU 2019:32).

Jämställdhetsmyndigheten följer detta arbete. Flera barnrättsliga aspekter i relation till hedersrelaterat våld och förtryck har diskuterats tidigare i denna rapport, men kompletteras här med Barnrättskommitténs skrivningar om just straffansvar och effektiv brottsbekämpning på området. Barnrättskommittén, tillsammans med CEDAW-kommittén, påpekar att brott som begås i hederns namn inte alltid ses som kriminella handlingar mot kvinnor, utan godkänns av vissa samhällsgrupper som ett sätt att bevara och/eller återställa integriteten i dess kulturella, traditionella eller religiösa normer efter påstådda överträdelser. Dessutom kan utredningen av fallen försvåras av att personer med kännedom om fallet är ovilliga att lämna vittnesmål. (Barnrättskommittén 2014, punkt 29-30).

⁴³ Utredningen ska även se över straffet för fridkränkingsbrotten och överväga förändringar i lagen om kontaktförbud.

Kommittéerna betonar dock att varje konventionsstat är skyldig⁴⁴ att skicka ett tydligt budskap om att den fördömer skadliga sedvänjor, erbjuder juridiskt skydd för offren, möjliggör för statliga och ickestatliga aktörer att skydda kvinnor och barn i farozonen, erbjuder lämpliga åtgärder och lämplig vård, och säkerställer att det finns tillgång till upprättelse och att det inte råder straffrihet (a a, punkt 40). Men att anta lagar räcker inte för att lyckas bekämpa skadliga sedvänjor. Lagstiftningen måste också kompletteras med en övergripande uppsättning åtgärder som hjälper till att implementera den, säkerställa att den följs, följa upp den, samt observera och utvärdera resultatet (a a, punkt 41).

En slutsats är att det finns flera förslag på förändringar av lagstiftningen som är viktiga att följa i relation till strategin och ur ett barnrättsperspektiv. Vidare kommer nyligen införda förändringar också att vara viktiga att följa upp för att se om de ger avsedd effekt, inte minst ur ett barnrättsperspektiv. Ytterligare information om de nya lagarna, bland annat riktat till barn och unga, kan krävas för att ytterligare förstärka effekterna av lagstiftningen.

7.4. BARN SOM BEGÅR BROTT

I strategin anges oftast våldsutövande män och pojkar tillsammans, utan att göra någon åtskillnad när det gäller behandling av dem varken i stöd och behandlingsinsatser eller inom ramen för rättssystemet. I denna barnrättsliga analys av strategin uppmärksammas detta problemområde.

För barn som upplever att våld normaliseras, kan tröskeln att själv ta till våld bli lägre. Detta är något som kan påverka barnets inställning och attityder till våld och hur mottagliga de är för kriminella gäng och våldsbejakande gruppers propaganda och budskap. Upplevelser av våld hänger således samman med en ökad risk för att barn och unga själva utövar våld och därmed begår våldsbrott. Enligt artikel 39 i barnkonventionen har barn som upplevt exempelvis utnyttjande, övergrepp eller väpnad konflikt, rätt till fysisk och psykisk rehabilitering. Våldets konsekvenser för barnens uppväxt och risken att de ska dras till destruktiva miljöer – vilket i sig innebär en risk för ytterligare våldsutsatthet – påverkar också barnets möjligheter att utvecklas till sin fulla potential, enligt artikel 6. Rätten till stöd och rehabilitering omfattar således även barn som utövat våld. Barnrättskommittén skriver att stöd bör ges till barn i riskzonen, särskilt barn som slutar gå i skolan, är uteslutna eller på annat sätt inte fullbordar sin utbildning. Program för förebyggande och tidiga insatser bör fokuseras på stöd till familjer, särskilt de utsatta situationer eller där våld förekommer (Barnrättskommittén, 2019, punkt 9).

⁴⁴ Se FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, artikel 2a-c, 2f och 5, samt FN:s kommitté för barnets rättigheter: allmän kommentar nr 13

Socialnämnden ska verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden (SoL 5 kap. 1§). Socialtjänsten ska i nära samarbete med hemmen främja en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdomar. Socialnämnden ska också aktivt arbeta för att stödja och skydda barn som annars riskerar en ogynnsam utveckling, vilket omfattar barn som begått brott.

När det gäller straffrättsprocesser ska barn och ungdomar inte behandlas på samma sätt som vuxna. Barnkonventionens artikel 40 handlar om rättigheter för unga lagöverträdare och artikel 37 om rättigheter för frihetsberövande av barn. I Barnrättskommitténs allmänna kommentar om barnets rättigheter i rättssystemet förklaras närmare hur ett särskilt rättssystem för barn och unga bör se ut, hur barn som misstänks eller åtalas för eller har befunnits skyldiga till att ha begått brott ska behandlas och hur konventionens artiklar ska tolkas och tillämpas i detta sammanhang.⁴⁵ Den allmänna kommentaren ger konventionsstaterna vägledning i arbetet med att utveckla ett särskilt rättssystem för unga lagöverträdare i överensstämmelse med barnkonventionen och andra relevanta regler och riktlinjer (Barnrättskommittén, 2019).

Barnrättskommittén betonar också att en övergripande rättskipningsstrategi för unga lagöverträdare inte bör begränsas till de särskilda bestämmelser som ryms i artikel 37 och 40 utan bör beakta barnkonventionen i sin helhet, inte minst de grundläggande principerna i artikel 2, 3, 6 och 12 (a a, punkt 6). Det innebär bland annat att alla barn har rätt att behandlas likvärdigt och utan åtskillnad och att i alla beslut som fattas inom rättskipningen för unga lagöverträdare i första hand ska beaktas vad som bedöms vara till barnets bästa (a a, punkt 76). Barnrättskommittén framhåller att det exempelvis betyder att rättskipningens traditionella syften, som att straffa, måste ersättas med rehabilitering och reparativ rättvisa när det gäller unga lagöverträdare.

Vidare konstaterar FN:s barnrättskommitté att barn skiljer sig från vuxna när det gäller fysisk och psykisk utveckling samt känslomässiga och utbildningsrelaterade behov. Dessa skillnader utgör skälen för ett åtskilt rättskipningssystem för unga lagöverträdare och kräver en annan behandling för barn. Barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling bör leda till en strategi för att reagera på ungdomsbrottslighet som stödjer barnets utveckling. Frihetsberövande åtgärder påverkar barnets utveckling och återanpassning negativt och måste användas som en sista utväg (a a, punkt 83, 85). Barnets rätt att uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet måste respekteras under hela den rättsliga processen (a a, punkt 44-45). Barnet har rätt att under hela processen behandlas på ett sätt som stöder dess känsla för värdighet och värde (a a, punkt 3).

⁴⁵ Notera att den allmänna kommentaren nr 10, från 2007, nu har ersatts med den allmänna kommentaren nr 24, från 2019.

Barnets rätt att höras enligt artikel 12 är grundläggande för en rättvis rättegång och måste efterlevas under hela rättsprocessen (a a, punkt 44). Barnet ska ges möjlighet att uttrycka sina åsikter fritt och åsikterna ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För att barnet ska kunna delta effektivt, ska han eller hon ha rätt till information om anklagelserna, processen som sådan samt möjliga påföljder (a a, punkt 45-48). Barnrättskommittén rekommenderar att yrkesutövare som är involverade i rättskipningen för unga lagöverträdare får utbildning om konventionens principer och bestämmelser samt i relevanta regler och riktlinjer från FN. Skyddsåtgärder mot diskriminering behövs från den tidigaste kontakten med det straffrättsliga systemet. Särskilt bör uppmärksamhet ägnas flickor och barn som diskrimineras på grund av sexuell läggning eller könsidentitet. Anpassningar bör göras för barn med funktionsnedsättning, såväl fysisk och proceduralt anpassningar som kommunikationsstöd för barn med funktionsnedsättningar och hjälp med och läsning av dokument (a a, punkt 40).

En slutsats är att strategin inte alltid gör skillnad mellan våldsutövare som vuxna män och pojkar som är barn. Barn och ungdomar ska dock inte behandlas på samma sätt som vuxna i en straffrättsprocess. Det kan vara ett viktigt förtydligande att stärka barnrättsperspektivet i denna del för det fortsatta arbetet med strategin.

8. FÖRBÄTTRAD KUNSKAP OCH METODUTVECKLING

Strategins fjärde målsättning handlar om behovet av förbättrad kunskap och metodutveckling avseende mäns våld mot kvinnor. Detta gäller såväl allmänhetens kunskap som kunskapen hos berörda yrkesgrupper och beslutsfattare på alla samhällsnivåer. Det finns ett behov av att utveckla metoder och arbetssätt genom forskning, utvärdering och uppföljning i syfte att motverka våldet (Skr. 2016/17:10).

8.1. KUNSKAP OM FÖREKOMST, INSATSER OCH KOSTNADER

I strategins åtgärdsprogram anges att en avgörande utmaning i arbetet med mäns våld mot kvinnor är att kunskapen om våldets omfattning är begränsad och osäker, vilket gör utvecklingen och de sammantagna effekterna av samhällets insatser svårbedömda. Det understryks att omfattningen av mäns våld mot kvinnor över tid behöver följas upp på ett mer heltäckande och strukturerat sätt på nationell nivå.

Barnrättskommittén (2011) påpekar att det är viktigt att på olika sätt följa upp våld mot barn. Kommittén anser att resultatindikatorer bör fokusera på barnets positiva utveckling och välbefinnande som rättighetsbärande person, och inte bara ha ett snävt fokus på våldets frekvens, förekomst, former och omfattning. Granskningar av barns dödsfall, granskningar av svåra skador, utredningar och systemgranskningar måste beaktas när de underliggande orsakerna till våld fastställs och då korrigerande åtgärder rekommenderas. Forskning måste bygga på all tillgänglig internationell och nationell kunskap om skydd av barn och utnyttja tvärvetenskapligt och internationellt samarbete för att uppnå maximal komplementaritet (Barnrättskommittén 2011, punkt 58).

Regeringen har under strategiperioden gett olika myndigheter i uppdrag att genomföra särskilda kartläggningar. Flera av dessa är enstaka kartläggningar av specifika frågor som rör olika former av våld och hälsa/ohälsa. Sådana kartläggningar ger värdefull information om såväl själva förekomsten av det undersökta fenomenet som möjligheter och svårigheter att samla in statistik på ett likartat sätt i alla kommuner och regioner för nationell sammanställning. För att kunna utgöra en strukturerad uppföljning kan det vara av vikt att i sådana uppdrag även överväga om respektive kartläggning, eller delar av den, är möjlig att upprepa för att fortsatt kunna följa området. Ur ett barnrättsperspektiv är det viktigt att kartläggningar och insamlad statistik systematiskt innefattar barn och unga. Utifrån barnkonventionens artikel 2 är det viktigt att alla barn tillförsäkras sina rättigheter utan åtskillnad av något slag och således även omfattas av forskning och kartläggningar. Artikel 2 innebär också att specifika grupper av barn inte får diskrimineras (Barnrättskommittén 2007, punkt 11).

När det gäller våldsutsatta barn finns kunskap om att vissa grupper av barn är särskilt utsatta och statistiken bör därför vara nedbrytbar eller specifikt avse inte minst dessa grupper. Kön, ålder, socioekonomisk bakgrund och funktionsvariationer är exempel på sådana bakgrundsvariabler som kan vara relevant att särskilt beakta när det gäller våldsutsatthet. Många av de indikatorer som diskuteras i delrapport II omfattar enbart barn över 15 år. Det är sannolikt att anledningen till detta går att hänskjuta till lagen om etikprövning, som säger att barn över 15 år själva kan samtycka till att medverka i forskning. Trots att inte alla myndigheters verksamheter klassas som forskning tycks många ha anslutit sig till samma slags bedömning. Här är det viktigt att understryka att lagen inte säger att forskning inte kan tillfråga yngre barn, men att vårdnadshavare då också behöver samtycka till barnets medverkan. Enligt barnkonventionen är det tydligt att ansträngningar måste göras för att även inkludera yngre barn, inklusive de minsta barnen. Barnkonventionens artikel 12 ger alla barn samma rätt att komma till tals. I Norge ändrades lagen om hälsoforskning⁴⁶ 2017 till att barn från 12 år själva kan samtycka till deltagande, inklusive kring frågor om våld i nära relationer (Holt m.fl, 2018).

I strategin konstateras att få kommuner gör systematiska uppföljningar av resultat av insatser för våldsutsatta vuxna och barn. Det bedöms också att det är ett angeläget utvecklingsområde inom vård och omsorg. Det ligger i linje med Barnrättskommitténs betoning på att det enligt artikel 19 krävs effektiva förfaranden för att säkerställa åtgärders genomdrivande, kvalitet, relevans, tillgänglighet, effekt och effektivitet. I detta arbete ingår utveckling och genomförande av systematisk och kontinuerlig datainsamling och analys.

⁴⁶ Helseforskningsloven §17

I strategin framgår att det är mindre än en femtedel av kommunerna som genomför brukarundersökningar och använder våldsutsatta vuxnas synpunkter för att utveckla sin verksamhet. Det gör att man inom många kommuner inte känner till antalet ärenden som rör våldsutsatthet, vilka insatser som har genomförts med anledning av våldet och vad insatserna har inneburit för enskilda. I detta sammanhang nämner inte strategin brukarundersökningar med barn, men det nämns i utgångspunkten om barnets rätt och barnets bästa att principen om barnets bästa förutsätter barnets rätt att komma till tals. I åtgärdsprogrammet tydliggörs att uppgifter om hur klienter och patienter själva uppfattar stödinsatser i större utsträckning måste samlas in och ligga till grund för utvecklingen av nya insatser. Trots att det inte explicit uttrycks går det att tolka denna intention som att den även omfattar brukarundersökningar med barn och unga, även om det skulle kunna uttryckas tydligare.

Barnrättskommittén betonar att ett barnrättsbaserat synsätt grundar sig i perspektivet om barn som rättighetsinnehavare och inte som föremål för vuxnas välvilliga handlingar. Det innefattar att barn ska respekteras samt att konventionsstaterna ska uppmuntra till samråd och samarbete med dem och till att barn agerar aktivt i utformandet, genomförandet, granskningen och utvärderingen av ramen för samordning och specifika åtgärder.

En slutsats är att såväl kvalitativa som kvantitativa uppföljningar är viktigt ur ett barnrättsperspektiv. Det gäller både på den nationella och lokala nivån. Systematiska uppföljningar av vilka konsekvenser utredningar och insatser får för barn måste genomföras i större utsträckning, inte minst på den lokala nivån. Barn och unga måste inkluderas i detta arbete.

8.2. KUNSKAP OM FÖREBYGGANDE ARBETE

I strategin konstateras att kunskapen om verkningsfulla metoder och arbetssätt för att genom universella insatser förebygga att våld över huvud taget uppstår är ännu begränsad. Kunskap om våldsprevention för barn och unga i förskola och skola, attityder kring stereotypa föreställningar om kön och jämställdhet, samt förebyggande arbete med föräldrar generellt har i denna rapport diskuterats under kapitlet om den första målsättningen och kommer därför inte att upprepas här. Kunskap kring våldsförebyggande arbete och andra insatser för våldsutövande män/pappor diskuteras nedan.

8.3. METODUTVECKLING FÖR ARBETE MED VÅLDSUTSATTA

I strategin anges att det finns ett pågående arbete med standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete med våldsutsatta. Strategin konstaterar dock att tidigare utvärderingar av arbete med metoder avseende våld i nära relationer pekar på flera svagheter i de berörda verksamheternas förutsättningar för att systematiskt tillämpa metoder såsom upplevd tidsbrist och personalomsättning. Detta talar bl.a. för ett behov av ytterligare genomförandestöd på området. Strategin understryker att det är nödvändigt att fortsatt utvärdera, utveckla och sprida standardiserade metoder för bedömning av våldsutsatthet, risk för upprepat våld och behov av skydd och stöd i insatser riktade till våldsutsatta vuxna och barn.

I strategin anges att användning av standardiserade bedömningsmetoder vid utredning av behov av skydd och stöd för våldsutsatta vuxna ökat kraftigt under senare år. Kunskapsläget visar att det strukturerade bedömningsstödet SARA och det statistiskt grundade instrumentet DA (sv. FREDA farlighetsbedömning) används i Sverige (Axberg m.fl, 2018). PATRIARK används i vissa kommuner för att kartlägga och utreda hedersrelaterat våld och förtryck. SARA har visat måttlig prediktiv validitet avseende återfall i partnervåld och innehåller anvisningar om riskhantering. DA har utvärderats i internationellt avseende dödligt våld. Inget strukturerat instrument för bedömning av partnervåld har tidigare utvecklats utifrån ett barnperspektiv. Få studier har gjorts på riskbedömningar inom barnavårdsärenden eller med fokus på barnmisshandel. Forskning om statistiskt grundade strukturerade bedömningar har visat på varierande resultat. Inget av de statistiskt grundade instrumenten eller bedömningsstöden har testats vetenskapligt i Sverige, men några instrument används (BBIC, Signs of Safety, DOORS) (a a). Genom iRiSk-projektet har dock strukturerade metoder utvecklats utifrån perspektivet att bedöma risk och skydd för barn som varit utsatta för våld i sin familj (Broberg m.fl, 2015). Materialet innehåller såväl initial kartläggning och fördjupade intervjuer med barn och föräldrar. FREDA ingår som en del i intervjun till den våldsutsatta föräldern. Den första iRiSk-intervjun med föräldrar riktar sig till våldsutsatta föräldrar men i en pågående studie prövas även en motsvarande intervju till våldsutövande föräldrar i den sociala barnavårdens kontext. Användbar- och genomförbarheten av iRiSk-intervjuerna inom ramen för barnavårdsutredningar avseende barn som varit utsatta för våld i sin familj, direkt och/eller bevittnat mellan barnets föräldrar, ur barns, föräldrarnas och handläggares perspektiv har sedan studerats (Axberg m.fl, 2018).

Slutsatserna från projektet är att så långt ser risk-/skyddsintervjuerna ut att fungera väl i den sociala barnavårdens sammanhang. De intervjuade handläggarna är överlag positiva till metoden och tycker att den är möjlig att använda med barn och föräldrar och att den genererar meningsfull information till barnavårdsutredningen. För att stödja införandet och användningen av intervjuerna har de metodkonsultationer som erbjudits verksamheter visat sig vara viktiga. För närvarande pågår ett utvecklingsarbete med att införa iRisK-materialet till flera kommuner under ett införandeår, samt en prediktionsstudie med uppföljningar av genomförda intervjuer.

8.4. KUNSKAP OCH METODUTVECKLING KRING VÅLDSUTÖVANDE FÖRÄLDRAR

I strategins åtgärdsprogram lyfts att kunskapen om verkningsfulla metoder och arbetssätt för att genom universella insatser förebygga att våld över huvud taget uppstår ännu är begränsad. I målsättningen om förebyggande arbete på indikativ nivå tar i strategin sikte på att förebygga upprepat våld. För detta lyfts tre områden: insatser till våldsutövare, återfallsförebyggande arbete och brottsförebyggande arbete. I strategin framkommer också att det är angeläget att det sker ett metodutvecklingsarbete inom socialtjänsten avseende standardiserade bedömningsmetoder och insatser för våldsutövande män inom såväl socialtjänst som hälso- och sjukvård. Enligt utredningen om en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor behöver även riskbedömningar inom hälso- och sjukvårdens verksamheter, bla vuxenpsykiatri förbättras mot bakgrund av att många män som har dödat kvinnor i en nära relation har haft en psykiatrisk diagnos eller psykisk ohälsa. Även när det gäller behandlingsinsatser för våldsutövande män och säkerhetsåtgärder för närstående kvinnor och barn finns behov av kunskaps- och metodutveckling.

Barnrättskommittén betonar att åtgärder för att få slut på våldet måste kraftigt förstärkas och utvidgas för att effektivt sätta stopp för våldet, som äventyrar både barns utveckling och samhällets möjligheter att hantera konflikter utan våld. Stöd och behandling för våldsutövare, särskilt sådana som utövat våld mot barn, behövs också (Barnrättskommittén, 2011).

Att bli förälder och att vara en bra pappa och en positiv förebild för sina barn kan vara en starkt motiverande faktor för en våldsutövande man. Viljan till att vara en bra pappa kan även vara en väg att fånga barnets perspektiv och hjälpa mannen att se familjerelationerna ur barnets synvinkel. Föräldraskapet kan därför ofta vara en konstruktiv väg in i ett förändringsarbete för mannen (Navis 2017, i Norén & Eriksson, 2017). Olika uppfattningar om barn och föräldraskap kan dock vara en källa till osämja och i vissa fall även en bakgrund till våldsutövandet. I de fall en våldsutövande pappa har ett omsorgsansvar för barn, understryker forskning att det behövs riktade insatser till mannen som förälder och vuxen med ansvar för barn. Även i strategin betonas att det är av stor vikt att värna berörda kvinnors och barns säkerhet i behandlingsarbete med män som utövat våld mot närstående kvinnor och/eller barn. Barnets bästa beskrivs som en viktig utgångspunkt. Det är något som särskilt behöver uppmärksammas i föräldrastödsprogram, eftersom dessa pappor har särskilda behandlingsbehov:

”Ett kontrollerande beteende, äganderättskänslor och självcentrering är dessa fäders primära problem och därför bör inte interventionen börja med att fokusera på olika sätt att öka föräldrarnas kontroll över barnen. Till en början är våldsutövande pappor dessutom sällan beredda att förändra sitt föräldraskap, vilket gör motivationsarbete till en central del tidigt i interventionen.” (Norén & Eriksson, 2017, s 47).

Att samtala med och bedöma risk när det gäller en förälder som misstänks ha utsatt sitt barn och/eller barnets andra förälder för våld är ofta en svår uppgift (Axberg m.fl, 2018). I barnvårdsärenden skall handläggaren, ta ställning till om det finns risk för barnets utveckling ur olika aspekter, både akuta och långsiktiga risker. I Sverige har också föräldrarna ofta gemensam vårdnad även om en av dem använt våld mot den andre föräldern och/eller barnet (Broberg et al., 2011). Det innebär att också den förövande föräldern på något sätt måste involveras i planeringen för barnet. Det är inte ovanligt att en våldsutövare vill minimera betydelsen av våldshändelser eller till och med förvränga information som framkommit (Axberg mfl, 2018).

Forskarna i iRiSk-studien påpekar att en socialsekreterare behöver ha en öppen inställning till vad som har hänt, men att detta måste balanseras mot pappans benägenhet att förminska våldet han kan ha utövat. Risk och skyddsbedömningen för barnet blir mera tillförlitlig om även förövaren intervjuas i en barnavårdsutredning med fokus på konsekvenserna för barnet. Forskarna påpekar att det finns en risk att om våldsutövande pappor ignoreras i utredningarna, riskerar mammorna att belastas för att inte kunna skydda sina barn från pappor som utövar våld. Det måste vara tydligt att den som utövar våldet (typiskt sett pappan) har ansvar för att få våldet att upphöra. En strukturerad intervju kan dessutom vara första steget till att en pappa tar emot erbjudande om att förändra sitt våldsbeteende (Axberg m.fl, 2018).

8.5. UTBILDNING FÖR PROFESSIONELLA

En viktig förutsättning för utveckling av arbetssätt och insatser är att de som i sitt yrke möter våldsutövare och våldsutsatta har relevant kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Här ingår även kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck och prostitution och människohandel. Universitetskanslersämbetet (UKÄ) beskriver att undervisningen om mäns våld mot kvinnor och våld mot barn behöver utvecklas för att studenterna ska få de kunskaper de behöver för att möta våldsutsatta personer i sina kommande yrken (UKÄ, 2015). Den 1 juli 2018 infördes ett nytt examensmål i högskoleförordningen om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer för jurister, socionomer, psykologer, sjuksköterskor, läkare, tandläkare, fysioterapeuter och senare även för tandhygienistexamen.

Även Barnrättskommittén har i sina senaste rekommendationer till Sveriges regering betonat vikten av systematisk och fortlöpande utbildning i mänskliga rättigheter, inklusive barnets rättigheter, för professionella som arbetar för och med barn (Barnrättskommittén 2015, punkt 2). Barnrättskommittén rekommenderar även att det tas fram lämpliga rutiner och att det utbildas och ges kontinuerligt stöd till personal (Barnrättskommittén, 2011).

I den ovan nämnda förändringen av examensmålen kring kunskap om våld i nära relationer ingick inte lärarexamen, trots att skolan beskrivs som en mycket viktig aktör i det våldsförebyggande arbetet. I de flesta lärarexamina finns dock skrivningar om att studenterna ska kunna göra bedömningar utifrån barnets rättigheter enligt barnkonventionen.

I delrapport II om indikatorer framgår att en mycket stor andel av kommunerna erbjudit socialtjänstens barnutredare fortbildning om våld i nära relationer under det senaste året. NCK:s tvärprofessionella utbildning kring våld i nära relationer nås av många professionella och intresset för utbildning om våld av redan yrkesverksamma uppges ha ökat markant på senare år till följd av att kraven på att aktivt arbeta med att motverka våld har skärpts.⁴⁷ Trots detta framgår i många sammanhang återkommande kritik mot bristande kunskaper och uttryck om ett fortsatt stort utbildningsbehov.

I delrapport I om åtgärder framgår också att en stor del av åtgärderna har innehållit kunskapshöjande insatser. Det är dock viktigt att även betona arbete med att implementera kunskaperna och de nya metoderna. Implementering och metodutvecklingsarbete är en komplex process och kräver tid och uthållighet för att utföras (Vedung, 2016; Roselius & Sundell, 2008).

8.6. TILLSYN

Strategin understryker att nationell tillsyn är ett viktigt verktyg för att stärka kvaliteten i vårdens och omsorgens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn. Tillsynen har stimulerat ett omfattande utvecklingsarbete i berörda verksamheter och bidragit med väsentlig kunskap till Socialstyrelsens arbete med normering och vägledning på området. Mot denna bakgrund tydliggörs det att regeringen därför kommer att se över möjligheten att ytterligare stärka och utveckla tillsynen över kommuners och vårdgivares arbete med mäns våld mot kvinnor inklusive arbete mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål.

IVO håller enligt egen uppgift på att förändra sitt sätt att tillsyna till exempel HVB⁴⁸. Ett omfattande förändringsarbete har genomförts där barn och unga har intervjuats, enskilt och i grupp, och utifrån svaren har enkäter tagits fram. Dessa enkäter skickas inför en inspektion ut till alla barn och ungdomar, och en annan till ledningen. Det hjälper inspektörerna att fokusera på vissa områden där det tycks finnas problem. Tanken har varit att finna en ny definition av kvalitet, där barn och unga har fått vara med och definierat. Arbetet beskrivs gått från en centralt styrd, likriktad inspektionsverksamhet till något helt annat där barnens och ungdomarnas behov, samt inspektörernas kompetens, är i fokus. Det nya arbetssättet upplevs av inspektörerna ha inneburit att de pratar mer med barn och unga. Det gör inte arbetet lättare, kanske snarare tvärtom, men tanken är att det ska ge bättre kvalitet för barnen.

⁴⁷ www.nck.uu.se/utbildning

⁴⁸ Beskrivningen är tagen från ett reportage om IVO i Malmö i Chefstidningen 191209, men Jämställdhetsmyndigheten har tagit del av liknande beskrivningar från företrädare från IVO i olika samverkansmöten om barn, våld och barnrätt.

I IVO:s nyligen publicerade rapport granskades 13 kommuners arbete med våld i nära relationer och 7 regioners arbete på barnkliniker med barn som bevittnat eller blivit utsatta för våld i nära relationer (IVO, 2020). IVOs sammanfattade bedömning är att det finns flera brister när det gäller socialtjänstens arbete med barn. Några av bristerna anses särskilt allvarliga: till exempel att det noterades i samtliga granskade kommuner att socialtjänsten inte alltid utan dröjsmål har inlett utredning när de fått information om att ett barn har utsatts för våld och/eller bevittnat våld av eller mot en närstående. IVO understryker att det är särskilt anmärkningsvärt eftersom liknande resultat framkommit vid flera tidigare rapporter sedan 2009 och framåt. Problemet har funnit över hela Sverige under många år och har därmed drabbat många barn. Det är enligt IVO oacceptabelt att dessa brister består och att fler barn fortsätter att drabbas.

Tillsynen visar också att socialtjänsten inte alltid bedömer risken för att barnet ska utsättas för ytterligare våld och/eller bevittna ytterligare våld. Riskbedömningarna kan förbättras och tydliggöras. Vidare framkom att barn inte alltid kan räkna med att få sina rättigheter tillvaratagna hos de granskade socialtjänsterna. IVO anser att det är ett förvånansvärt stort antal kommuner (8 av 13) som inte ger barn relevant information och/eller låter barn komma till tals. När det gäller barnklinikerna visar tillsynen att samtliga granskade kliniker har gjort anmälan till socialtjänsten när våldsutsatta barn uppmärksammats. Men tillsynen visade också att barn inte alltid får frågor ställda till sig i enrum, av personal på klinikerna. Det framgår också att det finns ett behov att öka kompetensen hos personalen om när och hur frågor ska ställas till barn. IVO bedömer att resultaten tyder på att barn som bevittnat våld löper större risk att inte uppmärksammas och få stöd, jämfört med barn som själva utsätts för (fysiskt) våld. IVO bedömer slutligen att de tillsynade verksamheterna behöver arbeta aktivt med sitt ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete för att komma tillrätta med de brister och förbättringsområden som framkommit.

En slutsats är att det krävs att socialtjänstens utredningar om barn som far illa är väl genomförda för att barns rätt till adekvat skydd och stöd ska förverkligas. Både forskning och tillsyn visar dock att det fortfarande är oacceptabelt många flickor och pojkar som inte får tillräckligt skydd eller det stöd de har rätt till. Det är viktigt att våldet tydligt uppmärksammas och att barnet får komma till tals om sin situation, så att besluten om skydd och stöd görs utifrån rätten om barnets bästa. Det är vidare positivt att tillsynen utvecklas med tydligare barnrättsfokus.

9. DISKUSSION OCH SLUTSATSER

I strategin anges att barnrättsperspektivet är en utgångspunkt. En barnrättslig analys av strategin visar dock att barnrättsperspektivet inte är explicit synligt i alla delar av strategin.

Strategin har ett genomgående genusperspektiv när det gäller våld mot barn, vilket även Barnrättskommittén betonar som viktigt. Såväl flickor som pojkar begränsas på olika sätt av stereotypa könsroller, vilket gör att det förebyggande arbetet kan behöva fokusera på olika risk- och skyddande faktorer. Strategins påpekande om att särskilt stärka flickors rätt till integritet och att utmana normer som inskränker flickors självbestämmande är mot denna bakgrund positiv. Det är dock inte lika tydligt i strategin att normer som är länkade till våld och föreställningar om maskulinitet även begränsar pojkars tillgång till viktiga rättigheter. Flickor och pojkar har samma rätt till skydd från våld liksom till stöd och rehabilitering. Barn situation tydliggörs inte specifikt i alla former av våld. På senare tid, och särskilt i relation till barn och unga, har utsatthet på nätet uppmärksammats i allt högre utsträckning, vilket är något som behöver uppmärksammas i relation till strategin. Barn i människohandel kan också behövas uppmärksammas särskilt.

I strategin anges att den barnrättsliga utgångspunkten med principen om barnets bästa förutsätter barnets rätt att komma till tals och få sina synpunkter beaktade. Forskning visar dock att barn fortfarande inte får komma till tals i tillräcklig utsträckning, t.ex. när det gäller deras upplevelser av våld. Det är därför viktigt att understryka att även våldsutsatta barn ska skyddas *i* sin delaktighet, inte *från* delaktighet. Delaktighet och inflytande är centrala faktorer för att öka barnets känsla av sammanhang: att de ska känna sig inkluderade och utvecklas positivt, samt ge dem en större kontroll över sina egna liv. Det är positivt att tillsynen utvecklas med ett tydligare barnperspektiv.

Forskning visar att barn och unga med funktionsnedsättning löper 3-5 gånger högre risk att utsättas för någon form av våld än barn utan funktionsnedsättningar. Det gäller såväl barnmisshandel som mobbning, trakasserier och exploatering, inklusive utsatthet via nätet. Barn med funktionsnedsättningar ska kunna föras med kommunikationsverktyg som underlättar och professionella kan behöva vara extra uppmärksamma på barnets sätt att kommunicera och beskriva våldet. Flickor och pojkar med funktionsnedsättningar har rätt till korrekt, tillgänglig och anpassad information om bland annat våld, men även om hur man hanterar utveckla positiva relationer och kan hantera specifika risker. Proaktiva ansträngningar måste göras för att säkerställa att dessa barn tillförsäkras sin rätt till skydd och stöd på samma sätt som andra barn.

En slutsats är att sex- och samlevnadsundervisningen behöver utvecklas i relation till skolans värdegrundsarbete. Undervisningen måste även förbättras särskilt för barn med funktionsnedsättningar och särskild hänsyn behöver tas till hedersrelaterat våld och förtryck. En annan slutsats är att förskolans roll i det våldsförebyggande arbete behöver tydliggöras.

Rutinmässiga frågor om våld för ökad upptäckt behöver implementeras, särskilt i verksamheter där vi vet att det är vanligt att professionella möter barn med våldserfarenheter. Detta arbete kräver i sin tur fortsatt stöd och metodutvecklingsarbete. För att ställa frågor om våld och ta emot berättelser om utsatthet behövs både tydliga krav och handledningsstöd för de professionella som jobbar med såväl upptäckt av våld som utredning som stöd till barnen.

I strategin anges att barn inte ska behandlas som bihang till en förälder utan som rättighetsbärare och egen person. Barnets synpunkter på egen och andras utsatthet för våld anges kunna sammanfalla med, eller avvika från, synpunkter som föräldrar, syskon eller andra närstående ger uttryck för. I strategin påpekas att det finns ett mycket starkt samband mellan att som barn bevittna våld mot en förälder och att själv vara utsatt för (fysiskt) våld, samt att det är en sammansatt/komplex sak att beakta kvinnor och barns behov av skydd och stöd och samtidigt fokusera på våldsutövaren.

Frågan om barns relation till sina föräldrar är dock inte alltid tydligt i strategin. Delvis beror detta på att strategin genomgående använder formuleringen kvinnor och män, inte mammor och pappor⁴⁹, vilket osynliggör de vuxnas roll som föräldrar. Den komplexitet kring relationer mellan föräldrar och barn i våldsutsatta familjer som verkligheten uppvisar återfinns inte heller i strategin. Exempelvis saknas en problematisering kring skillnader i hur våldet mellan de vuxna (typiskt pappas våld mot mamma) respektive mot barnet (pappas och/eller mammas våld mot flickor/pojkar) ser ut. Här är det viktigt att tydliggöra att pappor, som typiskt sätt utövar mer kontroll samt grövre och mer systematiskt våld i större utsträckning uppmärksammas som föräldrar och hålls ansvariga för våldet. Nyanserade diskussioner och bedömningar behöver fortsätta utvecklas för att ta hänsyn till de komplexa behov och rättigheter som såväl våldsutsatta barn och våldsutsatta mammor har.

Särskilt i avsnitten om vårdnad, boende och umgänge könas inte föräldrarna och de komplexa köns- och ålders-/generationsdimensionerna i de situationerna blir inte riktigt tydliggjorda. En viktig dimension är att uppmärksamma vad det innebär för det gemensamma föräldraskapet att en förälder har utövat våld mot den andra. Det handlar om att ett adekvat skyddande från våld inte ska misstas som ett sätt att försöka misskreditera den andra föräldern i en rättslig tvist. Det kan också handla om att uppmärksamma att samarbete mellan föräldrarna måste bygga på en situation där inte den tidigare våldsutövande föräldern ska kunna använda det gemensamma föräldraskapet för att fortsätta kontrollera, hota eller underminera den andra föräldern. Det barnrättsliga perspektivet innebär även att sätta tilltro till barnets berättelse och möjlighet att ställa krav att en kontakt med en tidigare våldsutsatt förälder måste bygga på respekt för barnets rätt till såväl skydd som delaktighet.

Barnrättsperspektivet är centralt för att tillförsäkra barnen rättstrygghet, gott bemötande och stöd av rättsväsendet. I detta har Barnahusens arbete på många håll visat sig vara en positiv utveckling. Frågor om likvärdighet över landet och sätt att säkra konkurrerande perspektiv kring skydd och stöd till barn respektive att effektivisera rättssystemet behöver dock vidareutvecklas.

När det gäller straffrättsprocesser ska barn och ungdomar inte behandlas på samma sätt som vuxna. I beslut kring unga lagöverträdare ska i första hand beaktas vad som bedöms vara till barnets bästa, vilket innebär ett större fokus på rehabilitering och reparativ rättvisa. En slutsats är dock att det i strategin inte alltid görs skillnad på våldsutövare som vuxna män och pojkar som är barn.

⁴⁹ Däremot anges ibland föräldrar (könsneutralt) och på något enstaka ställe ”män som föräldrar”.

Barnrättskommittén har i flera rekommendationer och allmänna kommentarer uppmanat konventionsstaterna att ta fram planer och strategier för specifika aspekter av konventionen. I linje med det rekommenderar kommittén framtagandet av en ram för nationell samordning när det gäller skydd mot alla former av våld, inklusive heltäckande förebyggande åtgärder.

Barnombudsmannen och Barnafrid har också lyft fram förslag om en samlad handlingsplan mot våld mot barn.⁵⁰ Det stämmer väl överens med Agenda 2030:s mål om att stoppa allt våld mot barn. En slutsats är att detta saknas idag i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

⁵⁰ Barnombudsmannen, 2018; se även <https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/i-media/nyheter/2018/dags-for-ett-samlat-grepp-for-att-bekampa-vald-mot-barn/>

REFERENSER

- Andersson, G (2004) Vårt ansvar för de svaga. I Jönsson, H (red) En kompanjonbok till Forskningsetik och perspektivval. Femton texter till Rosmari Eliasson-Lappalainen. Lund: Studentlitteratur
- Axberg, A; Broberg, A; Eriksson, M; Hultmann, O & Iversen, C (2018) Utveckling av bedömningsmetoder för barn som utsatts för våld i sin familj – Rapport från en fortsättningsstudie. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Attention Hisingen-Kungälv (2016) Nätkoll. Göteborg: Attention
- von Bahr, J (2019) Barns rätt att skyddas från fysiskt våld. Från agaförbud till inkorporering av barnkonventionen. I Ponnert, L & Sonander, A (red) Perspektiv på barnkonventionen. Forskning, teori och praktik. Lund: Studentlitteratur
- Baianstovu, R., Cinthio, H., Särnstedt, E & Strid, S. (2018) Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017-2018. Stockholm, Göteborg och Malmö: Stockholm, Göteborg och Malmö stad
- Barnafrid (2019) Slutrapport – Utvärdering av Barnahus 2019. Linköping: Barnafrid Nationellt kunskapscentrum
- Barnombudsmannen (2004) *Straffa inte barnet* Stockholm: Barnombudsmannen.
- Barnombudsmannen (2015) Remissvar: Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck (SOU 2015:155). Stockholm: Barnombudsmannen.
- Barnombudsmannen (2016a) Respekt. Barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd. Årsrapport 2016. Stockholm: Barnombudsmannen
- Barnombudsmannen (2016b) Barns röster om jämställdhet. Stockholm: Barnombudsmannen
- Barnombudsmannen (2018) Utanförskap, våld och kärleken till orten. Barns röster om att växa upp i utsatta kommuner och förorter. Årsrapport 2018. Stockholm: Barnombudsmannen
- Barnombudsmannen (2019) Barns röster från förskolan. Barnombudsmannens förskoleundersökning 2019. Stockholm: Barnombudsmannen
- Barnrättskommittén (2001) Allmänna kommentar nr 1: Utbildningens mål. CRC/C/GC/1
- Barnrättskommittén (2003) Allmänna kommentar nr 5: Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter. CRC/C/GC/5
- Barnrättskommittén (2005) Allmänna kommentar nr 7: Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom. CRC/C/GC/7

Barnrättskommitténs (2006) Allmänna kommentar nr 8: Om kroppslig bestraffning och andra grymma eller förnedrande former av bestraffning. CRC/C/GC/8

Barnrättskommittén (2009) Allmänna kommentar nr 12: Barnets rätt att bli hörd CRC/C/GC/12

Barnrättskommittén (2011) Allmänna kommentar nr 13: Barnets rätt till frihet från alla former av våld. CRC/C/GC/13

Barnrättskommittén (2013) Allmänna kommentar nr 14: Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet. CRC/C/GC/14

Barnrättskommittén (2014) Gemensam allmän rekommendation nr 31/Allmän kommentar nr 18: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18

Barnrättskommittén (2015) Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport. Concluding observations. CRC/CSWE/CO/5

Barnrättskommittén (2016) Allmän kommentar nr 20: Om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren. CRC/C/GC/20

Barnrättskommittén (2017) Allmänna kommentar nr 22: Gemensam allmän kommentar om de allmänna principerna rörande barns mänskliga rättigheter inom ramen för internationell migration. CMW/C/GC/3 – CRC/C/GC/22

Barnrättskommittén (2019) Allmänna kommentar nr 24. Om barnets rättigheter i rättssystemet. CRC/C/GC/24

Bergman, A-S. & Rejmer, A (2017) Parents in child custody disputes; Why are they disputing? i *Journal of Child Custody*

Birnbaum, R. & Bala, N. (2009) Toward the differentiation of high-conflict families. An analysis of social science research and Canadian case law. I *Family Court Review* Vol 48, nr 3, s 403-416

Broberg, A., Almqvist, L., Axberg, U., Grip, K., Almqvist, K., Sharifi, U., Cater, Å., Forssell, A., Eriksson, M & Iversen, C (2011) Stöd till mamma som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering. Göteborg: Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet

Broberg, A; Almqvist, K.; Appell, P.; Axberg, U., Källström Cater, Å., Draxler, H., Eriksson., Grip, K., Hjärthag, F., Hultmann, O., Iversen, C. & Röbbäck de Souza, K (2015) Utveckling av bedömningsinstrument och stödinsatser för våldsutsatta barn. Göteborg: Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet

Bruno, L (2018) Efter separationen – tar våldet aldrig slut? i Sinisalo, E & Moser Hällén, L (red) Våld i nära relationer. Socialt arbete i forskning, teori och praktik. Stockholm: Liber

Brå (2018) Brott i nära relationer bland unga. Kortanalys 6/2018. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Christensen, E (1988) Opvækst eller overlevelse. Köpenhamn: SIKON

Diesen, E (2016) Våld och vårdnad. Lagstiftning och praxis. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige

Ds 2019:23 Vägledning vid tolkning och tillämpning av FN:s konvention om barnets rättigheter. Stockholm: Regeringskansliet Arbetsmarknadsdepartementet

ECPAT (2019) Åklagarens kompetens vid internetrelaterade sexualbrott mot barn – en barnrättslig analys. Stockholm: ECPAT Sverige

ECPAT (2019b) ”Man kan bli utpressad även om det kändes okej från början” En rapport om barns egenproducerade material. Stockholm: ECPAT Sverige

Eriksson, M & Näsman, E (2011) När barn som upplevt våld möter socialtjänsten – om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande. Stockholm: Gothia Förlag

Eriksson, M., Källström Cater, Å. & Näsman (red) (2015) Barns röster om våld, att lyssna, tolka och förstå. Malmö: Gleerups

Eriksson, M., Gottzén, L., Andersson Bruck, K., Franzén, A. & Lindberg, D (2018) Utvärdering av Mentorerna i våldsprevention: Slutrapport. Västerås: Mälardalens högskola

Eriksson, M., Bruno, L. & Klingstedt, M-L (2018b) Samverkansteam: Barns och föräldrars situation och upplevelser. i Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2018) Samverkansteam – för stöd till barn och föräldrar i samband med separation. Slutrapport. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Folkhälsomyndigheten (2018) Sexualitet och hälsa bland unga och unga vuxna inom statlig institutionsvård. En studie om kunskap, attityder och beteende bland unga och unga vuxna 16-29 år. Solna; Folkhälsomyndigheten.

Forssell, A (2016) Better safe than sorry? Quantitative and qualitative aspects of child-father relationships after parental separation in cases involving intimate partner violence. Akademisk avhandling. Örebro: Örebro universitet

FORTE (2014) Satsa på skola och hälsa för samhällsvårdande barn, i FORTE magasin, nr 3 2014.

FORTE (2019) Brott i skolan normaliseras, i FORTE Magasin, oktober 2019, s 10-16

Ghadmi, M & Gunnarsson, S (2019) UNG 018 - En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala. Uppsala: TRIS Tjejers Rätt I Samhället

Gottzén, L & Korkmaz, S (2013) Killars våld mot tjejer i nära relationer: Familjers och vänners responser. I Unga och våld. En analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter, s 70-99. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Graham-Bermann, S., Källström, Å., Gómez Jansson, S & Kihlstedt, S (2016) Svenska Kids' Club. Handbok förgruppleddare. Working papers and reports. Social work 9. Örebro: Örebro universitet.

Hammarberg, T (2016) Principen om barnets bästa: tolkning och tillämpning. Bilaga 5 i SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag.

Hultmann, O (2013) Hur upptäcker BUP våld i nära relationer? Förekomst och behandlares erfarenheter av att identifiera våldet. Stockholm: Allmänna Barnhuset.

Hultmann, O (2015) Child Psychiatric Patients Affected by Intimate Partner Violence and Child Abuse – Disclosure, Prevalence and Consequences. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet

Iversen, C (2013) Making Questions and Answers Work: Negotiating Participation in Interview Interaction. Akademisk avhandling. Uppsala: Uppsala universitet

IVO – Inspektionen för vård och omsorg (2014) Våldsutsatta och barn som bevittnat våld – slutrapport från en nationell tillsyn 2012-2013. Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg

IVO – Inspektionen för vård och omsorg (2018) Granskning av kommuners arbete med våld i nära relationer 2018. Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg

IVO – Inspektionen för vård och omsorg (2020) Barn riskerar att bli utan stöd och hjälp. En regional tillsyn av våld i nära relationer vid 13 kommuner och 7 barnkliniker i Mellansverige. Solna: Inspektionen för vård och omsorg

Janson, S., Jernbro, C & Långberg, B (2011) Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jernbro, C & Janson, S (2017) Våld mot barn 2016. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset

Jernbro, C; Svensson, M; Landberg, Å & Svensson, J (2018) Den bästa och svåraste uppgiften i världen. Barnuppfostran och konflikthantering bland föräldrar i Sverige 2017. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jones, L., Bellis, M.A., Wood, S., Hughes, K., McCy, E., Eclely, L., Bates, G., Milton, C., Shakespear, T & Offecer, A (2012) Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. i Lancet, 380, 899-907

Jonsson, A (2019) Mentors in violence prevention: En utvärdering av ett skolbaserat våldsförebyggande program i Botkyrka kommun. FoU Södertörns skriftserie nr 169/19. Huddinge: FoU Södertörn.

Jämställdhetsmyndigheten (2018) Kartläggning våldsförebyggande Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten

Jämställdhetsmyndigheten (2018b) Jämställdhetsmyndighetens remissvar på ”Ett fönster av möjligheter – stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende” (SOU 2017:112)

Jämställdhetsmyndigheten (2019:6) Barn i människohandel. Slutredovisning av regeringsuppdraget att samordna arbetet mot människohandel och exploatering av barn. Rapport 2019:6. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten.

Jämställdhetsmyndigheten (2019:9) Samlad kunskap mot sexuella trakasserier. Slutredovisning av uppdraget att samla och sprida kunskap om sexuella trakasserier. Göteborg:

Jämställdhetsmyndigheten (2019:9) Förebyggande arbete mot könsstympling av flickor och kvinnor. Delredovisning av uppdrag angående effektiva arbetsätt och metoder för informationsspridning gällande könsstympling av flickor och kvinnor S2018/03926/JÄM (delvis). Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten

Jämställdhetsmyndigheten (2019:11) Våldsförebyggande arbete med barn och unga. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten

Jämställdhetsmyndigheten (2020) Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten

Landberg, Å & Svedin, C-G (2013) Inuti ett barnahus. Stockholm: Rädda Barnen.

Lindroth, M (2018) Rätten till sexuell hälsa. Utmaningar och begränsningar i tvångsvård av unga, i Enell, S., Gruber, S & Vogel, M (red) Kontrollerade unga. Tvångspraktiker på institution. Lund: Studentlitteratur.

Lukkertz, J (2014) En tom arena. Gymnasiesärskolans och habiliteringspersonals perspektiv på sex- och samlevnadsundervisning. Malmö: Malmö högskola

Länsstyrelsen Skåne (2018) Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer. Malmö: Länsstyrelsen Skåne

Länsstyrelsen Stockholm (2015) Prostitutionen i Sverige 2014. En omfattningskartläggning. Stockholm: Länsstyrelsen Stockholm

Länsstyrelsen Östergötland (2015) Mognad och livsutrymme. Ett stödmaterial för hur skolan kan arbeta med hedersrelaterat våld och förtryck och med skolans värdegrund som verktyg. Linköping: Länsstyrelsen Östergötland

Löfgren-Mårtenson, L (2012) ”I want to do it right!": A pilot study of Swedish sex education and young people with intellectual disabilities. I *Sexuality and Disability* 30: 209-225

Moser Hällen & Sinisalo, E (2018a) Socialnämndens handläggning av våld i nära relationer. i Sinisalo, E & Moser Hällen, L (red) Våld i nära relationer. Socialt arbete i forskning, teori och praktik. Stockholm: Liber

- Moser Hällen & Sinisalo, E (2018b) Att förebygga och lindra arbetets negativa påverkan. i Sinisalo, E & Moser Hällen, L (red) Våld i nära relationer. Socialt arbete i forskning, teori och praktik. Stockholm: Liber
- Mullender, A m.fl (2002) Children's Perspectives on Domestic Violence. London: Thousand Oaks: sage
- Myndigheten för delaktighet (MFD) (2017) Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Utvecklingsområden till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Nr 2017:29 Sundbyberg: Myndigheten för delaktighet
- NCK (2016) Våld mot äldre kvinnor – en forsknings- och kunskapsöversikt. NCK-rapport 2016:1. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid
- Norén, J & Eriksson, M (2017) Förändringsarbete med våldsutövande män. Strategier för kvalitetsutveckling. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting
- Nyberg, L (2016) Dödligt våld i nära relationer – en genomgång av internationell forskning. Genväg till forskning 9. Göteborg: Västra Götalandsregionen
- Näsman, E., Källström Cater, Å. & Eriksson, E (2015) Perspektiv på barns röster om våld. i Eriksson, M., Källström Cater, Å. & Näsman (red) Barns röster om våld, att lyssna, tolka och förstå. Malmö: Gleerups
- Olsson, H (2011) Det farliga men viktiga lyssnandet. i Enander, V & Holmberg, C (red) Hur går hon? Om att stödja misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser. Lund: Studentlitteratur
- Pinheiro (2006) World Report on Violence against Children. Genève, s. 63–66.
- Pramling, N & Wallerstedt, C (2019) Lekresponsiv undervisning – ett undervisningsbegrepp och en didaktik för förskolan. i Forskning om undervisning och lärande, Vol 7, nr 1, s 7-22.
- Pramling Samuelsson, I & Pramling, N (2013) Orchestrating and Studying Children's and Teachers' Learning: Reflections on Developmental Research Approaches, i Education Inquiry Vol 4, nr 3, s 519-536
- Prop. 2005/06:166 Barn som bevitnar våld
- Prop. 2005/06:155 Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken
- Prop. 2009/10:232 Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige
- Prop. 2017/18:215 Utredningar för att förebygga vissa skador och dödsfall
- Prop. 2018/19:157 Straffrättsliga åtgärder mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling

Röbäck, K (2012) Barns röster i vårdnadstvister – om verkställighet och professionellas riskbedömningar. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet

SBU (2016) Våld i ungas nära relationer – förebyggande åtgärder. SBU kommenterar. <https://www.sbu.se/sv/publikationer/sbu-kommentar/vald-i-ungas-nara-relationer--forebyggande-atgarder/> Hämtad 20200129.

SBU (2017) Program som förebygger våld mellan barn, unga eller unga vuxna. Fråga till SBU:s upplysningstjänst. <https://www.sbu.se/contentassets/27b406799a934b5086a673c9238fb95a/program-som-forebygger-vald-mellan-barn-unga-eller-unga-vuxna.pdf> Hämtad 20200129.

SBU (2018) Behandling av våldsutövare i nära relationer. Svar från SBU:s Upplysningstjänst. <https://www.sbu.se/contentassets/30329879c54c4dd89a0d7876cc08735a/behandling-av-valdsutovare-i-nara-relationer.pdf> Hämtad 20200129.

Sjögren, M., Berg, L., Hyllander, K., & Söderström, P. (2013). Före han slår: Om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Skolinspektionen (2018) Sex- och samlevnadsundervisning. Tematisk kvalitetsgranskning 2018. Stockholm: Skolinspektionen

Skolverket (2011) Utvärdering av metoder mot mobbning. Rapport 353 Stockholm: Skolverket

Skolverket (2018) Läroplan för förskolan, Lpfö 18. Stockholm: Skolverket

Socialstyrelsen (2009) Alla kommuners ansvar – våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2011) Våld. Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2013) Vårdnadsöverflyttningar i samband med våld i familjen. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2014) Manual för FREDA. Standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2018) Dödsfallsutredningar 2016-2017. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2018) Att samtala med barn. Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2018b) Att samtala med barn – sexuella övergrepp och människohandel. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2019a) Ett liv utan våld och förtryck Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2019b) Anmälningar om barn som far illa eller misstänks fara illa. Nationell kartläggning 2018. Stockholm: Socialstyrelsen

SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda. Kommittén mot barnmisshandel

SOU 2015:71 Slutbetänkandet Barn och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU

SOU 2016:7 Integritet och straffskydd

SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag. Betänkande av Barnrättighetsutredningen

SOU 2016:42 Ett stärkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m.

SOU 2017:6 Se barnet! Betänkande av 2014 års vårdnadsutredning

SOU 2017:112 Ett fönster av möjligheter – stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende. Betänkande av Utredningen om ett stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende

SOU 2018:69 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. Slutbetänkande av Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv.

SOU 2019:13 Agenda 2030 och Sverige: Världens utmaning – världens möjlighet. Betänkande av Agenda 2030-delegationen

SOU 2019:32 Straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott mellan närstående samt mot uppmaning och annan psykisk påverkan att begå självmord

Statens institutionsstyrelse (2014) Sex och samlevnadsundervisning med unga inom SiS – ett forskningsbaserat metodmaterial. Stockholm: Statens institutionsstyrelse

Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2018) Samverkansteam – för stöd till barn och föräldrar i samband med separation. Slutrapport. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2019) Skolfam 2019 En arbetsmodell som hjälper barn i familjehem att lyckas i skolan. Sammanställning av resultat- och kvalitetsenkäten för läsåret 2018/2019. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Strandell, P (2014) Dödligt våld mot kvinnor. Om myndigheters förutsättningar att förhindra brott i nära relationer. 2013:1 Stockholm: Stiftelsen Tryggare Sverige

Svedin, C.G., Priebe, G., Wadsby, M., Jonsson, L & Fredlund, C (2015) Unga, sex och internet- i en föränderlig värld.

- Svedin, C.G., Jonsson, L & Landberg, Å (2016) Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Tingberg, B & Magnusson (2014) Kommunikation med barn som får illa. I Söderbäck, M (red) Kommunikation med barn och unga i vården. Stockholm: Liber
- Ulmanen, P & Andersson, G (2006) Svensk social barnvård ur ett könsperspektiv 1993-2003: en litteraturomgång. (SiS följer upp och utvecklar) Stockholm: Statens institutionsstyrelse
- UNICEF (2013) The state of the world's children 2013. Children with disabilities. New York: United Nations
- Vinnerljung, B (2006) Fosterbarn som unga vuxna – en översikt av resultat från några nationella registerstudier. I Socialmedicinsk tidskrift nr 1, s 23-35.
- Vinnerljung, B., Berlin, M & Hjern, A (2019) Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn. Social rapport 2010. Stockholm: Socialstyrelsen
- Vogel, M & Gruber, S (2018) Institutionsvårdens könade strukturer, i Enell, S., Gruber, S. & Vogel, M (red) Kontrollerade unga. Tvångspraktiker på institution. Lund: Studentlitteratur
- Överlien, C (2007) Barn som upplever pappas våld mot mamma – vad säger forskningen? i Nordiskt socialt arbeid, vol 4(27), s 238-250
- Överlien, C (2012) Våld i hemmet – barns strategier. Malmö: Gleerups
- Överlien, C., Hellevik, P & Korkmaz, S (2019) Young Women's Experiences of Intimate Partner Violence – Narratives of Control, Terror, and Resistance. i Journal of Family Violence. <https://doi.org/10.1007/s10896-019-00120-9>

Box 73, 424 22 Angered
Besöksadress: Angereds torg 9
Tel: 031-392 90 00
www.jamstalldhetsmyndigheten.se

**JÄMSTÄLLDHETS
MYNDIGHETEN**